

Weekend in de Archipel

P.J. Risseeuw

bron

P.J. Risseeuw, *Weekend in de Archipel*. Bosch & Keuning, Baarn 1954

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/riss002week01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de [gebruiksvoorwaarden](#).

[I]

- Sorry...

- Pardon...

Ik had deze keer het geluk dat de binnenrijdende trein in Utrecht juist met een wagon-ingang voor mij was blijven stilstaan.

Natuurlijk begon het achter en rondom mij wachtende publiek aanstonds op te dringen, nog voor alle reizigers waren uitgestapt. Misschien demonstreerde ik een iets te opzettelijke kalmte, maar ik had nu eenmaal geen lust mij, met het vooruitzicht op een volledig en feestelijk Pinksterweek-end, te laten opjagen. En zeker liet ik mij het genoeg niet ontgaan het jonge meisje, dat voor mij had gestaan en wier plaatsje belaagd werd door een corpulente dame, met een vlugge beweging snel onder mijn arm door naar binnen te loodsen.

Dat lukte, hoewel de corpulente, hierdoor misnoegd, met de onweerstaanbaarheid van een baanschuiver begon op te dringen.

Het blauwe week-end koffertje van het meisje was wel wat in de verdrukking gekomen, maar werd, zij 't moeizaam, gered.

Toen zij onder mijn arm was doorgeslipt, waarbij haar gezellige weerbarstige permanent voelbaar langs de onderkant van mijn jasmouw was geschoven, had haar 'sorry' en mijn 'pardon' mij plotseling weer dat typische besef gegeven van het generatieverschil dat mij voor het eerst, in dergelijke situaties, na de oorlog op mijn kantoor was opgevallen, dat plotselinge besef van een kloof

tussen de wereld der achttienjarigen en de generatie van veertigers waartoe ik nu zelf behoor.

Hoe het zij - ik kwam, aan het raam, tegenover het meisje te zitten dat ik voorrang had verleend en maakte mij intuïtief wat kleiner toen de corpulente naast mij neerstreek en aanstonds, met een blik op haar horloge, de rits van haar tas terugschoof om zich te kunnen verzadigen met hetgeen zij daartoe kennelijk had voorbestemd.

Het meisje en ik zagen elkaar aan met een gepast gevoel van bondgenootschap, na het kleine incident bij de ingang.

Twee heren ontvouwden hun avondblad, het compartiment kwam al tot rust.

Het blauwe week-end koffertje dat mij uit het net tegenover mij ietwat irriterend aankeek, wekte tenslotte mijn nog sluimerende herinnering.

Toen ik nogmaals het meisje aankeek, zei ze, terwijl een snelle blos over haar gezicht trok: - Mijnheer Van Beusekom... geloof ik?

In een ondeelbaar ogenblik, waarin zij op een bepaalde manier met haar mond trok, herkende ik in haar het elfjarige zieke kind, dat ik op die stormachtige Zondagmiddag vóór de bevrijding naar boven had gedragen om het door het dakvenster naar de zwaarronkende, voedsel droppende vliegtuigen te laten kijken.

- Catolientje Broos... maar natuurlijk! Ik lachte en stak haar mijn hand toe.

- Mijnheer Gerben, zei ze, - wat éinig, dat ik u hier zie... dat u mij herkent...!

- Zeven jaar betekenen op mijn leeftijd niet zoveel als op de jouwe... zei ik, iets plechtiger dan ik bedoelde. Maar zij knikte aanstonds instemmend: het wàs ook een ernstige zaak - elf of achttien - dat scheelde een mensenleeftijd!

- Mag ik raden, waar u naar toe gaat? vroeg ze, gespannen.

- Nou?

- Tante Trees?

- Jij ook?

- Natuurlijk... Wat vind ik het toch enig, dat ik u hier tref. Ik heb me zoveel van dit week-end voorgesteld.

- Bij wie logeer je, Catolientje?

- Nou, wat denkt u? Delistraat of Riouwstraat?

- Ik weet het werkelijk niet... ik ben na de bevrijding niet meer in de Archipel geweest...

Ze keek mij ongelovig aan.

- Toen ik de uitnodiging voor het feest van tante Trees kreeg, heb ik op goed geluk mijn koffertje gepakt... (Een lichte frons verried haar snelle gedachte: zijn vrouw thuisgelaten? Ik reageerde daar niet op en vervolgde:) - Is er in Bos en Duin geen plaats, dan vind ik wel wat anders... Maar vertel es, wat voer jij eigenlijk uit? Woon je niet meer in 't Haagje?

- Vader is verleden jaar benoemd in Utrecht. Ik doe dit jaar eindexamen.

- En dan? Kantoor? vroeg ik plagend.

Ze schudde diep misprijzend haar hoofd.

- School voor maatschappelijk werk.

- Dat Catolientje... prees ik, goedkeurend knikkend. De trein had nu Utrecht verlaten. De weilanden snelden voorbij onder een grauwe hemel.

- Ik verlang naar de zee, zei Catolientje met een zucht.

- Ik hoop op een stormachtige Pinkstermaandag.

Ik keek haar aan met een lachje. Ik kende dat. Over dergelijke romantische neigingen was ik nu wel heen, dacht ik, met een tikje weemoed.

- U voelt zich natuurlijk ver verheven boven dergelijke bevliegingen van een achttienjarige.

Ze keek mij daarbij aan op een manier alsof zij mij plotseling versleet voor een in het huwelijk tot gezapige rust gekomen celibatair.

Nog zo gek niet bekeken.

Ze was gereed tot de strijd, dat zag ik wel, maar ik negeerde dat.

- Helemaal niet superieur hoor, nonsens! Vertel es, Catolientje, hoe is het in de Archipel? Ben je er nog kort geleden geweest?

- Met Kerst, zei ze.

Ze was toch geen kind meer dat ik argeloos kon uithoren. Haar ogen zeiden: Wat wil je eigenlijk van mij weten?

- Er is veel veranderd, mijnheer Gerben, - maar u heeft in elk geval herkenbare oorlogsherinneringen achter gelaten...

Klein nest dat je bent, dacht ik.

- Hoe zo?

Ze wachtte nog even en genoot zichtbaar van de innerlijke spanning die ik blijkbaar toch verried.

- Weet u... zei ze, - toen ik met Kerst mijn koffer voor de deur zette, zag ik opeens al die kerven in de blauwe stoep...

- Houthakken? lachte ik, opgelucht.

- Precies! Weet u nog hoe ik als een mager scharminkel in de Delistraat rond u heen sprong om de spaanders bij elkaar te zoeken?

- Ja... dat zijn inderdaad herkenbare herinneringen... zei ik, gerustgesteld. - Maar de mensen? Tante Trees zeker heel oud?

- Die schat... stokoud... Tachtig jaar... Acht jaar heeft ze gejammerd om in haar huis terug te mogen komen. En nu zit ze er, hè? Clandestien natuurlijk... Ze heeft de bovenvoorkamer gekregen... arme ouwe ziel...

- Nu heeft ze niets meer om voor te vechten, hè?

- Hoeft ook niet... Maar ze wil nog altijd mensen zien, veel mensen...

- Er is maar één tante Trees, zei ik, in gedachten.

- Er is ook maar één Archipel...

- Waar zou 'em dat toch in zitten? 't Is toch eigenlijk

maar een stelletje grote ouwe huizen. Toch kom je er niet los van... Je hoort het van iedereen die er gewoond heeft.

- De sfeer?

Catolientje lachte ondeugend. - Weet u nog, mijnheer Gerben. 'Je hebt mensen met en zonder sfeer'.

- Goed onthouden... prees ik, en herinnerde mij nu weer heel goed dat Catolientje als elfjarige graag met mij babbelde. Zij was toen al echt het viooltje dat weten wilde.

- O ja... U orakelde wel meer van zulke dingen, dat vond ik altijd prachtig!

- Woont Erik Hopman er nog? Ach nee... die heeft toen dat huis op de Mient gekregen... En Pier van Ommen?

- In Rijswijk, meen ik. - Stoofpotten! Ze proestte.

- Rien Drijver?

Ze knikte. - Oom Rien en tante Mops... altijd nog kibbelen en toch gek op elkaar...

- En vertel es, hoe is het met mijn ouwe collega's...

- Padmos en Siliakus? O... heel best geloof ik... Padmos is druk bezig de wijk te kerstenen... Hij is zelfs bij Mr Stikkelorum op huisbezoek geweest... Weet u dat tante Maud bij Stikkelorum op kantoor werkt?

- Dat vermoedde ik.

Er viel een stilte, die niet zo spoedig werd opgevuld.

Maud Lankamp, - nog ongehuwd dus. Ik had, egoïstisch genoeg, niet anders verwacht.

De trein reed Gouda binnen.

Verbeelde ik het mij dat Catolientje mij even snel had geobserveerd tijdens mijn confrontatie met de herinnering aan Maud Lankamp?

Opnieuw golfde een stroom reizigers binnen. Tussen ons posteerde zich een lange jongen met een zware schooltas. Het bleek niet mogelijk het gesprek voort te zetten.

Langs de jongen, die met zijn rug tegen het raam leunde, zag ik nog hoe Catolientje een boek uit haar tas nam.

Het was een oude druk van Eline Vere.

Ze begon te lezen, maar telkens zwierven haar gedachten blijkbaar ver weg. Dan keek ze naar buiten.

Heeft zij geslapen? De nachtstilte wordt nauwelijks verbroken door het doffe geluid van ver verwijderd afweergeschut. In een sfeer van half waken en dromen luistert Catolientje plotseling scherp naar het geluid van krakende voetstappen en zij ziet door de half open staande zolderdeur het flitsend schijnsel van Mauds knijpkat. Achter haar volgt een mannengestalte - het moet Pier van Ommen zijn of mijnheer Gerben.

Het elfjarig Catolientje, in een plotseling opkomende begeerte iets meer te weten van hetgeen zij soms fantaserend vermoedt, houdt zich slapende.

- Ben je nog wakker, Catolientje?
- Wat een rustige avond. Ze slaapt, zegt Gerben gedempt.
- Kijk - wat slecht verduisterd bij de Hopmans.
- Ik geloof dat ik hoor zingen?
- Zeker weer damesbezoek - nà sperrtijd.
- Een zoodje is het...
- Er is daar altijd eten in huis, zegt Maud, misprijzend.
- Volgende week ga ik wel naar het Westland... Gerbens stem klinkt dof.
- Zeker met die razzia's... Wees wijzer...
- En wat dan nog, Maud?
- Zeg dat niet - het is afschuwelijk...

In de stilte die nu volgt, houdt Catolientje de adem in. O, het is slecht... ze moet eigenlijk hoesten om te laten merken dat ze wakker is, maar ze slikt onhoorbaar en luistert gespannen naar het schuifelen van voeten.

- Nee - nee - zegt de gesmoorde stem van Maud.
- Kom - laten we naar beneden gaan.

Maar dan is er opeens de onheilspellende, snel opkomende, bloedrode gloed en het sidderend gerommel van een

V2, het is het geluid van een voortdonderende trein die zijn weg door de wolken kiest. Catolientje klemt zich, naar gewoonte, met beide handen aan haar ledikant vast totdat het geluid zover zal zijn verstorven dat het gevaar geweken is. Maar als de donder ontijdig ophoudt en een vreemde, onheilspellende stilte intreedt, gilt de stem van Toet Hopman op de naburige zolder hysterisch: - O, Erik - hij stòpt... hij stòpt...!

Het is seconden lang stil. Er wordt met ingehouden adem gewacht. Dan - een verre, doffe dreun en wat glasgerinkel.

- Haal de spijkerbak, zegt Maud dof. - Het is weer voorbij...

Eerst dan herinnert zich Catolientje hoe zij in de opkomende vuurgloed de beide gestalten had gezien: in het aangezicht van de dood verenigd in een strakke toegenegenheid.

- Kind, waarom huil je? Het is toch weer voorbij... wij zijn gespaard, zegt Maud, die Catolientje over haar hoofd strijkt. Maar Catolientje kan niet zeggen waarom ze juist deze keer in heftige ontroering zo bitter moet schreien.

[III]

De aankomst aan het Staatsspoorstation is toch heel wat aangenamer dan aan het Hollandse, bedacht ik mij, terwijl ik met Catolientje tussen de reizigers naar de uitgang liep.

- Zullen we naar lijn negen lopen?

- Dat is goed. Voelt u de frisse zeewind wel? Heerlijk! zei Catolientje.

We staken het drukke Bezuidenhout over en zagen, toen wij de Bosbrug naderden, juist de tram vertrekken. Catolientje, kennelijk nog gevangen in de sfeer van de roman Eline Vere, kon niet nalaten even de omgeving van de Princessegracht en het nabije Haagse Bos op zich te laten inwerken. Ze vertelde er wat van.

Daar, langs de Hertenkamp, had Eline dus haar hopeloze wandelingen gemaakt om de bariton Fabrice te ontmoeten, filosofeerde ze.

- Dan maar lopen, stelde ik voor.

- Veel liever eigenlijk... maar dan binnendoor, als u 't goed vindt.

- Accoord - dan nemen we het Lange Voorhout en de Denneweg.

Het Korte Voorhout lag er nog even kaal. Wel was het puin geruimd, met een zwakke poging om, met enig groen, de leegte te maskeren, doch van een joyeuse entree, zoals vroeger, was geen sprake meer. Aan de kant waar Fritz Hirsch in de Princessestouwwijk zijn goede jaren had gehad en Hotel Paulez in de magere jaren hardnekkig het hoofd boven water had gehouden, waren

nu populieren geplant, in afwachting van de uitvoering van een kostbaar bouwplan.

We genoten van het doorkijkje over de Vijverberg - het nog jonge groen van de linden op het Voorhout ving de avondzon.

- Over een maand bloeien ze..., zei ik.

- Met die heerlijke bedwelmende geur zoals die oude lindebomen in het Prinsevinkenpark, zei Catolientje. Ik had mijn eigen herinneringen aan de geurende linden van het Voorhout, maar daarover kon ik met Catolientje niet spreken. - Kijk nog even naar het Lange Voorhout, zei ik. - Dat is tenminste nog ongeschonden uit de oorlog gekomen.

- Hier woonden de Erlevoorts, zei Catolientje, doch ik herinnerde mij de naam niet. Op het smalle stoepje van het Vos in 't Tuintje liet ik Catolientje maar voorgaan. Toen eerst drong het tot mij door dat zij nog voortspoon aan de romance van Eline Vere.

- Hier, langs de Denneweg heb ik jaren lang elke dag gelopen, toen het kantoor van Brinkman en Zeegers nog in de Houtstraat was, vertelde ik.

- Hebt u nooit ergens anders dan in de Archipel gewoond?

- Nooit. Mijn vader kwam er in 1890 en is er in '43 gestorven.

Gretig keek ik in de etalages van de antiekwinkeltjes, doch liet mij er niet door ophouden. Bij de Frederikstraat deed ik haar de concessie, langs de Mauritskade te lopen tot het rustieke bruggetje.

Even heerlijk in de zon, met een stadsgezicht, dat de moeite waard was.

- Hier komen we nu echt in de buurt van Eline Vere, hè? zei ze.

- O ja... het boek over dat zenuwachtige meisje... zei ik nonchalant. - Ik heb het vroeger gelezen. Geef mij liever de historische romans van Couperus...

- Eline is óók al een historische figuur, zei Catolientje. Wij gingen het bruggetje over en keken naar de statige Engelse huizen van de Nassaulaan.

- In een van deze huizen woont een oude dame, die nog gasverlichting heeft... Zelfs de Duitsers hebben haar huis ongemoeid gelaten. Het is naar de begrippen van deze tijd niet meer te bewonen, vertelde Catolientje.

- Gaslampjes... ik vond ze altijd heel gezellig, vooral het opzetten en aansteken van een nieuw kousje.

- Ik had best willen leven in het begin van deze eeuw en dan hier, in deze buurt. Als ik hier loop, dan zie ik gewoon Henk van Raat zijn paard bestijgen voor de morgenrit door de Scheveningse Bosjes... dan zie ik Eline Vere met haar mofje wandelen.

We passeerden de Willemskerk. Ik zei: 'Mattheüs Passion' en Catolientje: 'Jeugddiensten'. Dat was genoeg. We begrepen elkaar.

Nadat we de Javastraat waren overgestoken zag ik onmiddellijk dat de bebouwing aan de kant van het Postkantoor op het statige Nassauplein was geschonden. In het midden waren een paar huizen weggebroken, door welke opening zich, als een aan deze sfeer volkomen vreemd element, een vleugel van het in strakke, zakelijke stijl opgetrokken nieuwe stadhuis opdrong met zulk een onverbiddelijke kracht, dat het lot van de er dicht op staande huizen ontwijfelbaar bezegeld was.

- Ik herinner mij dat hier zware hoge bomen stonden.

- Op het Nassauplein woonde Eline in bij de Van Raats. De oude mevrouw Van Raat kwam soms 's avonds thee drinken. Zij werd gebracht in een koetsje... vervolgde Catolientje onverstoort.

- Hier is Eline dan ook 's nachts het huis uitgevlucht, dat arme schepseltje. Nee... dat leven van die oude liberale families.... Je moet dat boek zeker lezen voor je eindexamen? Het was een tijd van veel valse conventie, corrigeerde ik koeltjes.

- Dat zal wel... maar hier hebben ze gewoon, zei Catolientje hardnekkig. - Vader vertelde mij dat tante Trees Eline Vere nog als feuilleton uit 'Het Vaderland' heeft uitgeknipt.

- O - nou begin ik er iets van te begrijpen - die knobbel heb je natuurlijk van je vader... Zeg, waarom ga je geen geschiedenis studeren? Je stapt in een gespreid bed...

- Nee, zei Catolientje. - Ik vind het reuze interessant, maar ik wil niet vegeteren op het verleden, net zoals vader.

- Ik herinner me, dat hij die laatste oorlogswinter aan zijn proefschrift werkte, ik meen over de Hollanders in Nieuw-Amsterdam?

- Stel u gerust... Hij werkt er nòg aan...

Ik moest heimelijk lachen. Plotseling zag ik Lex Broos met zijn Frouke weer voor mij. Hij in zijn lange kamerjas... type van een kamergeleerde die de oorlogsellende ontvluchtte in de historie en Frouke, Catolientjes zuinige moeder, die zo graag meedeelde van alles wat Maud en Pier aansleepten uit het Westland...

- Nee... zei Catolientje nog eens. - Ik wil leven, echt léven... daarom ga ik naar de school voor Maatschappelijk werk.

- Je hebt dus ook een erfdeel van je moeder meegekregen.

- Zoudt u denken, mijnheer Gerben?

- Kan je moeder wennen in Utrecht?

- Mijn moeder heeft zich bij de situatie aangepast. Zij heeft haar uitjes nog wel, maar meestal is zij toch thuis...

- En daarom vlieg jij er nu maar uit. Straks zeker ook nog op kamers in Amsterdam? Toe maar. Gezellig voor je moeder.

Catolientje keek mij tersluiks aan.

- Het is soms om te stikken thuis, zei ze zonder meer.

- Kijk, daar zie ik de Hoge Bankastraat al, sprong ik plotseling over op een ander chapter.

Ik zag tot mijn verwondering de torens van de Badkapel opduiken in plaats van de bomen aan de Kerkhoflaan. Het was ook zo: de bosjes waren er niet meer.

- Jij herinnert je toch de Scheveningse bosjes nog wel, Catolientje?

- Ja... er waren heerlijke doolpaadjes langs de Kerkhoflaan...

- Ik heb het bos zien slopen... Ik heb er in de oorlog die ouwe dametjes uit de buurt houtjes zien sprokkelen voor hun miniatuurkacheltjes, hun majo'tjes. Dat behoort tot de miserabelste dingen, die ik ooit in de Archipel heb gezien.

- We zijn er bijna.

- Ik ken hier iedere steen - iedere winkel. Aan deze boekwinkel is nooit iets verbouwd - ik haalde er mijn schriften en tante Trees kocht er voor mij Dik Trom.

Ook het Bankaplein lag er, ogenschijnlijk, alsof de tijd er had stilgestaan - maar de kapitale huizen bergden er geen ministers meer, doch het kantoorpersoneel van grote maatschappijen en vakbonden.

De elektrische klok in het goed onderhouden plantsoentje wees zes uur. We stonden even stil. Mijn blik werd onweerstaanbaar getrokken naar de plek in de Riouwstraat waar op die onvergetelijke Januaridag van de laatste oorlogswinter een V2 was neergekomen. Daar was een flatgebouw verrezen.

- De nieuwe woonstijl - het rijkeluishofje, zou notaris Daams zeggen. Enfin - waarom niet? De Archipel is altijd rijk geweest aan hofjes..., zei ik. - De wijk met de zeven standen...

- Het lijkt mij best uit te houden op een flat - maar dan liefst zo hoog mogelijk, vond Catolientje.

We stonden even stil voor het huis van de oude juffrouw Kattenbelt, wier ramen nog immer behangen waren met mededelingen omtrent weggelopen of gevonden dieren. Ook zij had dus Hitler overleefd...

Ik begon mij hoe langer hoe meer thuis te voelen.

- En wat nu, Catolientje? We zijn er.
- Gereed voor de confrontatie met het verleden...

Ik keek haar even onderzoekend aan. Toch wel intelligent - hoe kon het ook anders, uit dat ouderpaar.

- Ik zet me al schrap. Het was bedoeld als een grapje, doch het was de waarheid.

We liepen de Riouwstraat verder in. Een niet te brede koker van hoge herenhuizen uit de tachtiger jaren - huizen met goede afmetingen, hier en daar onderbroken door een gepleisterd tweeverdiepingenhuis. Ik herinnerde mij het ambtelijk vlagvertoon uit deze officiershuizen in de jaren van verflauwde nationale belangstelling.

- U gaat toch mee naar 'Bos en Duin'? Mevrouw Quartel zal er wel raad mee weten.

We stonden voor het bekende zwart marmeren bord met de gouden letters. Ik zou het uit duizenden herkennen. In de ongezellige vestibule stonden een paar fietsen - reeds bij het binnenkomen realiseerde ik mij, dat pension Bos en Duin zichtbaar aan het aftakelen was.

De traploper versleten, de verf haveloos. Alleen het Vierwoudstedenmeer hing nog in goud gevat aan de gangmuur - dat was het veelbelovende begin geweest - het huwelijksreisje van de Heer en Mevrouw Quartel, die, op hun gereserveerde plaatsen in de tweede klas coupé, samen de advertentie in het avondblad hadden gelezen - 'Getrouwd' - met het stereotype bedankje voor de ondervonden belangstelling. Dat moest nu ook al weer een dertig jaar geleden zijn.

- Ik heb een gast meegebracht - een oude bekende van Mevrouw, lichtte Catolientje de juffrouw van de huishouding in, wier gezicht aanstonds betrok. Ik nam een afwachtende houding aan en begon te vermoeden dat ik tamelijk hoog spel had gespeeld.

Op dat moment daalde mevrouw Quartel de trap af. Catolientje liep stralend op haar toe en omhelsde haar.

- Dag kind... fijn, dat je er weer bent. En wie heb je meegebracht?

- Ik hen het... riep ik en deed een paar stappen naar voren.

- Nee maar... Van Beusekom! Dat is áárdig. Doe gauw je jas uit en kom binnen.

Je komt natuurlijk voor het feest van tante Trees. Nou jongen, je treft het. Een van onze studenten is met de Pinksterdagen naar huis. Je blijft toch?

Ze keek mij even onderzoekend aan. - Hoe is 't thuis? Met je vrouwen je... dòchtertje meen ik?

- O - dank u... alles O.K. Ruth is met Ansje naar haar moeder in Edam. Mijn schoonmoeder wordt oud en sukkelt een beetje. En ik ben met klein verlof - lachte ik breed. Als u 't zo schikken kunt, mevrouw Quartel... Niets liever dan onder úw dak... Ik heb 't er maar op gewaagd...

- Een wáág was het..., fronste ze even. We zitten mudvol. En hoe komen jullie zo tegelijk?

- O mevrouw... zo enig... Mijnheer Gerben begon in Utrecht al voor mij te zorgen, zonder mij herkend te hebben. Hij loodste mij in het gedrang de wagen binnen en pas toen we tegenover elkaar kwamen te zitten, herkenden we elkaar. We hebben al heel wat afgeretteld over de Archipel...

Mevrouw Quartel glimlachte terwijl ze, met een blik op de hangklok, de situatie snel overzag.

- Jullie hebt nog twintig minuten voor 't diner om je te verfrissen. Ik zal je zelf even je kamer wijzen, Van Beusekom. Catolientje, jij vindt de weg wel, hè?

Terwijl ik het scheerapparaat over mijn gezicht liet glijden keek ik aandachtig naar de achterkant van de huizen aan de Delistraat. Ik zocht naar de kamer waar ik gedurende de laatste oorlogswinter was ondergedoken. Ik had te strijden tegen de vreemde beklemming, die

bezit van mij had genomen, zodra ik het Bankaplein in zicht kreeg. Daar kwam nu nog een gevoel van weemoed bij.

Morgen zou ik het huis met de vele herinneringen opnieuw betreden. Het zou ongetwijfeld niet tot het huis beperkt blijven. Nu - na zeven jaar, had ik gemeend sterk genoeg te zijn om ook de mensen te ontmoeten die ik gedurende die lange laatste oorlogswinter tot in het klokhuis van hun hart had kunnen gadeslaan. Maar reeds nu begon ik er aan te twijfelen of ik er goed aan had gedaan, hierop aan te sturen.

Reeds hoorde ik de gewild-joviale, rumoerige stem van de heer Quartel, die, dank zij het feit dat zijn vrouw hem door dit pension in het leven hield, in de gelegenheid werd gesteld 's morgens uit te slapen en zijn middag te verdoen aan de beursnoteringen van de Tikker op de balie van een der grote banken in de binnenstad. Hij was er een van het slag speculanten die kans zagen er vaak met kleine winstjes uit te springen, doch onontkoombaar ten langen leste inteerden. Het zou mij benieuwen of Quartel nog een ander baantje had, waarvan hij zich, als van ouds, veel voorstelde.

Toen ik kort na de eerste gong beneden kwam, vond ik de meeste gasten reeds aan tafel, aan de twee hoofdeinden waarvan de heer en mevrouw Quartel hadden plaatsgenomen.

Onder de aanzittenden, die in snel tempo aan mij werden voorgesteld, vond ik slechts twee bekenden. Zuster Snel, de oude verpleegster en Jan Bruins, de vroegere jongste bediende van Brinkman en Zeegers. Vergeleken bij vroeger, had hij een norske, ontevreden trek op zijn gezicht gekregen. Later hoorde ik, dat hij in Indonesië zo een en ander had meegemaakt. Er was van zijn idealisme niet veel overgebleven.

Mevrouw Quartel gaf, oudergewoonte, het sein 'even stilte'. Zij sprak deze woorden met berusting uit. Ze

hield er blijkbaar aan vast terwille van de enkeling voor wie deze christelijke gewoonte nog geen overwonnen standpunt was. Tot degenen, die met gebed begonnen, behoorden Catolientje en zuster Snel.

De soep werd opgediend en het reeds aangevangen gesprek dat door het ‘even stilte’ was onderbroken, kabbelde aanstonds geanimeerd verder.

Ik herkende de soep van mevrouw Quartel aan de ondefinieerbare kleur en het eigenaardige hotel-aroma.

De weersverwachting voor het Pinksterweek-end was onzeker - het was nu in elk geval nog guur en winderig. Voor tante Trees hoopte ieder op mooi weer. - Ik hoop het voor jou en mij ook, zei Jan Bruins tegen Catolientje. Hij had nog geen plannen, doch zag blijkbaar een mogelijkheid zich te amuseren. Catolientje reageerde er niet op.

- De meeste van onze gasten kennen tante Trees niet van vroeger, lichte mevrouw Quartel mij in.

- O, maar we hebben genoeg van haar gehoord. Het is een legendarisch geval, meer deugden dan gebreken... knikte juffrouw Hornaar. Zij trok daarbij haar mondhoeken naar beneden. Een ietwat zure oude juffrouw leek zij mij.

- Komt de ‘General’? vroeg Catolientje.

- Wie is dat? informeerde juffrouw Hornaar.

- Geen echte hoor, lachte mevrouw Quartel. - Mevrouw Spanjaard kreeg die titel in de ondergrondse tijd. Eerst na de oorlog is het bekend geworden wat zij hier in de Archipel al zo gedaan heeft.

Cornelia Hornaar reageerde met een onverstaanbaar gebrom.

Catolientje en ik konden ook niet weten dat juffrouw Hornaar nauwelijks een goed woord voor de ondergrondse over had.

- Ik verwacht haar zéker. Weten jullie dat zij eerst kort geleden haar onderscheiding van de Amerikanen heeft

gekregen? Net iets voor mevrouw Spanjaard. Zij had niet de minste moeite gedaan om zich bekend te maken...

- Dat hadden haar collega's dan toch zeker wel mogen doen - vond Cornelia Hornaar.

- Hoe is het toch afgelopen met die meisjes - die koeriersters van haar - hoe heetten ze ook weer...? vroeg Jan Bruins.

Ik noemde prompt hun namen: - To Dammers en Fietje Bakker... en dan was er nog eentje, zo'n knap donker ding...

- Eef Donkersloot bedoel je, zei Quartel met een overbodige knipoog over zijn soepbord heen.

- Drie verpleegstertjes... Dat waren rakkers, hoor! Ze noemden mevrouw Spanjaard 'the General' en mijnheer Spanjaard 'the boss'.

- Weet u nog..., zei ik, - hoe zij op die raziadag in November '44 triomfantelijk met een grote fles advocaat aankwamen? Gekregen van een mijnheer die ze gauw een gipsbeen hadden aangemeten. Alle straten waren af gezet, maar zij kwamen er door in hun costume!

- Ja... die laatste oorlogswinter...

- General, kunt u een Yankie hebben? vraagt To Dammers op een avond, zonder omwegen. - We zitten met een piloot, die in 't Westland is neergekomen. Hij moet er weg.

Mevrouw Spanjaard kijkt haar man aan. Ze vergist zich niet: zijn besluit om de weg, die ze zijn ingeslagen, ten einde toe te gaan, staat vast.

- Dat kan wel, To. Waarom zou het niet kunnen, hè? Een enkele maal meten ze elkaar even, zoals vrouwen dit kunnen doen. Dan is er soms de vraag die nooit zal worden uitgesproken: Wie ben je eigenlijk? Wie verschuilt zich achter de verpleegster die zich To Dammers noemt? En de koerierster op haar beurt, denkt: Vraag

ik teveel van mevrouw Spanjaard? Zij is van de goede soort. Zij praat doorgaans langzaam en met een ernst, die doet vermoeden, dat zij veel leed heeft gekend. Voor wie het niet weet is het niet te bemerken dat zij Engelse van geboorte is - soms, opeens, breekt de zon door in haar ogen - zij moet au fond veel van mensen houden. Niemand weet, hoe zij tot dit werk is gekomen, behalve To die haar op een keer, toen zij in de benauwdheid zat, op deze weg gebracht heeft. Zij schijnt geen vrees te kennen. Dit lijkt soms op roekeloosheid.

Alvin Snow komt tegen sperrtijd, achter op de fiets; het geleende tuinderspakje nog aan.

Tjeerd Spanjaard, die zich heeft vastgebeten in een hevige afkeer van alles wat Duits is, heeft in de gang een schuilplaats voor hem gemaakt.

Wat zou de 'general' zonder haar 'boss'?

De boss hakt 's morgens op het blauwe stoepje houtjes - hij heeft het druk genoeg om te zorgen dat er iets te eten valt en 's avonds schudt hij de kaarten als de meisjes thuis zijn, waar nu ook Alvin zijn voeten onder hun gastvrije tafel heeft gestoken.

Tjeerd denkt wel eens: Waar hebben we vroeger over gepraat? Het is, of het leven weer zin heeft gekregen, nu het geladen is met spanningen die de koeriersters met zich mee brengen - er straalt een gloed van hen uit die hem verwarmt tot in de botten. Er is altijd iets te lachen ook.

Alvin Snow is spoedig in deze kleine gemeenschap opgenomen - hij schilt de aardappelen, hij zaagt hout, leest een Engels boek en denkt aan zijn ouderlijk huis in Minnesota.

Het is Eef Donkersloot, de knappe brunette, die op een avond voor drie dagen onderdak vraagt voor een agent van de Intelligence Service.

- General, wéét wat u doet, want hij heeft gevaarlijk speelgoed bij zich. Wat hij bij zich heeft wil de general

niet eens weten - wat niet weet, wat niet deert. Zo is het met de burens ook. Bij de groenteboer klaagt mevrouw Spanjaard mee in het koor. Niemand, zelfs haar beste vrienden niet, weten dat zij een piloot in huis heeft. Er zijn al te veel gemeenschappelijke geheimen!

De jonge Engelsman, die de trap op komt is er een van het keiharde soort. Nauwelijks in huis, plaatst hij een klein toestel op tafel. De General verlaat opzettelijk de kamer, hoewel de jonge man haar lachend noodt te blijven, want niemand dan hij weet, wat de code 'de melk kookt over' en 'de kat heeft zeven jongen gekregen', betekent, behalve zijn opdrachtgevers aan de andere kant van de Noordzee. Hij doet spionnagewerk. Veertien dagen geleden was hij nog in Berlijn, bij Göring. Wanneer ze hem snappen is hij voor de haaien en de General ook, dat kan zij gerust aannemen.

Maar God zij dank snappen zij hem niet. Alles gaat gewoon zijn gang in de straat. De kinderen spelen buiten en moeten opletten voor de glasscherven; er worden pannetjes eten gehaald in het gymnastieklokaal van de school in de Atjehstraat. Toet Hopman zegt, dat zij nog liever krepeert, dan dat zij dat eten door haar keel krijgt, maar eer er een maand is verstreken ziet Maud haar gaan met een pannetje en doet ook zij mee met het begerige spel der ogen die de lepel tot in de gamel volgen. Zit er een kop op? Is het vandaag die lange magere vent? O, dat is een stuk sacherijn. Die strijkt er met een spaan de kop weer af en laat de helft in de lepel zitten.

In die dagen komt de General niet dan hoognodig op straat. Ze is blij als haar gast gaat vertrekken, maar de grootste krachtproef komt nog voor haar. - Luister, zegt hij, en hij trekt een pochette uit de voering van zijn mouw, vouwt de zijden zakdoek open waarop een plattegrond van Den Haag en omstreken is afgedrukt.

- Look here! Met een potlood wijst hij de plek aan, waar

hij morgenmiddag moet zijn. Het is een weiland bij Leidsendam. Daar wordt hij door een vliegtuig opgepikt. De trams rijden niet meer. Zij zal hem er heen moeten brengen, aan haar arm, want hij zal doofstom zijn. Hier zijn zijn papieren. Als zij worden aangehouden, zal zij naar de dichtstbijzijnde dokter vragen - zij heeft hem hulpeloos op straat aangetroffen.

- Look here, zegt hij nogmaals en haalt uit zijn schoen bankpapier te voorschijn.

Hij heeft geld van alle Europese staten. Maar de General weigert hardnekkig de Hollandse bankbiljetten. Wanneer zij zegt: ik werk niet voor geld, heeft zij reeds spijt van haar dubbelzinnigheid, want de motieven, die deze man tot dit werk hebben gebracht zijn haar tenslotte onbekend.

Erger is het gesteld met haar arme voeten. Wie haar op straat ziet lopen ziet in haar een hulpbehoevende moeke. Ze kan veel verzetten, doch twee en een half uur lopen met een spion aan haar arm de lange weg naar Leidsendam, terwijl de bezetter op straat marcheert, is eigenlijk teveel voor haar. Dat had To haar niet moeten aandoen. Maar zij gaat op weg met de doofstomme en zij worden niet aangehouden. Op de aangewezen plaats laat zij de agent achter. God behoeft hem. Zij komt nog voor sperrtijd thuis, doch is dan ook een week buiten gevecht gesteld.

Een maand na Dolle Dinsdag zegt Eva: - General, vanavond ga ik in het hol van de leeuw.

Mevrouw Spanjaard, die Alvin Snow helpt met het geduldig schrappen van schorseneren kijkt Eef Donkersloot onderzoekend aan. Er is iets in de klank van Eva's stem, dat haar waarschuwt. Zij heeft reeds vermoed, dat Eef op het scherp van een scheermes loopt.

Als zij even samen zijn, zegt Eef: - General, ik weet dat ik u kan vertrouwen. Hier is een brief. Als ik morgen-

ochtend om tien uur niet terug ben, moet u die persoonlijk afgeven. Ze noemt het adres dat zij nooit aan iemand genoemd heeft.

- Er zijn grenzen, Eef, wees niet roekeloos, zegt mevrouw Spanjaard en kijkt met haar trouwe ogen in die van Eva, het knapste meisje van de koeriersters.

In een plotseling zwak ogenblik zegt Eef gejaagd: - Luister, General. Ik heb in een dancing drie Oostenrijkse jongens ontmoet, die er uit willen. Ze vroegen mij burgerkleren. Een schuilplaats heb ik al voor ze, maar ik weet niet, of ze de prijs willen betalen die ik er voor moet hebben.

- Hoe weet je, dat het geen val is?

- Ik weet niets, maar ik kan niet meer terug. Ik heb mijn woord gegeven en ik heb ook wel vertrouwen in de jongens...

Als Eef Donkersloot met het grote pak kleren achter op haar fiets vertrekt, schudt de General het hoofd. Ditmaal is ze niet gerust op de afloop. Ze zijn vanavond boven gevraagd om te kaarten. Maar tegen negen uur trekt ze een benauwd gezicht. Ingewanden.

Ze verlaat de kamer, want het duurt haar te lang. Haar rust is weg. Op de W.C. heeft zij, vernuftig verscholen, haar koptelefoon voor de Engelse zender. Niemand dan haar man weet hiervan. Ook Alvin niet. Wanneer ze terugkomt, geeft ze haar man een knipoog. Het gaat goed. Maar deze nacht komt ze toch een keer of wat wakker. Eef Donkersloot. Wie is zij? Haar spraak en manieren wijzen in een andere richting dan van een eenvoudig leerling-verpleegstertje. Ze heeft een meer dan gewone ontwikkeling. - Ze heeft ook sex-appeal. Mevrouw Spanjaard weet, dat de leiding van de ondergrondse haar de meest delicate opdrachten durft te verstrekken, maar ze moet er toch niet aan denken, dat Eef zich terwille van de goede zaak - Neen, er zijn grenzen - haar moeder-instinct verzet zich tegen misbruik van het lichaam, al

moet ze vechten tegen het kwelduiveltje dat haar sart: waarom is dit erger dan misbruik van de geest? Er is maar één doel: de vijand afbreuk doen.

Ze durft niemand deelgenoot te maken van haar angst. Haar man slaapt die nacht bijzonder rustig. God zij dank, want dit huis is de laatste maanden een huis vol gevaren geworden.

Tegen ieder die het al of niet horen wil verkondigt hij, dat de oorlog over drie maanden afgelopen is. Maar het duurt zo lang, zo lang. Het blijft steeds drie maanden. Ze is de volgende morgen vroeg op.

- Is er wat? Tjeerd Spanjaard is wakker geworden en kijkt naar zijn vrouw. Er is iets dat ze voor hem verborgen houdt en dat irriteert hem. Ze hoeft niet te denken dat hij minder kan verdragen dan zichzelf.

- Ik dacht, dat ik de melkboer hoorde...

- Dat zijn vreemde gedachten. De melkboer komt al in geen maanden meer...

- O, nee, dat is waar ook. Ik heb slecht geslapen, zie je... Het is negen uur, als ze alleen achter blijft, met Alvin. De wijzers van de klok kruipen. Ze loopt naar het raam, waar haar de provisorisch geblindeerde vensters van de overkant aangrijzen, zonder hoop. De ramen, waarin hier en daar een ruitje is uitgespaard, grijzen haar aan als doodskoppen. Het vuil van de straat ligt er van weken - tezamen met glas - veel glas.

Half tien. De berichten hebben deze morgen niets om het lijf. De Duitsers vechten zich dood en slepen Europa mee in hun fatale ondergang.

Ze trekt een deur op de gang open en licht het luik op. Alvin heeft zeker honderd maal gerepeteerd. Zal hij zijn ouders nog terugzien in Minnesota? De manier, waarop hij hongerig naar Eva kan kijken doet haar soms lichamelijk pijn.

Kwart voor tien. Aan de overkant slaat Maud Lankamp op het balcon een stofdoek uit. Zij is een van de weinige

vrouwen die zich, na de bominslagen, hardnekkig blijft verzetten tegen verpaupering. Oorlog of geen oorlog, eten of geen eten, zij slaat om deze tijd haar stofdoek uit. Zij zou het ook doen als zij in een concentratiekamp kwam. Tien minuten voor tien. De General loopt, met de nagels in de handpalmen gegroefd, voor het aanrecht in de keuken - heen en weer.

- What is the matter, General?

- I am very worried about Eef, zegt ze tenslotte, met geknepen stem en grijpt Alvins hand. Hij vraagt niets - zijn gezicht versmalt in een nog strakkere ernst.

Wat heeft de jongen een huiskleur gekregen, denkt ze nog.

Dan, om vijf minuten voor tien, rijdt Eef de Batjanstraat binnen met een groot pak achterop.

Mevrouw Spanjaard heeft reeds opengetrokken en hijst het voorwiel op de tweede haak aan de trapleuning. Snel sluit Eva de deur - haar gezicht vertrekt in een vreemde kramp, die haar voor een ogenblik lelijk maakt. Dan herstelt ze zich en begint zorgvuldig het touw los te maken.

Samen sjouwen ze het pak naar boven, naar de zolder. Als Eva het papier losmaakt, trekt de General heel even de wenkbrauwen naar boven. Het zijn drie Duitse uniformen, compleet met revolvers en munitie.

- Ze wilden eerst niet, zegt Eef strak. - Ik had de burgerkleden al weer ingepakt. Ik was alleen, zegt ze en kijkt door het dakraam naar een voorbijzeilende wolk. - Eindelijk stemden ze toe. We hebben de pakken nodig, General.

Diezelfde avond werkt de boss de uniformen voorlopig onder de vloer. Hij is steeds ingenieuzer geworden in het vinden van schuilplaatsen.

Maar als zijn vrouw hem met dit karwei bezig ziet, ziet ze bezorgd dat zijn handen trillen.

[III]

- Al met al hebben ze ook met ons leven gespeeld, zei Cornelia Hornaar koel. - Later hebben we pas gehoord dat ze ook wapens in huis hadden en Duitse uniformen nog al liefst. We hadden allemaal wel tegen de muur kunnen komen dank zij deze heldhaftige dames.

- Ja - dáár zijn de meningen over verdeeld, zoals je weet, Cornelia, zei mevrouw Quartel, een tikje gedecideerd. Vervelend dat het gesprek nu juist weer deze kant op ging. Je had dat meer, met de Pinksterdagen.

- Hoe 't zij, ze hebben veel jongens kunnen helpen en ook wel piloten, meen ik, zei Quartel waarderend. - To Dammers is nu dokter in Utrecht en Fietje Bakker is in de advocatuur. Ja - het waren meisjes van goeden huize - dat was wel aan ze te merken.

- Eef Donkersloot zit in Australië, lichte mevrouw Quartel in. Onze Puck en Lien hebben haar ontmoet.

- Mevrouw Spanjaard kan ik me nog heel goed herinneren, zei Catolientje. - Als ze komt moet ik haar beslist zien! O - was ik toen maar zo oud geweest als ik nu ben - dan had ik alles veel meer bewust kunnen meemaken...

- Kind - wees dankbaar dat je daarvoor gespaard bent! We hebben bewust in de hël gezeten. Juffrouw Hornaar deponeerde haar lepel resoluut op haar bord. Haar twee kinnen schoven demonstratief over elkaar.

- Ik heb vaak gedacht, zei ik, terwijl ik mijn lege bord doorgaf, - dat vooral de laatste oorlogswinter het moeilijkst was voor de mensen, die aan de kant van de weg

stonden, die, om welke redenen dan ook, niet mee deden met de ondergrondse.

- Dat kan uitkomen... zei Cornelia. - Die mensen hadden geen bonnen, die krepeerden van de honger.

- Als onderduiker was ik ook gedoemd tot nietsdoen, vervolgde ik, de zure opmerkingen van mijn tafeldame negerend, - ik was zelfs nog een gevaar voor mijn omgeving. Die lui van de ondergrondse hadden wel veel risico, maar ze deden tenminste iets - dat gaf toch een zekere bevrediging.

- Er was voor iedereen wel iets te doen, mijnheer Van Beusekom, al was het maar je dagelijkse plichten - wierp Cornelia hem tegen.

- Ongelooflijk stompzinnig geklets, hoorde ik Jan Bruins zacht tegen Catolientje zeggen, die verwonderd naar de jongen opkeek, zonder weerwoord.

- O ja... ik hakte houtjes... ik studeerde ook nog zo'n beetje... Maar wat kon ik nog meer doen? zei ik.

- De vrouwen in de weg lopen, zeker? grapte Quartel.

- Ook dat... gaf ik onwillig toe, zonder verder commentaar.

Quartel had al een afkeurende blik van de andere kant der tafel opgevangen.

- Anders wel merkwaardig, vond Cornelia, die kennelijk haar stokpaardje de sporen gaf - dat na de bevrijding juist de lui van de ondergrondse zo teleurgesteld waren...

- Psychologisch wel verklaarbaar, geloof ik, mengde zuster Snel zich met het rustige overwicht van een oudere vrouw in, de discussie. - Hebt u zelf nooit eens een tijd op te hoog niveau geleefd?

- Liever niet... dank u, zei Cornelia, afgemeten.

Ik zou dat mens kunnen slaan, dacht ik, doch de oude zuster reageerde er niet op.

- Die teleurstelling moest wel komen - de desillusie kon niet uitblijven, zei ze alleen nog.

Maar Cornelia holde door:

- Nou... wat ik na Dolle Dinsdag heb gezien van profiteurs van de zogenaamde ondergrondse - dat heeft mij ervoor bewaard deze mensen te idealiseren. Weet u wat *ik* waarachtige broederschap vond? Als iemand van zijn ellendige rantsoentje nog iets kon missen voor zijn zieke buurman. Er zijn heel wat stille helden en heldinnen geweest voor wie géén verzetsmonumenten opgericht zijn, mijnheer Van Beusekom.

- Neemt u mij niet kwalijk, juffrouw, zei ik, strakker dan ik wilde. U mag die profiteurs die na Dolle Dinsdag zo moedig werden niet over één kam scheren met de echte partisanen...

Mijn tafeldame maakte een onbestemd afwerend gebaar, dat plotseling bij de aanzittenden een bevrijdende lach ontlokte.

Mevrouw Quartel had op dit moment gewacht.

- Wilt u het fruit even doorgeven, juffrouw Hornaar? Zij vroeg het met de onweerstaanbaarheid van ervaren gastvrouw.

Jan Bruins draaide aan een knop van de radio voor het weerbericht dat hem, behalve de verrassing die Catolientje blijkbaar voor hem was, zeker voor het moment het meest interesseerde. Hij drukte zijn kin opzettelijk omlaag in een malle, vergeefse poging Cornelia Hornaar te imiteren.

- Een nieuwe depressie nadert uit Ierland in Oostelijke richting...

- Aangename Pinksterdagen, zei Cornelia Hornaar, met een grimas naar de radio van tafel opstaande.

Bij het verlaten van de eetkamer vertelde Jan Bruins mij terloops dat mijn oude collega Siliakus, die bovendien een geestverwant van mij was, morgen zijn veertigjarig jubileum bij Brinkman en Zeegers zou vieren. Ik nam het voorlopig voor kennisgeving aan, want ik had

mij allerm minst voorgenomen mijn oude kantoor binnen te lopen. Ik was gekomen voor het feest van tante Trees en niet om de toespraken tot broeder Siliakus aan te horen. Ik wilde, dat Bruins het mij niet gezegd had.

Die avond maakte ik met mijn gastheer een wandeling door de wijk. Wij liepen langs mijn geboortehuis in de Atjehstraat, waar ik mijn kinderjaren had gesleten in een vochtige uitbouw.

Ik had er veel vrede mee dat mijn moeder nu in Zeist woonde.

Quartel begon omstandig te vertellen over een transactie in enveloppen - het ging om een groot kwantum, doch hij zag er nog wel wat in, al viel het niet mee om, nu de gulden weer hard was, iets extra te verdienen. Ik kreeg de indruk dat hij zijn beste jaren had gehad in de oorlogstijd en kort daarna, toen hij zich door een beetje zwarte handel in het bezit gesteld zag van een gevulde portefeuille, wat hem de illusie had gegeven dat hij meetelde.

Het langst vertoefden wij in de nabijheid van de gezellige, veel licht uitstralende flat, die gebouwd was op de plek, waar toen, op die onzalige sneeuwochtend in Januari van '45, die V2 was neergekomen.

Dicht er naast stond ook nog het huis van Rien Drijver. Dat was grondig gerestaureerd.

Toen ik de volgende morgen vroeg ontwaakte, hoorde ik de vogels zingen in de hoge bomen van de tuinen. Er zonk een heerlijke rust in mij, want mijn horloge wees vijf uur. Ik werd opnieuw wakker van het krielhaantje van de tuinarchitect, dat zijn bovenste best deed. De zon stond nu al hoog aan de hemel. Ergens sloeg een radio hard zeven uur, waarna het geluid plotseling werd verzacht, zodat het weerbericht mij ontging.

De zitslaapkamer, die mij was toegewezen, behoorde aan een student van de Academie, die ongetwijfeld zijn toe-

komst zocht in reclametekenen. Er waren diverse uitgevoerde ontwerpen aan de muur geprikt en zijn boekenplank was goed voorzien van buitenlandse tijdschriften. Met mijn hand kon ik bij de pocketboekjes, waarvan de ordinaire omslagen mij allerminst representatief leken voor het peil van de vertelkunst der schrijvers.

Ik had er een paar van gelezen - de harde cynische manier van schrijven kwam overeen met de geest van de tijd, aan de romantiek werd weinig plaats meer gegund. Wat een sprong, van Couperus naar Hemingway. De geëxalteerde sfeer in de kringen der gegoede Haagse burgerij omstreeks de eeuwwisseling trok mij evenmin. Ik ben een matig lezer - mijn voorkeur gaat uit naar romans, geschreven in een klare, pretentieuze stijl, waarin het burgerlijk leven met lichte humor wordt beschreven, het genre, waarvan de Engelsen het geheim kennen.

Tot de conflicten, die ik in de literatuur kan waarderen, behoort de eeuwige strijd tussen de sexen; misschien juist door mijn orthodoxe opvatting blijft de mens als raadsel mij boeien. Ik vraag mij af, of ik ooit op de mens kom uitgekeken.

Ik weet het - van mijn jeugd af leef ik meer intuïtief dan verstandelijk - het beschouwen komt bij mij doorgaans ná de daad. Toen ik, na de oorlog, op mijn vijf *en* dertigste tenslotte, vrij abrupt, mijn vrijgezellenleven had opgegeven, besepte ik vaag, dat ik jaren nodig zou hebben om te begrijpen waarom de gang van mijn leven zich op dat ogenblik zo, en niet anders had gewend. Wel had ik nu het vage voorgevoel dat dit week-end een en ander zou kunnen ophelderen. Een gesprek met Maud onder vier ogen zou ik zeker niet uit de weg gaan. Integendeel. Ik stond op en keek opnieuw door een kier van de glasgordijnen naar de achterkant der huizen van de Delistraat.

Op het balkon van mijn oude kamer sloeg een jonge vrouw een pyamajasje uit. Dat moest Maud zijn; ik her-

innerde mij de manier waarop zij, in de vroege morgen, alles van zich afschudde dat aan de nacht herinnerde. Ik had weinig vrouwen ontmoet die zich, kort na het ontwaken, zo bewust overgaven aan de dagtaak die wachtte. Maud zou zeker niet, als zij trouwde, zoals Ruth tot elf uur in een ochtendjas rondrentelen.

Het had overigens weinig zin zich af te vragen hoe Maud Lankamp zich zou gedragen als zij gehuwd zou zijn, want zij was vreemd genoeg ongetrouwd gebleven, en over een goed uur zou zij achter haar bureau zitten op het kantoor van Brinkman en Zeegers, waar de sfinx Mr. Stikkelorum nu de touwtjes in handen had.

Ik treuzelde net zo lang totdat ik Jan Bruins had horen vertrekken. Die vrolijke Jan van vroeger was mij bij hernieuwde kennismaking niet mee gevallen - hij behoorde nu zeker tot het slag dat iedereen en alles in gebreke stelde, en bij gebrek aan positieve waarden in een uiterst negativisme, zonder idealen, van de ene dag in de andere leefde en daarbij natuurlijk niet schroomde zich op een keiharde manier af te zetten tegen zijn naaste omgeving.

De huldiging van Siliakus zou zeker niet voor half elf plaats vinden.

Toen ik de trap afdaalde voor het ontbijt had ik nog geen beslissing genomen of ik omstreeks die tijd mijn oude kantoor zou binnenstappen dan wel in de loop van van de dag de jubilaris thuis gelukwensen, waardoor ik zou ontkomen aan een wellicht pijnlijke confrontatie met mijn oud-collega's.

Het zou alles anders zijn. De oude directeur verdwenen en de ondoorgrondelijke Stikkelorum in diens plaats... Dat Maud naar kantoor was teruggegaan, na de laatste oorlogswinter dat vreemde huishouden te hebben bestuurd, bevreedde mij niet. Haar werkzame natuur kon, onder meer normale omstandigheden, nauwelijks bevrediging vinden in het voeren van een huishouding die

de hare niet was - het zich mee-verantwoordelijk voelen voor een bedrijf l g haar.

Mevrouw Quartel, die mij aan het ontbijt voor de tweede maal thee inschonk, gaf de doorslag - dus ging ik. Ik had mijn demi al aan toen ik op de klok zag dat ik de tijd nog had. Zo bleef ik, terwijl zij de tafel afruimde, in de deuropening staan.

- Hoe is het nu in de Delistraat? vroeg ik terloops. - Ik had vanmorgen het uitzicht op mijn oude kamer... Zij keek mij onderzoekend aan. Wat wilde ik eigenlijk weten? Na acht jaar was een elkaar opnieuw peilen welhaast onontkoombaar.

Mevrouw Quartel had mijn ouders goed gekend - zij had mij als kind zien opgroeien.

Toen mijn vader in '43 was overleden, en mijn moeder een jaar daarna, juist v or dollen Dinsdag, een tehuis had gevonden bij mijn zuster in Zeist, was ik reeds een jaar ondergedoken in pension Bos en Duin. Dat ik mij niet gemeld had om als krijgsgevangene naar Duitsland te gaan, was voor een niet gering deel te danken aan mevrouw Quartel, die mij een schuilplaats in haar ruime woning had aangeboden, waar ik rustig zou kunnen werken aan mijn accountantsexamens.

Toen wij later terugzagen op die spannende dagen, waarin ook verschillende van mijn collega's zich voor de keuze gesteld zagen: naar Duitsland of onderduiken, moesten wij wel tot de slotsom komen, dat het onze oude baas zowel als Stikkelorum aan de moed had ontbroken er het hunne toe bij te dragen om de beslissing tot onderduiken wat gemakkelijker te maken. Zij hadden gezwegen over het eventueel doorbetalen van het salaris - ieder voor zich moest de beslissing nemen en dan maar afwachten hoe het gaan zou. Zij hadden zich, met de mogelijke repressailles van de bezetter voor ogen, niet te voren willen binden door beloften. Bij het uitblijven hiervan was het pleit voor de meesten beslist: zij hadden

het hoofd gebogen en zich, met het vooruitzicht, wellicht te worden opgejaagd als een stuk redeloos wild, vrouw en kinderen in zorg en armoede, in arren moede gemeld: zij waren gezwicht voor het onvermijdelijke.

Maar zo waren de Quartels: Als je duiken wilt, geld of geen geld, je kunt bij ons terecht.

Zo was ik bij hen ondergedoken en het salaris werd mij prompt, maand na maand, door Maud gebracht. Brinkman en Zeegers bleef niet in gebreke. Alles was goed gegaan tot Dolle Dinslag, toen ik mij, in overmoede, op straat had gewaagd, onweerstaanbaar aangestoken door mevrouw Quartel, die zich, bij de elk ogenblik te verwachten inkomst der geallieerden, feestelijk had gekleed. Op die dag van krankzinnige geruchten, had ik op 't onverwacht Baan ontmoet, collega Baan, in de uniform van de landwacht, brutaal als de beul, met een uitgesproken minachting voor de weglopers uit de gelederen waarin hij was verzeild geraakt. Het was niet bij een kwade groet gebleven - ik had hem, in de roes van de op handen zijnde bevrijding, gebrutaliseerd. Zijn 'we krijgen jou nog wel' kreeg die avond, toen wij reede waren ontuchtend, een onheilspellend bijgeluid.

Toen een paar dagen later een onbekende aanbelde en mij te spreken vroeg, speelde mevrouw Quartel het klaar de man weg te krijgen, doch diezelfde avond klom ik in de tuin over de schutting en werd ik door Maud opgenomen.

Op het ogenblik had ook mevrouw Quartel er geen moeite mee zich dit alles haarfijn te herinneren. Zij was daarna meer dan eens komen aanlopen bij Maud en had het maar eens aangezien, hoe wij daar ijsbeerden, Pier en ik. Zij had onze schuilplaatsen geïnspecteerd, op de bovenverdieping een hartig woord gesproken tot de kamergeleerde Lex Broos die het wel gemakkelijk vond dat zijn dochter Catolientje het zo goed op de eerste etage kon vinden. Zij had er het hare van gedacht en was dan

weer gauw verdwenen naar haar pension, waar zij haar grote pannen lawaaisaus maakte van jusblokjes.

Dit alles schoot mij door het hoofd, toen ik haar zag aarzelen antwoord te geven op mijn vraag: hoe het daar nu ging in de Delistraat.

Ik had direct reeds spijt van deze vraag want ik had immers in het geheel geen behoefte aan confidenties en zeker niet op een ongelegen ogenblik als dit.

- Nou... alles zit boordevol, zoals overal, hè? zei mevrouw Quartel - In de gehele Archipel zit op iedere étage een gezin. Zo is het bij Maud ook. Beneden woont een Indische familie. Maud zelf zit op de eerste étage met dat gescheiden vrouwtje van Meulemans, maar die zal je niet kennen. Op de tweede étage Tante Trees met Coba in het kabinetje en op de achterkamer een jong stel, dat zit te wachten op de dood van de oude dame, zoals dat gaat tegenwoordig. Ieder heeft een stukje van de zolder. Er zijn vier huisbellen met de daaraan verbonden complicaties. O Gerben, zullen we ooit die goede oude tijd terugkrijgen?

Zij zette zich op de punt van een stoel aan de reeds ontredderde ontbijttafel. Ik zag dat zij oud geworden was. Ongetwijfeld had zij in de oorlogsjaren boven haar kracht geleefd en al haar energie verbruikt om de monden open te houden. Zij had zich gepaaid met de goede, goede tijd die daarna komen zou.

- Er zit veel betrekkelijks in dat begrip 'goeie ouwe tijd', vindt u eigenlijk zelf niet? zei ik voorzichtig.

- Nee - nee - als ik denk aan mijn kinderjaren, dan weet ik dat het vóór 1914 anders was. De mensen waren anders, Gerben... ze hadden nog plezier in het leven. Kom daar nu eens om... Wie gelooft er nog aan een gelukkige toekomst? Iedereen heeft het gevoel van een dreiging boven zijn hoofd... Dat maakt de mensen enerzijds fatalistisch en aan de andere kant koud en cynisch. En wat een moraal tegenwoordig... Twee oorlogen hebben

ons veel kwaad gedaan - we zijn in alle opzichten verarmd.

Van ver klonk de onverstaanbare roep van een lorrebaas - ook het bekende dichtslaan van een bakkerswagen gaf mij op dit ogenblik het eigenaardige besef dat ik weer terug was in een sfeer die mij volkomen vertrouwd was. - Ik begrijp, dat u 't moeilijk hebt, zei ik. Er was waarlijk niet veel opmerkingsgave voor nodig om te constateren dat het interieur van dit pension tot op de draad was versleten.

- Ik weet niet waar het geld blijft... ik durf toch niet wéér de pensionprijs te verhogen, maar eigenlijk zou 't moeten, zie je... De tientjes vliegen door je vingers. Enfin, dat zal je vrouw je ook wel aan je verstand proberen te brengen...

Er trok een moe glimlachje over haar goedig gezicht, dat, sinds ik haar voor het laatst zag, een paar zware groeven had gekregen.

- Hoe is 't? Kun jullie 't samen nog al vinden?

Er was iets moederlijks in de manier waarop zij aanstuurde op een confidentie, maar er was tegelijk een element van vrouwelijke nieuwsgierigheid in dat intuïtief steun zocht in haar eigen misère, en dat mij tot enige waakzaamheid noopte.

Ik greep plichtmatig naar mijn portefeuille waarin ik, met het oog op het weerzien van oude bekenden, voor een 'geïllustreerd prospectus' een plaatsje had ingeruimd. Het was in ieder geval een aardige foto, de kleine Ansje in de box, grijpend naar het beertje dat Ruth haar aangaf en ik zelf, als lachende derde, toekijkend.

- Zo'n kind, hè, zei ik, - dat is een bezit. Het verzoent je telkens weer met het leven. Het was een afschuwelijke gemeenplaats, doch dit mocht niet hinderen. Ik meende het.

- Het is heerlijk zolang ze klein zijn, beaamde mevrouw Quartel, die nog lang niet op de foto uitgekeken raakte, waarbij haar blik telkens van het kind naar de moeder

werd getrokken, als wilde zij doordringen tot datgene wat zij weten wilde en wat de foto verborgen hield. Ik wist dat dit zoeken naar verborgen zeer haar tot een tweede natuur was geworden in de lange jaren van haar pensionleven, dat haar zo overvloedig gelegenheid had geschonken om menselijk leed te peilen. Ik had het altijd in haar gewaardeerd dat, wanneer zij de breuk had gevonden, zij er verder angstvallig over zweeg. Het was haar blijkbaar genoeg, telkens weer opnieuw te constateren dat de menselijke onvolkomenheid geen deur voorbijging en geen huwelijk onaangetast liet.

- Bij 't opgroeien kunnen ze je veel verdriet geven... Wat dat betreft, heb ik Goddank geen klagen. Maar ik vraag je, Gerben, wat heb je nog aan je kinderen, zoals wij, die eens per maand een brief van Puck en Lien krijgen uit Australië? Ik moet dankbaar zijn, dat zij het goed hebben, maar soms verlang ik ernaar dat zij hier, dicht bij me, in de zorg zouden zitten en ik ze zou kunnen bijspringen. Egoïstisch, hè? Ik ben ze kwijt, Gerben... Ik heb één kind overgehouden - enfin, jij kent de situatie hier, dat is mijn man. Wil je wel geloven dat ik hem zelfs zoals hij is, niet zou willen missen? Je raakt aan veel dingen gewend, zelfs aan een man voor wie je het brood moet verdienen. De eeuwige optimist, hè? Maar onverbeterlijk, dat heb ik nu wel geleerd. Hoe staat dat ook weer in de bijbel: Zal een Moorman zijn huid en een luipaard zijn vlekken verliezen? Nooit. Je verandert een mens niet. Je moet mekaar maar accepteren. Ik weet wel dat ze daar tegenwoordig anders over denken en als George een sacherijnige natuur had, dan weet ik het ook niet of ik het zo lang had kunnen harden, maar ik wil hem niet missen, daar is alles mee gezegd. Zo moet ieder zijn pakje dragen, Gerben...

Ze wachtte kennelijk nog op een weerwoord. Ik had mij er met die foto ook wel wat afgemaakt. Het kostte mij ook weinig moeite, iets te vertellen over mij zelf. Ik

beschouwde haar ook nu nog als een oudere zuster, aan wie ik alles kwijt kon, als ik dat wilde. Maar daaraan had ik nu juist geen behoefte. Maar omdat ik met reden kon vermoeden dat zij nieuwsgierig was naar mijn vrouw en zij zeker het recht had van mij op dit ogenblik enige openheid te verwachten, vertelde ik: Eer ik het wist was ik al getrouwd. Zo ging dat na de oorlog. Ik had genoeg van het vrijgezellenleven. Je had allemaal iets te pakken van dat: en nu opnieuw beginnen en voorgoed! Ik ben nu vijf jaar getrouwd en ik geloof, onder ons gezegd, dat ik het slechter had kunnen treffen.

- Praat je nog altijd zo graag een beetje negatief? lachte mijn gastvrouw. - Jij gelooft toch dat God aan een ieder zijn eigen huisvrouw toebeschikt. Staat het zo niet in het formulier?

Ik voelde dat ik nu werkelijk moest oppassen, want ik had onprettige ervaringen opgedaan met mensen die er zogenaamd 'niets meer aan deden' en je dan toch graag aan een of andere tekst herinnerden.

- Ja... dat geloof ik inderdaad. Maar dat betekent blijkbaar toch niet dat iedereen de partner krijgt die het best bij hem past. Het kan dus best zijn, dat je elkaar als vrolijke kruisdragers moet accepteren... zei ik met een poging tot scherts.

- Zijn er veel van die vrolijke kruisdragers bij jou in de kerk?

- Een gewetensvraag, mevrouw Quartel. Wij kunnen de mensen niet in het hart kijken. Zo lang de goede wil aanwezig is, moet het toch kunnen. En voor wie zich gewend heeft zijn leven onder de tucht van het Evangelie te stellen...

Ik hoorde mij opeens preken. Misselijk ventje, dacht ik. - Ach ja, maar de oude Adam is sterk hoor, antwoordde ze met een misprijzend lachje.

Ze had er zich blijkbaar niet aan geërgerd en knikte mij bedachtzaam toe.

- Kom, zei ik, een beetje onnozel naar de klok kijkend.

- Apropos... je kent Jan Bruins van vroeger, hè. Vind je de jongen niet ontzettend veranderd? Ik begrijp die jeugd van tegenwoordig niet.

- U moet zich niet verkijken op typen als Jan Bruins, mevrouw. Zo is de jeugd niet, maar zo zijn er wel. Als u 't mij vraagt: een grote bek en een klein hartje. De jongen heeft natuurlijk zo 't een en ander meegemaakt waar wij wel altijd vreemd aan zullen blijven. Ik kan het mij indenken dat zo'n jongen keihard wordt. Je moet hem de tijd gunnen.

- Ik weet het niet... Die onwillevendheid bij de jeugd tegenwoordig... ik word een oude, zwaartillende vrouw... dat zal het wel zijn... Geen wonder, als je dertig jaar geploeterd hebt zonder vooruit te komen. Die laatste oorlog deed de deur dicht. Er bovenop komen, dat gebeurt ons niet meer. Wij zakken ieder jaar wat verder af...

Ze stond op, zich manmoedig verzettend tegen opkomende tranen.

Ik had op dit moment zeker geen behoefte om met een of andere frase de situatie mooier voor te stellen dan ook ik die zag, maar ik voelde intuïtief dat een hartelijk woord haar goed zou doen. Dat kostte mij geen leugen, want mevrouw Quartel behoort tot de weinige vrouwen met wie ik niet alleen een beetje heb kunnen converseren, maar ook een gesprek voeren.

- Er zijn toch ook andere waarden... u hebt zich in die jaren veel vrienden gemaakt... zei ik voorzichtig. - Als ik er alleen aan denk wat u voor mij geweest bent... Zij moest aan mijn stem gehoord hebben dat ik meende wat ik zei, maar ze had zich al hersteld en hervond de oude, bekende plagende toon waarmee zij gewend was te converseren met een jongere.

- Wou je mij troosten? Let op je woorden, Gerben... Ik gaf het nog niet op. - U bent uit de school van tante

Trees. Niet voor niets vond ik het vanzelfsprekend dat ik, na acht jaar, onaangediend bij u aanbelde...

- Kijk es naar de klok... waarschuwde zij. - Als je nog op tijd wilt zijn bij de huldiging van broeder Siliakus, dan moet je nu toch gaan, Gerben.

Ik nam met een brede zwaai afscheid tot straks.

Ze lachte mij bewust-minzaam toe, op een of andere wijze blijkbaar kinderlijk bevredigd door dit verwarde gesprek na het ontbijt.

Toen ik de deur achter mij sloot stond ik plotseling voor Platvoet, de olieman. Hij tikte met een blik van herkenning aan zijn uniformpet. - Hé, meneer, da's ook lang geleje...

Hij had mij als jongen zien opgroeien. Ik herinnerde mij hoe mijn moeder geduldig naar zijn verhalen kon luisteren; hij had hart voor de buurt. Platvoet, de lange, schrale man, die plat Haags praatte, die je geld terug gaf dat naar olie rook, de man die zijn lange leven was vergroeid met de Archipel, die de aftakeling had meegemaakt van de deftige burgerij, die met uitgesproken afkeer had toegezien hoe de grote huizen waren ontvolkt en vertimmerd tot distributiekantoren.

Ik zou hem uit duizenden hebben herkend.

Hij tikte nogmaals aan zijn pet en lichtte met een berustend gebaar een oliekan van een wagen voor mevrouw Quartel die in de deuropening was verschenen.

In het voorbijgaan zag ik dat de huizen waar in de oorlogsjaren distributiebureau's waren ondergebracht ook thans nog als kantoren dienst deden. In de kamers waar sinds het einde der vorige eeuw notabele Haagse families hadden geleefd, waar een geslacht was opgegroeid dat zowel hier als overzee leidende persoonlijkheden had opgeleverd, in deze kamers die de stille getuigen waren geweest van zoveel familieled en familievreugde, ratelden nu sinds jaren de schrijf- en rekenmachines,

werden vulgaire kantoorbediendengrapjes verkocht, leenden heren op gevorderde leeftijd zich tot kinderachtige flirtations met Mulomeisjes; deze kamers sproeiden een brutaal licht uit koude kantoorlampen...

Het moest voor de weinige overgeblevenen der oude garde een nagel aan hun doorkist zijn.

De klok op het Bankaplein wees tien uur. Ik ging dezelfde weg als ik gisteren met Catolientje was gekomen.

In het voorbijgaan bestelde ik bij Morgenstern bloemen. Ik rook er de bekende kruidige geuren en toen ik mijn kaartje gaf en het adres noemde wisselde ik met de dame die mij te woord stond een stille blik van verstandhouding.

- Tante Trees, zei ze, vergenoegd.

Bij de Laan Copes drong het in aanbouw zijnde stadhuis zich opnieuw aan mij op. De aanwezigheid hiervan moest in komende jaren een revolutie betekenen voor de Archipel, die als woonwijk op ongedachte wijze opnieuw in het zicht van de Haagse burgerij zou komen. De kastanjes aan de Nassaulaan pronkten met een overdaad van rode kaarsen. De Engelse huizen leken mij begerlijker dan ooit. Wat een rust - welk een voornaamheid.

Terwijl ik het tourniquet voor mij uit duwde en de hal van mijn oude kantoor betrad, bedacht ik, dat ik voor het feest van Tante Trees naar Den Haag was gekomen en op dit ogenblik door de omstandigheden, met nauw bedwongen tegenzin, werd gedreven 'naar de plaats van de misdaad', zoals dat in een bepaald soort boeken heet. Binnen deze muren had ik tenslotte mijn vak geleerd en met mensen leren omgaan, hoe dan ook.

Het hinderde mij onmiddellijk, dat er een nieuwe portier op mij toetrad, waardoor ik belemmerd werd in het uitvoeren van mijn voornemen om ongemerkt, met een

gemoedelijk praatje, het kantoor binnen te lopen, zonder verdere plichtplegingen.

Een snelle blik op de kantooruimte achter de balie waarachter ik zoveel onbekende gezichten zag, was voldoende om nu reeds spijt te hebben van mijn komst.

Ik mompelde iets van 'een oude bekende hier', doch ik zag mij geplaatst tegenover een man die het beperkte gezag dat hem was verleend, ten volle deed gelden. Onwillig greep ik naar mijn portefeuille en gaf hem mijn kaartje voor Mr Stikkelorum.

Juist op dat moment werd ik op de schouder getikt door Padmos, die mij met een: 'Hé, kerel, jij hier?' onmiddellijk mee naar binnen nam.

Er gonsde enige onrust door het kantoor beneden - blijkbaar werden de laatste toebereidselen getroffen voor de ontvangst van de jubilaris. Ik kende deze sfeer - ik moest er alleen niet aan denken zelf slachtoffer te zijn inplaats van geïnteresseerd toeschouwer 'op een dag als deze'. Hoewel - slachtoffer? Aan vele collega's, dat was mij door de jaren wel gebleken, was het, hun aanvankelijke afwerende houding ten spijt, dan toch maar besteed! En zeker aan Siliakus en zijn familie, die hun vierdagen altijd met een zekere hartstocht hadden gevierd. Soli Deo Gloria!

Ik zag mij plotseling omringd door een aantal oudcollega's die mij de hand toestaken. Ook Mr Stikkelorum, die juist het befaamde jubileumcouvert bij de kassier had gehaald, trad op mij toe, met de beminnelijkheid waarmee hij zich verplicht zag, zij 't vluchtig, zijn belangstelling voor een oud-collega te tonen, waarbij hij, kennelijk met het oog op het jongere personeel dat hem niet in een lagere rang had meegemaakt, de nodige afstand bewaarde waartoe zijn Directeursfunctie hem noopte.

Met een 'ik zie je nog wel' liep hij, na een snelle blik op de klok, naar zijn kamer.

Het was zeven minuten voor half elf.

- Hoe kom jij hier verzeild? Is het voor Siliakus? O - heb je nòg een receptie? Bevalt het je in Amsterdam? Je bent nu toch getrouwd, niet? Stikkelorum is nou onze baas, hè! Het kon minder. Ben jij nog geen Directeur? Hé, zeg, leef jij ook nog?

Al deze vragen volgden elkaar, met de begeleidende handdrukjes, snel op. Ik liep al spoedig een beetje rood aan, doch liet mij toen maar drijven op de ietwat interrumptieve, veelstemmige conversatie.

- Je hebt een goede neus... gebakjes, koffie en sigaren! De collega's begonnen zich al weer te verspreiden. Een paar jonge meisjes namen mij vrijmoedig op. Zij hadden blijkbaar iets opgevangen en gaven elkaar het nieuws door. Ik zag een hele schaar van deze jonge meisjes door het kantoor dwarrelen. Het ging hier, zoals overal elders op de kantoren. Elke zomer, na de examens, stond er plotseling een nieuwe generatie jonge meisjes voor de poort van het maatschappelijk leven, met een bekoorlijke prilheid die vaak al te kort duurde.

Ik bleef tenslotte aan Maalstroom hangen, want Padmos had kennelijk de leiding van de op handen zijnde huldiging.

- Wat een ouwe kerels zijn jullie allemaal geworden, zei ik, uit de grond van mijn hart.

- Heb je vanmorgen nog wel in de spiegel gekeken? gaf Maalstroom terug. Hij bleek nog steeds in de buitendienst te zijn, ik herinnerde mij de faam van zijn dagrapporten; hij was nog dezelfde comediant, die een mislukt leven verborg achter zelfspot en dwaze praat. Gewend om de waarheid min of meer geweld aan te doen, dacht ik.

Ik had het verzekeringsvak nimmer bewonderd - het afsluiten van posten lag mij niet.

- Veel jong goed, hè? Daar moeten Fabertje en Rika het tegen af leggen, grijsde hij. Daar kwamen ze al aan, de ouwetjes. Fabertje nog altijd het haar glad en plat met

een scheiding in 't midden. Zij was grijs geworden, maar nog altijd even opgewonden en luidruchtig, hartelijk grinnikend om haar eigen grappen. Maar haar ogen keken mij zo trouwhartig aan alsof zij mij al die jaren node gemist had. Zij had de gave te kunnen terugleven in een vroegere situatie. En hart had ze ook wel - haar belangstelling was niet zo oppervlakkig als die der meeste collega's. Ook Rika schudde mij demonstratief de hand. Zij kwam oorspronkelijk uit de provincie en had dat pompzwengelen nooit geheel kunnen afleren. Het was gek, maar toen ik haar gevulde konen zag, moest ik opeens terugdenken aan de verdeling van een partijtje clandestien gekocht vlees in de oorlogsjaren. Wij hadden er, na kantoortijd, omheen gestaan met begerige ogen. Het vooruitzicht op een hartig maal had ons hebzuchtig en roekeloos gemaakt.

Rika had zich vooraan gedrongen en dwingend een lap vlees met een brede rand vet aangewezen. Haar hals was in die jaren vol kuilen - wat was ze fel geweest op alles wat eetbaar was. Dapper liep ze elke dag naar Rijswijk heen en weer, maar later had ze met dikke oedeem-benen de strijd moeten opgeven.

- Dag Beusekom, dag ouwe jongen! Ze monsterde mij vrijmoedig. - Toch geen vrijgezel meer, hè? Ik zie het aan je - en ze gaf mij een vrijmoedige tik op mijn vest.

- Ho, ho - niet zo vrijpostig, waarschuwde Maalstroom.

- Hoor! Als de vos de passie preekt!

- Kibbelen jullie altijd nog zo gezellig? vroeg ik.

- Ja, zei Rika en toch kunnen we elkaar niet missen, hè? Fabertje stond er genoeglijk bij te kijken. Het ouwe klusje, dat elkaar van haver tot gort kende, dat elkaar niet spaarde en er toch telkens een heimelijk genoeg in had zich in een apart standje te handhaven tegenover de jongeren, aan wier leven zij door het generatieverschil vreemd bleven.

- Nou... tot straks hoor... je blijft toch bij de koffie?

Daar kom je zeker voor. Wat tòcht het hier... O, natuurlijk, die ramen wijd open, ze lijken wel gek! Fabertje greep gedecideerd naar de raamstok en sloeg het tuimelraam met een kletterende slag dicht. Ramen open, ramen dicht. Dat was dus nog niet veranderd, dacht ik. Padmos had nu, met behulp van Jan Bruins, twee armstoelen klaargezet voor Siliakus en zijn vrouw. Daar kwamen nog een paar gewone stoelen naast, voor eventuele familieleden, dat was na de bevrijding gewoonte geworden, vertelde Fabertje mij.

- Vroeger maakten ze zo'n omslag niet, hè?

- Die Siliakus! Ik was een paar dagen geleden nog bij zijn vrouw om haar te polsen voor het cadeau. Ik wist niet dat ze ziek was, anders was ik vast niet gegaan. Het lijkt wel of de tijd daar heeft stilgestaan, jô. Mevrouw Siliakus met een witte pon en twee peper-en-zoutvlechtjes op het kussen. Natuurlijk in de uitbouw, zo'n echte vochtige moordspelonk van de Archipelbuurt. Toch deed 't haar goed dat ik kwam. Toen ik de reumatiekknobbels op haar handen zag zei ik dat ze beter op een bovenhuis kon wonen, maar jô, daar had ik gauw spijt van. Toen kreeg ik het hele verhaal van de étage in het Zuiderpark die ze had kunnen krijgen. 'As je me daar naar toe brengt, ga ik dood,' had Siliakus gezegd. Die man krijg je niet weg uit de Archipel. Zo is-tie, hè? Een echte stijle broeder die er zijn vrouw aan waagt...

- Zij heeft zich altijd opgeofferd voor dat gezin, beaamde ik.

- Ik kan dat niet uitstaan... er waren meiden genoeg in huis...

- Stil... ik zie wat komen... daar zal je 't hebben, zei Rika.

Opzij, tegenover de zetels, begonnen de jongeren zich op te stellen. Ook Maalstroom was weer tot ons teruggekeerd - wij groepten samen bij een pilaar.

Op de voorste rij, stonden, aaneengeklit, vijf meisjes.

- Schade-afdeling, lichtte Maalstroom mij in, Dat bleke nonnetje linke doet de 'Ongewenste Risico's'.

Hij wachtte even op het succes van zijn toespeling, doch ik gaf geen kamp.

- Beetje flets, hè. Ik zei maar wat. Hij knikte: 'Over het leed van de hartstocht'.

Een oude hobby van hem, dat karakteriseren met boektitels.

- Dat leest niemand meer, zei ik.

- Daarnaast: 'Het viooltje dat weten wilde'.

- Uit de tijd, zei ik. Je bent achterlijk. De viooltjes wéten het al lang, tegenwoordig.

De meisjes stootten elkaar aan en keken naar de oude Don Juan, die zijn wildste haren achter de rug had, maar niet kon nalaten op de hem bekende, badinerende wijze nog wat te mediteren over al wat vrouw was.

- Kijk die Padmos zich druk maken, lachte Rika. - Hij loopt zo gewichtig of hij vandaag zelf de baas is.

- Snap je dat niet? orakelde Maalstroom. - Padmos heeft vandaag zijn grote dag. Hij is van af de tijd dat ze allebei jongste bediende waren Siliakus altijd net één pas voorgebleven. Hij had altijd honderd gulden meer salaris, hij trok zijn neus op voor een uitbouw en kreeg een bovenhuis, toen Siliakus diaken werd was hij juist tot ouderling gekozen en toen Siliakus hoofdboekhouder werd, had hij zijn benoeming tot procuratiehouder in zijn zak. En zo was het met de rest ook. Siliakus draagt nog een stijve boord, maar Padmos is al lang overgegaan op de Amerikaanse stijl. Ik wed dat Siliakus nog lange onderpantalons draagt...

- Schei toch uit, kwibus... waar haal je de onzin vandaan? grinnikte Rika.

- Onzin?... Het is de waarheid... Kijk straks maar... Siliakus draagt nog een ketting en Padmos natuurlijk een armbandhorloge.

- Maar Siliakus heeft het toch gewonnen met het kindertal, zei Fabertje ondeugend.

- Ja, maar mijn moeder zei altijd: Kinderen zijn een zegen des Heren maar ze houden de noppen van je kleren... grinnikte Maalstroom nog.

Zo stonden we allerlei onzin aan te horen, in afwachting van de dingen die komen zouden. Ik had wel in de gaten dat Maalstroom weinig was ontgaan van hetgeen zich hier binnen deze muren van jaar tot jaar afspeelde, een comédie, die beurtelings tot komische en dramatische hoogtepunten leidde. Ik had al gehoord dat er verscheidenen collega's gescheiden waren. En van de rest schep je de verveling van hun gezicht, hoonde Rika.

- Daar komt de baas, met groot gevolg... zei Fabertje, die het blijkbaar had moeten aanzien dat Maud Lankamp haar was voorbijgestreefd en Stikkelorums rechterhand was geworden.

Ik kon mij voorstellen dat er een echt vrouwelijke rivaliteit tussen hen bestond. Maud volgde Stikkelorum op de voet - een nog mooie vrouw, een persoonlijkheid. Mijn ogen hielden haar vast.

Ik geloof niet dat ik, wat ik voor haar gevoeld had, ooit voor een andere vrouw zou kunnen voelen.

- Nou, wat zeg je er van, Beusekom, fluisterde Fabertje mij in 't oor. Ze keek mij vorsend aan, doch het was mij te enen male onmogelijk er enig commentaar op te geven.

- Ik merk, dat hier een en ander gebeurd is - ik ben een buitenstaander geworden, zei ik voorzichtig en voegde er, als afleidings-manoeuvre, aan toe: - Hoe is Stikkelorum, als baas?

- O, geschikt genoeg, vooral voor de ouderen. Maar hij gaat ondertussen zijn gang. Dat was te verwachten. Het lot is op Maud gevallen. Pech gehad, hè, zei ze met geforceerde zelfspot, doch ik zag wel dat de hele situatie haar niet lekker zat. Ik was helemaal niet nieuwsgierig naar de vrouwelijke geniepigheidjes waardoor de onderlinge verhouding tussen Maud en Fabertje op den duur zeker ondraaglijk zou worden.

- Jij kent haar, hè? Je was daar toch in huis, de laatste oorlogswinter? Zij keek mij hinderlijk vorsend aan als was ik op een of andere wijze medeplichtig.

- Ja, ik kende haar, maar of ik haar nòg ken? vroeg ik diplomatiek. Ik twijfelde daar nu reeds aan.

Ik zag de situatie als was het een scène uit een toneelstuk, waarvan ik de spelers ieder persoonlijk kende. Maar ik was toch méér dan toeschouwer alleen - mijn hart stond er niet buiten - het bonsde op dit ogenblik, want ik besepte eerst nu, dat ik acht jaar weg geweest was. Dit was niet meer de Maud Lankamp van de laatste oorlogswinter, die zich bij tijden, murw door de ellende, redeloos had gewonnen gegeven aan een niet te stillen behoefte weg te schuilen bij een man, die haar in deze ogenblikken het naast stond.

Zij moest dit alles ver achter zich hebben gelaten, zo zelfbewust was haar gang - het was alleen een bepaalde trek op haar gezicht die mij niettemin verontrustte.

- Eenzaam avontuur, fluisterde Maalstroom, terwijl hij blijkbaar opzettelijk een andere kant uitkeek.

Ik had hem tegen zijn schenen kunnen schoppen, nu hij zich niet onthield haar voor mijn gevoel op deze wijze aan te randen.

In het voorbijgaan zond Maud mij uit de verte een tamelijk opzettelijke groet. Zij wilde blijkbaar geen misverstand wekken. Ik begreep, dat zij reeds over mijn aanwezigheid was ingelicht. Ik knikte terug, beleefd noch familiair; het was alleen maar een groet die de reactie van het forum moest kunnen doorstaan.

Nu ik Maud had gezien gaf ik mij, terwijl de gebeurtenissen om mij heen hun loop namen, reddeloos over aan het verleden.

Pier van Ommen is niet terug voor spertijd. Het gebeurt wel meer dat hij door wegblijven Mauds ongenoegen

riskeert; ze is niet gesteld op waaghalzerij zonder noodzaak.

Het is stil in huis. Een étage hoger zitten, als Catolientje naar bed is, haar ouders nog een uurtje bij het schijnsel van een paar drijvertjes. Een jaar geleden verjaagd uit het tot vesting verklaarde Benoordenhout, hebben ze dankbaar een onderdak gevonden in het huis van tante Trees die, als oude van dagen, op haar beurt was geevacueerd naar Leeuwarden.

Het gedwongen vertrek van tante Trees, die sedert een halve eeuw in de Archipel was verankerd, heeft tot de pijnlijkste operaties behoord die Maud heeft meegemaakt. Om de tijdelijke aard van haar afwezigheid te accentueren heeft tante Trees veel van het hare achtergelaten in het huis dat haar eigendom is.

De gangmuren versierd met de bekende silhouetten en in de kamers de ouderwetse schilderijen en portretten in zwarte ovale lijsten.

Er is reeds veel naar de zolder verhuisd sinds het leraarsgezin uit het Benoordenhout er zijn intrek nam. Maar zo vaak Maud de kamers betreedt, ervaart zij dat de sfeer van tante Trees niet geheel is uitgebannen, ondanks het feit dat Lex en Frouke door een deel van hun eigen meubilair iets hebben willen redden van het vertrouwde milieu dat zij tijdelijk hebben moeten prijsgeven. Maar de koffers op zolder spreken hun eigen taal.

Nu er zo onregelmatig wordt schoolgehouden, komt Lex nauwelijks uit zijn kamerjas en als het koud is blijft hij in bed, alles wat oorlog is trachtend te vergeten in een hardnekkige werkdrijf voor het nog altijd uitgestelde proefschrift waarvoor hij dan nu eindelijk tijd zal krijgen. Soms kleedt hij zich aan en loopt hij, behoedzaam schuilend bij elk luchtalarm, de Frederikstraat en Denneweg af naar de Kazernestraat waar hij moeizaam de hoge trappen beklimt in het huis met de bekende geur van oude boeken, de Koninklijke Bibliotheek, die nu Natio-

nale Bibliotheek wordt genoemd. Hoevelen vinden hier een toevlucht, een stille saamhorigheid in de strijd tegen de leugen, tegen de ontwaarding der menselijkheid. Hier haalt ook Lex Broos de boeken die hem voor een tijd de ellende doen vergeten. Elke keer opnieuw verbaast hij zich over de mogelijkheid tot nieuwe dooltochten in de veertig jaren geschiedenis die het onderwerp van zijn studie begrenzen: de Hollandse jaren van New York, de jaren van Nieuw-Amsterdam.

Het gebeurt wel dat de bewoners van het huis van tante Trees, die van de eerste en tweede étage, elkaar 's avonds opzoeken om het nieuws te bespreken en de avonden te korten, maar Lex is geen vlot causeur - hij is de gevangene van het onderwerp waarop hij wil promoveren. Het heden heeft bij hem altijd ten achter gestaan bij het verleden, zo is het ook nu, zèlfs nu. Frouke bekijkt hem soms als een vreemde eend in de bijt. Zij zoekt haar steun bij Maud.

Maar vanavond blijft het stil boven. - Ze zijn naar bed, zegt Gerben, als hij opstaat om nog wat hout op het vuur te werpen.

- Waar blijft Pier nou..., zegt Maud nog eens, met een vleug onrust. De pendule heeft negen geslagen. Zij is bezig de boord van een overhemd te vernieuwen - een secuur en vervelend karwei. Maud hanteert de naald uit bittere noodzaak. Zij houdt liever de pen vast.

- Hij zal bij Feekes blijven slapen, sust Gerben.

- Dan had hij dat toch behoorlijk kunnen zeggen. Als je met elkaar optrekt, moet je je aan de regels van het spel houden, zegt ze spits.

- Koni... kom... Maud. Of - ben je werkelijk bang dat Pier iets is overkomen?

- Bang... bang... We zijn al bang genoeg.

Ze is uit haar evenwicht als er zonder noodzaak wordt getornd aan de verantwoordelijkheid die zij voor de jongens voelt. Er is trouwens meer dat haar vandaag

dwars zit. Maar daar kan Gerben slechts naar raden. Met praten is er bij Maud veel te verhelpen. Maar er kan een moment komen dat ook praten niet helpt.

Soms twijfelt ze er aan of ze goed deed, Gerben en Pier in huis te nemen, wat haar noodzaakte er voorlopig het kantoorleven aan te geven. Toen Siliakus op een avond met Pier aankwam die gezocht werd voor zijn werk voor de illegale pers, zou 't maar een paar weken zijn. Nu is het al twee maanden en Pier zou Pier niet zijn als hij in deze weken door zijn argeloze afhankelijkheid niet een plaats in Mauds hart had veroverd. Een plaatsje dat Gerben soms aan hem moet afstaan. Ook dat brengt zijn complicaties mee, al verzet Maud zich er tegen door de beide mannen als kinderen te behandelen.

Gerben weet wel dat Pier door zijn culinaire aanleg Maud veel werk uit de handen neemt. Als Gerben in de achterkamer zit te lezen is er gestadig het geluid van die twee, op de achtergrond. Verbazingwekkend, zoals die Pier kan keuvelen. Het woord is van Gerbens moeder. Hij weet er geen beter voor. Keuvelen kan die jongen. En dat Maud, de onafhankelijke, toch ook wel denkende vrouw, zich dat geleuter laat aanleunen... Enfin, laat Pier die consumptie-conversatie voeren...

- Alles loopt hier ook zo gesmeerd, Maud. Het is toch wel een prettige afwisseling als er zo nu en dan eens inbreuk gemaakt wordt op jouw rooster, zegt hij.

- 't Is hier geen bewaarschool... jij met je rooster... - Nou... alle respect hoor! Je hebt er heus de wind wel onder, Pier en ik eten uit je hand... maar vergeet niet... jij hebt hier een taak, Pier en ik zijn maar zo'n beetje op dood spoor gerangeerd... Een beetje spanning doet ons soms goed en zeker een jongen als Pier...

- Wat bedoel je daarmee?

- Dat hij ook wel eens even een ander klimaat nodig heeft.

- Wat ben je bezorgd voor Pier.

- Goed gezien - op de andere kant van deze medaille sta ik zelf afgebeeld.
- Zeg het maar in gewoon Hollands...
- Goed - ik vind het wel prettig als Pier eens een keer wegblijft. Dan is het klimaat voor mij ook gewijzigd.
- Pier loopt jou toch zeker niet in de weg?
- Nee... ik heb in dit huis even veel rechten als Pier... ik kan ook heel goed met hem opschieten, dat weet je wel, Maud. Maar als je het dan precies weten wil: ik vind het prettig ook eens samen met jou alleen te zijn. Het is weer zover, denkt Maud. Behalve de zorg voor het eten, de kleren en de brandstof ook d t nog. Twee gezonde jonge kerels die te weinig afleiding hebben. Hadden ze maar een meisje om over te filosoferen.

Maar noch de schijnbaar verstokte celibatair, die Gerben in zijn langdurige trouw aan het ouderlijk huis geworden was, noch Pier, de vrolijke vrijgezel die kennelijk nog geen keus kon maken, hebben sedert de laatste twee maanden van hun gedwongen vrijheidsbeperking een ander beeld op hun netvlies staan dan de jonge vrouw, met wie zij de kleine en grote zorgen van de dag delen: Maud Lankamp. Een ovaal gezicht, omkranst door donker, van nature springend haar, twee schijnbaar koele grijze ogen die soms, plotseling, beloftevol corresponderen op een lichte trilling van haar smalle mond.

Een vrouw met een overdreven zin voor orde, maar gevoelig voor de humor, die telkens weer het zo licht verstoorde evenwicht moet herstellen. Met haar vrouwelijke ervaring van acht en twintig jaren, waarvan zij de laatste acht scherp heeft rondgezien, weet zij, beter dan Gerben en Pier, dat, als het er op aan komt, de natuur boven de leer gaat. De jonge protégé van de behoudende Siliakus is een jonge broeder in de Heer, in het leven onervaren en nog onwetend van de diep vlijmende pijn die een botsing tussen geloof en leven in een mensenhart kan achterlaten.

Zij heeft een zwak voor deze jongen die haar aantrekt door zijn mannelijke verschijning: groot en blond, fris in zijn open gedragen sporthemd dat zonder gêne een ruige borst verraad.

En Gerben van Beusekom?

Wat hem in haar aantrekt is zijn filosofische inslag, de manier waarop hij zijn orthodox geloof weet te verenigen met een weldadig begrip voor de betrekkelijkheid der dingen.

Lichamelijk zou Pier haar een goede partner kunnen zijn, maar geestelijk is het Gerben met wie zij zich op gelijk niveau voelt staan, uitgenomen zijn hang naar kerk en orthodoxie, waaraan zij zelf van huis uit vreemd is en zal blijven.

Als ze nog een beetje stil zit te mokken over het wegblijven van Pier, heeft Gerben zijn ijsberen door de kamer gelukkig gestaakt. Zij voelt hem achter zich staan. De stilte is nu tastbaar. De schaduwen van het olielampje op de muur zijn grotesk.

Hij legt voorzichtig zijn handen op haar schouders - het bekende ritueel als zij een hoogst enkele maal een avond alleen zijn.

Het was Maud reeds eerder toevertrouwd met een koel:

- Hé daar... geen handtastelijkheden, de afstand te bewaren. Maar hij had niet afgelaten.

- Ik heb niemand anders. Gun mij dit.

- Ik hou niet van dat geflikflooi.

- Onzin. Ik heb daar nu eenmaal behoefte aan, mijn handen op jouw schouders te leggen. Wat steekt daar nu in?

- Ieder mens heeft wel eens ergens behoefte aan zonder er aan toe te geven.

- Jij dus ook?

- Als je 't weten wilt, ja. Maar dat kap ik af.

- Hardvochtige vrouw... Waarom eigenlijk?

- Nogal een fraaie tijd - gebruik je verstand.

- Ik ben al zo verstandig. Anders zat ik hier niet ondergedoken.
- Maak het je zelf niet lastig, Gerben.
- Mijzelf? zegt hij weifelend. En dan, bijna plechtig: - Ik zal het proberen, Maud.
- Doe niet zo gek.
- Doe ik gek?
- Je bent een beste jongen - ga nu maar...

Het is veertien dagen geleden, dit gesprekje. Nu staat hij opnieuw achter haar stoel. Waarom juist vandaag, denkt Maud. Was Pier maar thuis.

Het is zo stil buiten, zo stil in huis... ik heb zo'n behoefte aan warmte, aan genegenheid, ik ben soms zo moe van alle misère...

Gerben voelt intuïtief, dat er vanavond nauwelijks verweer is. Slechts even realiseert hij zich iets van dat bepaalde instinct waarboven hij zich altijd heeft verheven geacht.

- Waarom zoek je geen vrouw, zegt ze.
- Nog al een mooie tijd... ik mag niet eens de deur uit van je...
- Je had getrouwd kunnen zijn. Waarom heb je niet eerder een vrouw gezocht?
- Weet ik niet.
- Bang voor teleurstelling, hè?
- Waarom denk je dat?
- Dat is je aard. Een voorzichtig ventje, dat de kat uit de boom kijkt. Trouwen kan altijd nog. Elk jaar staat er een nieuwe generatie meisjes klaar. Ik heb het nog zo goed alleen. Was het zo niet? - Misschien...
- Uitstel van executie, vrindje. Als het komt, komt het.
- Nogal fatalistisch...
- Toch niet. Zo is het leven.

Hij voelt de warmte van haar huid door de dunne stof. Zij heeft sterke schouders.

Op dit moment gaat er een V2 op. Zij blijven roerloos wachten. Slechts even ontspannen zich zijn handen, dan drukt hij haar vaster tegen zich aan.

Als het geweld voorbij is, staat ze op en kijkt zij hem aan.

- Er is geen noodlot, zegt hij nog.

- Malle jongen. Ze tikt met haar wijsvinger op zijn wang. Er klinkt iets van vertederling in haar stem. Op de een of andere manier heeft hij toch iets in haar ontdood.

- Mag ik je een nachtzoen geven? vraagt hij deemoedig.

- Het lijkt me geen doodzonde als je er geen gewoonte van maakt.

Even is er een glimlach als ze hem haar wang toekeert, doch Gerben neemt zijn kans snel waar. Haar naast zich trekkend op de divan zoent hij haar dorstig op de mond.

- Hé... hé... ik ben je meisje niet... hijgt ze.

- Waarom niet... waarom niet... zegt hij gesmoord.

Ja, waarom niet? denkt ze. Op dat ogenblik is de gedachte aan Pier reeds ver op de achtergrond gedrongen en voelt ze, gevangen in Gerbens vaste, beschermende greep, haar weerstand wegsmelten.

Het huis in de Batjanstraat, waar de oude Feekes en zijn zoon een keuken en twee kamers bewonen, behoort zeker tot de meest vreemdsoortige bouwsels in de Archipelbuurt.

Pier had altijd met een zeker ontzag naar het imponerende ramencomplex opgezien, zich verwonderend dat slechts twee deuren toegang gaven tot dit kasteelachtige huis. Totdat hij er voor het eerst binnenkwam, en hem bleek, dat alle vertrekken in elkaars verlengde lagen. Alles aan de voorkant, 's zomers moordend heet, met aan de achterzijde slechts een donkere gang, waarin wat schaars daglicht werd gestolen door een clandestien aangebracht raampje, dat uitzag op de tuinen van de Riouwstraat.

Hij gaf thuis onbewimpeld lucht aan zijn desillusie: een platgeslagen, uitgezogen bouwklusje.

Vanavond heeft hij er zijn tijd verpraat door het bericht van een koerier dat er morgen razzia's zullen zijn. Na Rotterdam is Den Haag aan de beurt. Er is een seintje doorgekomen van de ondergrondse. Heel Den Haag zal worden uitgekamd.

- Waar moet ik blijven, zegt Feekes zorgelijk. Hij ziet opeens zo wit, dat hij ijlings naar de gang verdwijnt. De boodschapper, Jochem de Niet, geliefd om zijn Scheveningse tongval, werkt op de kwekerij achter het kerkhof, waar hij zo goed als ondergedoken is. Hij heeft er een geheime schuilplaats. De oude Feekes hoort misnoegd het gepraat aan. Het enige wat hem interesseert is zijn tabaks- en rantsoenkaart en van de ondergrondse heeft hij een uitgesproken afkeer. Later komt er nog een dringender bericht door: Vannacht zal het gebeuren. Het is al half negen. Pier van Ommen krijgt een gevoel alsof hij koorts heeft. Hij heeft bij Maud wel een schuilplaats, doch dan zal hij onder de vloer moeten. Moordenaarswerk is dat. Het zint hem niet. Liever gaat hij met de jongens mee naar de kwekerij.

Tegen negen uur lopen ze behoedzaam de Batjanstraat uit en wippen over het hekje van het Delistraatplantsoen dat langs het kerkhof loopt. Achter elkaar sluipen ze tussen de graven. Pier van Ommen is niet bang. Toch is hij blij, dat hij niet alleen is. Een kerkhof blijft een kerkhof en zeker 's nachts.

Als ze op de kwekerij komen is er al volk. Ze zullen om beurten de wacht houden. Misschien is het loos alarm geweest.

Het is nog nacht, als Jochem de slapenden wekt. - Wor' es wakker, jongens... 't is 'iet pluis gelôf ik.

Rillend van de nachtkou staan ze buiten te kijken naar de

geheimzinnige lichtjes op de hoogte van de Koninginnegracht. Later, als de contouren der huizen zich scherper gaan aftekenen ontdekken ze de opgestelde mitrailleurs. Het is zo ver. Hun gezichten verstrakken. Dan beseffen ze ook, dat ze hier niet veilig zullen zijn. - Ga mee... besluit Kees Overdiep snel. Hij is een man van weinig woorden; op de begraafplaats is hij thuis als geen der anderen.

Pier begrijpt al waar het heengaat. Het trekt hem niet bijster aan - maar een grafkelder is ook niet alles.

Het laatste eindje schuifelen ze gehurkt verder, want het lijkenhuisje staat dicht bij de Delistraat.

Pier kent al te goed de sterke lysolgeur als er weer een vrachtje is binnengebracht. Wie hier terecht komt is doorgaans niet op z'n bed gestorven. Een geluk, dat er geen lijk overstaat deze nacht.

Ze moeten wennen aan de eigenaardige lucht en de volslagen duisternis. Pier stoot zijn been en verbijt een stekende pijn. Als hij bemerkt dat het bloedt houdt hij er stijf de hand op.

Het is moeilijk een plekje te vinden waar ze kunnen zitten. Eerst als door de kieren van de deur een glimp ochtendschemer binnendringt, bemerken ze dat er een aantal doodkisten staan, klaar voor gebruik.

In de Delistraat horen ze nu luid op een tuindeur bonzen. Dan driftige stemmen. Ze houden de adem in en wachten - wachten.

Het is Jochem de Niet die, moe van het staan en rillerig van de kou en de gestoorde nachtrust, het deksel van een kist licht, zijn weerzin overwint en zich tussen de vijf planken neerlegt.

- Nog zo gek niet om ons te verbergen, vindt Feekes, in een krampachtige poging om het geval nuchter te blijven bekijken.

De anderen volgen aarzelend Jochems voorbeeld.

- As de moffe komme, zegt Jochem, - dan rèze we in ienen

tegelik op út de dôd. Dan wil ik welleris kikke of ze nog zo'n praês 'ebbe...

Ze lachen even om Jochem, maar Pier kan het niet helpen dat hij ligt te rillen in de kist. Hoe zou 't nu thuis zijn?

De uren verstrijken traag. Het blijft zo vreemd stil in de Delistraat. Zullen Gerben en de burenen al onder de vloer zitten? Die Hopman zal wel weer op de een of andere manier mooi weer spelen.

Na een uur peuteren is het Kees Overdiep gelukt een kijkgat te maken waardoor hij de Delistraat kan zien. Daar staat een soldaat op wacht. Meer kan hij niet ontdekken - het uitzicht is hier beperkt. Wel hoort hij soms het geluid van voetstappen in de straat.

- 'Ier legge me nou - 't is God geklaagd, zegt Jochem. Hij is een gelovige jongen, maar het geloof dat hij van zijn moeder heeft meegekregen, wordt op een harde proef gesteld.

Kees kijkt zo nu en dan eens achterom waar hij flauw de omtrekken kan zien van de kisten waarin de jongens liggen. Krankzinnige wereld. Als iemand je dat tien jaar geleden had voorspeld...

Jochem is met Feekes in gesprek geraakt over de dood. Daar moest het hier wel op uit lopen. Ook de anderen mengen zich in het vreemde discours over het al of niet bestaan van de zielelaap.

- Ik 'ou me maar an de Schrift, zegt de Scheveninger

- Tegen de moordenaar aan het kruis zei de 'Ere Jezus: 'Eden zult gij met mij in 'et Paradijs weze.

- Maar daarom kan er toch wel een tussentoestand zijn tot de tijd van het laatste oordeel... zegt Pier. - Ik ben niet Rooms, maar toch geloof ik wel dat er nog iets is, een bepaalde toestand... vóór de opstanding...

- Toen me opoe doorgong, vertelt Jochem aarzelend, - toe viel er bij ons een spiegel naar beneje...

- Zulke sterke verhalen heb ik méér gehoord. 't Is anders

wel gek dat er nooit iemand terugkomt om ons te vertellen hoe 't daar aan de overkant is, bromt Feekes.

- Voor mij is dood, dood. Aan een hel en een hemel belieft ik niet te geloven. Omdat jullie nu toevallig ouders gekregen hebben die aan de kerk zijn, daarom geloven jullie aan die dingen.

- Alles goed en wel, Feekes, maar de Schrift is er ook nog. Er is maar één wet en één Evangelie... die zijn er voor jou net zo goed als voor mij. Er staat geschreven: Wie zoekt die vindt... en wie klopt zal opengedaan worden, zegt Kees Overdiep. - Je denkt misschien dat een christen overal een antwoord op weet. Dat is niet zo. Maar het voornaamste weten we toch wel...

- En dat is?

- Dat er Eén is, Die voor ons allemaal betaald heeft... Zegt 't jou dan niks, al die beroerdigheid in de wereld? Sta je der zelf zo best op?

- Dat laat God dan toch allemaal maar toe.

- Daar komt een eind aan, Feekes. - Dát is al beslist. Twee duizend jaar geleden. Hoe lang 't nog duurt weet niemand. Maar de duivel zit, om zo te zeggen, op de laatste klap te wachten.

- Kan jij me verklaren waarom ik besta en hier vóór m'n tijd in een doorkist lig?

- Ik niet, maar dacht jij heus dat jij bij bloot toeval geboren ben?

- 'n Ongelukkie van me vader...

- Hé, hé, zeg, protesteren de anderen.

- Beroerd, jô, als je je bestaan alleen maar kan zien in 't platte vlak van oorzaak en gevolg...

- Zeg Feekes, vraagt Pier van Ommen, - heb jij 's avonds bij helder weer nooit eens naar boven gekeken? Dacht je, dat dat allemaal bloot toeval was... die sterrenhemel... En de seizoenen... En de dagen en de nachten. Alleen je eigen lichaam al...! Het ene wonder is al grootser dan het andere...

- Ja, de mènes is wel het grootste wonderdier. Kijk maar naar Adolf Hitler..., smaalt Feekes.

- Toegegeven - over de macht van het kwaad laat de Bijbel je niet in het onzekere. Maar daar komt een eind aan, Feekes. Even zeker als er aan deze oorlog een eind komt. Eén is er, die sterker is dan satan.

- Het is mooi, als je dat allemaal geloven ken... bromt Feekes timide. - Ik heb misschien te veel narigheid gezien... bij ons thuis is de duivel een vaste klant hoor, daar kan je mieter op zeggen.

- Als 't zo bij jullie staat... dan heb je 't geloof wel dubbel hard nodig jô, zegt Kees.

- Wat wij hier zeggen, dat is maar armzalig geklets. De Schrift ken je de weg wijzen...

- We moesten Feekes het geloof kunnen schènken, zegt Pier uit de grond van zijn hart.

- Jullie menen 't goed met me, dat wèl... zegt Feekes nog.

Kees Overdiep tuurt al weer door het kijkgaatje.

- Ik zie twee moffen aanbellen op de hoek van de Lombokstraat, rapporteert hij.

Wanneer zullen ze over het hekje klimmen en met de geweerkolven op de deur van het lijkenhuisje bonzen? Hun onrust stijgt weer.

In deze nacht is Katy Spanjaard door een klopje op haar slaapkamerdeur gewekt en heeft zij Alvin zacht horen zeggen: - General, kom eens kijken... Ik vertrouw het niet. Overal zie ik lichtjes in de Delistraat. Er zijn soldaten... Ons huis wordt omsingeld, denk ik.

Zij slaat haar kimono om. Ook de boss is wakker geworden. - Is er wat, Katy? Hij laat zijn magere benen over de bedrand zakken en schiet zijn kamerjas aan.

Het is dus zover - ze zijn verraden. Het gaat om Alvin. Hun gezichten verstrakken.

Even trekt een siddering langs Katy's rug, maar dan is

ze zich zelf weer. - Vlug naar de schuilplaats...

De slaapzak is reeds van de matras - Alvin zakt schielijk onder het vloertje van de gangkast. Hij heeft er een stoel, een zaklantaarn en wat proviand.

Katy en haar man kruipen weer in bed. Alle sporen zijn weggewist.

- En nu kalm zijn, zegt ze tegen Tjeerd en legt bezwerend haar kleine ronde hand op de plaats waar ze zijn hart voelt bonzen.

- Dat tuig... dat tuig..., sist hij, klappertandend en zoekt dan, als een kleine jongen, de warmte van het moederlijf.

Hun oren zijn tot het uiterste gespannen, maar ze horen geen ander geluid dan elkanders ademtocht.

Om halfzeven schrikt ook Maud Lankamp wakker door heftig gebons op een tuinpoortje in de Delistraat. Op dat moment springt Erik Hopman uit zijn bed en loopt naar de voordeur, waar eveneens een roffel wordt gegeven. Hij doet het raampje open en kijkt door het ijzeren traliewerk de kille ochtend in.

- Also aufstehen, bitte! Een soldaat drukt hem een aantal papieren in de hand en draagt hem op huis aan huis het bevel af te geven dat niemand de deur uit mag. Alle man tot veertig jaar moet zich melden. Deken en goede schoenen meenemen en proviand voor één dag. Voor goede verzorging zal worden gezorgd.

Erik Hopman heeft het begrepen - hij is ingeschakeld om de jobstijding rond te brengen. Zodra dit tot hem is doorgedrongen trekt hij zijn beste jas aan. Hij heeft het gevoel dat hij in een of ander ambt is geplaatst waarvan hem de draagwijdte niet helder is. Huis aan huis belt hij. Toet gluurt achter de gordijnen. Kijk hem daar gaan. Zij zal deze man nooit doorgronden. Het comediespelen zit hem in het bloed. Hij heeft voor ieder zijn boodschap. Als er geen mannen boven de veertig zijn, sust hij de verschrikte vrouwen die hem in nachtgewaad achter het

raampje te woord staan, als een vader. In het andere geval zegt hij: Duiken maar... Blijf zitten waar je zit en verroer je niet. Dat is in de meeste gevallen al gebeurd. Nu komt het er op aan.

Op iedere hoek van de straat staat een soldaat met het geweer in de aanslag.

- Hou je gedekt, zegt hij tot het tengere vrouwtje van Floor Hulst, want er volgt nog huiszoeking ook.

- En u zelf dan...? vraagt ze, bibberend, maar toch met een nauw bedwongen achterdocht in haar stem. Haar man is wel boven de veertig, doch hij zal evengoed duiken. Geen risico alsjeblieft.

- Ik? Ik ben twee en veertig, zegt Erik met een veelzeggend lachje.

- Dat zal wel... Nou, bedankt voor de mooie boodschap. Ik weet wat mij te doen staat.

- Goed zo... Met een grijns licht Erik zijn gleufhoed.

- Geen tijd te verliezen - zegt Maud tegen Gerben.

Op het laatste nippertje is hij nog naar de W.C. gelopen - het kan een lange dag worden, zie je, zegt hij. Ze draait het hoofd om om haar ontroering te verbergen. Stakker, denkt ze... Heeft je moeder je daarvoor groot gebracht dat je nu als grote kerel onder de vloer moet wegkruipen voor de moffen? God... wat een vreselijke tijd beleven we. Als Gij dan werkelijk bestaat, hoe kunt ge deze mensenjacht gedogen.

Als Gerben onder de vloer is gekropen probeert hij wat meer steun te vinden voor zijn schouderbladen. Wat is de wereld klein geworden, denkt hij mistroostig. Want diep in hem is er het wrange besef: zo ver is het nu met ons gekomen. De ene mens is de andere een wolf geworden. Er wordt op ons gejaagd - het laatste wild moet worden bijeengedreven. Wij breken de planken van een vloer open en meten met onze ogen de ruimte van een doodkist.

Hij ademt spaarzaamlijk, de lucht die zijn neusgaten

binnendringt is vochtig en onfris. Als hij een half uur heeft geëxperimenteerd om de verschillende delen van zijn lichaam steun te geven, hoort hij voetstappen boven zijn hoofd. Hij kan het niet zien dat Maud op de vloer knielt en haar hoofd naar de grond neigt. Maar als hij haar stem hoort, springen hem toch de tranen in de ogen.

- Hoe gaat het, Gerben? Kan je het uithouden?

Zo zal ze hem deze lange, lange dag geregeld toespreken en hem op de hoogte houden van wat er op straat gebeurt. Op het balkon heeft ze een kort gesprek met Toet Hopman. Ze hoort, dat alle mannen die gevaar lopen, gedoken zijn. In de Riouwstraat is de huiszoeking reeds begonnen.

- En hoe moet dat nu met de Centrale Keuken? vraagt Toet. - We kunnen toch niet de hele dag zonder eten blijven?

Maud haalt de schouders op. Iets voor Toet om op een dag als vandaag te jammeren over eten. Maar Toet alleen kent Eriks harde kop als hun laatste reserve moet worden aangesproken. Dat wordt vasten vandaag.

Maud is Zaterdag nog naar het Westland geweest. Ze heeft druiven meegebracht. Daar kan Gerben op leven vandaag. Gerben is er zuinig mee - hij kan, met enige moeite, een druif uit de tros trekken en naar zijn mond brengen - het is telkens een ritueel. Eerst het volle koele bezit van de geplukte vrucht, waarvan hij de schil aftast met zijn dorstige tong naar het vochtige plekje waar het steeltje heeft gezeten. Dan het langzaam uitzuigen, met de weelde van het zoete vocht dat zich in zijn mond verspreidt. Hij moet telkens oppassen voor hoesten. Dan is er tenslotte nog de magerte van de overgebleven schil en pitten met de verzoeking het balletje, dat alle smaak verloren heeft, heimelijk uit de mond te nemen.

- Ze zijn nu aan onze straat begonnen, klinkt de gedempte stem van Maud. - Houd je goed, Gerben...

Ze vertelt hem niet dat ze, over het balkon heen, een

paar woorden heeft gewisseld met het jonge vrouwtje van Bernard, die verleden winter hun zolder hadden ingericht voor een clandestien cabaret.

- Ik ben zo zenuwachtig, zegt Lia en ze veegt haastig een paar tranen weg. Ze is toch anders voor geen klein geruchtje vervaard, dit kindvrouwtje dat het huwelijk heeft aangedurfd met een artist die zijn kunstenaarschap op de planken nog bewijzen moet. - Als ik maar pràten kan, dan zal het wel gaan... zegt ze nog.

Wanneer de soldaten haar trap oplopen, zegt ze: Ach... jullie komt goed van pas... Ze steunt moeizaam op de rand van de keukentafel.

Het is haar aan te zien dat er voedselnood is. Haar jukbeenderen steken uit, doch de vrucht die zij draagt heeft een opmerkelijk brutale omvang, die spot met de oorlog. De twee Oostenrijkers, die reeds de gehele nacht in touw waren en deze godgevloekte dag moeizaam trap op trap af lopen om op mensen te jagen, worden geconfronteerd met de hulpbehoevendheid van een jonge, zwangere vrouw. - Er is niemand om kolen te scheppen... zegt ze. - Mijn man is eten halen. Scheppen jullie kolen voor mij? Ja? Ze gaat zitten, de handen gevouwen over het zwellend onderlijf.

- Sind Sie allein zu Hause? Wohnen Sie hier allein?

- Keine Männer zu Hause? vraagt nu ook de andere, minder bars.

Ze hebben ondertussen plaatsgenomen in de keuken. Lia heeft nog twee sigaretten opgediept voor dat tuig. Maar als ze de twee jongens, die er zuigend de brand in steken, nauwlettend bekijkt, voelt ze opeens dat ook zij gedreven worden - al zullen ze het zeker niet willen of durven bekennen.

- Wo kommen Sie her?

- Aus Oesterreich...

- Ach so...

- Leben Ihre Eltern noch?

Twee knapen, die zij herinnert aan hun moeder. De strijdtactiek van Lia Bernard. Er komen foto's te voorschijn. Lia bekijkt ze. Dorpsfoto's van een gezond boerengezin. Ouders met kinderen. Zoals overal in de wereld. Hier geen spoor van branie-uniformen.

- Sind Sie das?

- Jawohl...

- Ach so - Mögen Sie bald in Frieden nach der Heimat zurückkehren..., zegt ze met een zucht. Dan scheppen ze twee kisten kolen en dalen de trap af.

Het onderzoek heeft hier lang geduurd. Heel lang in het oog der burens. Achter de gordijnen van de vijandigstille straat verwacht ieder dat, bij het opengaan van de deur, tussen de twee soldaten de gekreukte figuur van de artist naar buiten zal komen. Als dit niet het geval blijkt te zijn, denken de vrouwen er het hare van. Iets van Lia, om dat volk aan de praat te houden. Geen begrip voor de werkelijkheid.

- Wir kommen Ihnen einen Besuch bringen, zegt de oudste der twee, als Maud de deur heeft geopend en boven aan de trap blijft staan.

- Komt u boven, zegt ze koel.

Haar hart klopt wild, doch het is haar niet mogelijk een woord meer te spreken dan noodzakelijk is.

De zware soldatenlaarzen bonzen op de ontluissterde trap. Wanneer na de korte ogenblikken, die Gerben een eeuwigheid duren, hun voetstappen in de voorkamer klinken, ademt hij nog met korte rukjes door de neusgaten. Maud heeft de tussendeuren open - het is kamer en suite vandaag. In de achterkamer staat het afgebroken bed van Pier tegen de muur.

In de voorkamer zit Catolientje haar huiswerk te maken. Honderd maal heeft Gerben zich ingedacht hoe het zou

gaan als de soldaten hun bajonet tussen de kieren van de vloer zullen steken om er een piepende plank uit te wippen en hij weerloos in hun handen zou vallen.

Zal Catolientje hun aandacht afleiden door de prilheid van haar jeugd? Hij hoort het gesprek aan - het dwingend informeren naar het aantal mensen in dit huis. Het smoesje van eten halen in Drente begint hen kennelijk te vervelen. Waarom is Maud niet wat soepeler?

Gerben kan het niet weten dat het juist haar hoge koele houding is, waardoor deze twee, na hun capitulatie bij Lia, zich herinneren dat zij, bij zo gering resultaat van hun huiszoekingen, opnieuw de achterdocht zullen opwekken bij der kleine Teufel, bij luitenant Straub, die hen reeds lang zoekt te vernederen om zich te wreken op hun volslagen gebrek aan hartstocht voor de zaak van de Führer.

De korte, bijna bitse antwoorden van deze stugge Hollandse vrouw irriteren hen. Ze zijn vermoeid en worden door een sterk voelbare vijandschap geprikkeld.

Kasten worden geopend, bedden omgewoeld. Niet denkbaar dat u slechts alleen thuis bent met dit kleine meisje, zegt de oudste nors.

Hij zal, wat hem betreft, reeds voldaan zijn als deze vrouw in huilen uitbarst.

Dan gaan ze naar boven, waar de leraar Lex Broos, als een volmaakt Schriftsteller in zijn kamerjas langzaam temidden van zijn boeken oprijst en aan de vertegenwoordigers van Das Reich zijn persoonsbewijs overhandigt.

- Bitte...

- Sie haben Glück...

Toch worden deze dorpsjongens geïmponeerd door de folianten. Een Schriftsteller is in hun vaderland altijd nog iemand voor wie men de hoed afneemt. Zij vragen niet meer naar de zolder en dalen de trap af. Opnieuw houdt Gerben de adem in.

Maud staat al op de gang, de kamerdeur open.

- Also wir gehen...

- Guten Tag...

- Goeden middag, zegt Maud toonloos.

Als de deur achter hen is dichtgeslagen vindt Catolientje Maud in de keuken, waar haar verzet is gebroken in krampachtig snikken.

- Tante Maud... tante Maud... stil nou maar... ze zijn weg...

Maud bet haar ogen met koud water. - En nu onze Pier nog, zegt ze, - onze beste Pier...

Als ze aan gisteravond denkt, voelt ze dat ze verraad aan hem hebben gepleegd.

[IV]

Ik begon tegen Maalstroom een onzinpraatje te verkopen, ten einde mij te herstellen van mijn ontroering, veroorzaakt door het weerzien van Maud Lankamp en omknelde de leuning van de stoel die voor mij stond, waarop Feekes, afdeling wiskunde, had plaats genomen. Ik had weinig moeite mij diens stopwoorden te herinneren. ‘Eigenlijk gezegd is wiskunde niets anders dan ‘t je eenvoudig maken’. ‘Eigenlijk gezegd’ en ‘op stukverzake’. Ik had ook nog een vage herinnering aan de omstandige wijze waarop hij flauwe mopjes kon vertellen. Hij keek achterom en gaf, mij herkendend, een slap handje.

Ik geloof dat hij niet graag werd geconfronteerd met lieden die hem in de oorlogsjaren van nabij hadden meegemaakt. Hij had doorgezet; de slappe bleke jongen van toen was een pafferig mannetje geworden dat heel goed had begrepen, dat kennis ook macht kon betekenen.

Ik zag verscheidene oude bekenden, waaronder ziekenfondsboden. Langs een omweg kwam bode Brilletje mij even speciaal de hand drukken. Hij was nog niet weg, of Maalstroom grinnikte: - Waar bevindt de zieke zich? Antwoord: Gedeeltelijk te bed! De stijl van bode Brilletje.

De deur ging open en onder handgeklap werd Siliakus, gearmd met zijn vrouw, binnengeleid door Padmos.

De manier waarop deze de jubilaris en zijn vrouw beduidde dat zij op de gereedstaande zetels konden plaatsnemen, was onverbeterlijk. Dit was zeker de kroon op de

voorsprong die hij al deze jaren op Siliakus had behouden, nu hij hem, met verlof van de baas, op deze hoogtijdag ah het ware naar hartelust mocht 'bespelen'.

Ik wist dat zij tientallen jaren samen van en naar kantoor waren gegaan - ze hadden elkaar nooit gespaard, maar waren elkaar desondanks in hun afwijkende opinie inzake kerk en politiek geen duimbreed genaderd. Het was de befaamde kloof tussen de 'rekkelijken' en de 'preciezen', die hen bleef scheiden. Ik had mij vroeger al afgevraagd of zij zelf iets begrepen van dit noodwendig vreemd blijven aan elkaars natuur, sinds ik zelf had leren inzien dat heel veel kerkelijk krakeel en misverstand was terug te brengen tot puur mentaliteitsverschil. Niettemin wist ik, dat zij beiden 'stoelden op dezelfde wortel' - zelfs indien dit niet het geval ware geweest, zou op de dag van heden de wolf met het lam hebben verkeerd - zij waren tenslotte ook nog collega's, die, als 't er op aankwam, op een bepaald niveau elkaar de bal toewierpen. Ook Maalstroom moest op dit moment te kampen hebben met dergelijke gedachten en overwegingen. Hij genoot zichtbaar en liet zich geen enkele zenuwtrek op de gezichten van de jubilaris en diens promotor ontgaan.

Hij stootte mij aan: - Vandaag is het niet de firma Brinkman en Zeegers, maar 'Padmos en Siliakus', grinnikte hij zacht.

Mr Stikkelorum stond er bij als toeschouwer en het was zijn verdienste, dat hij dit bewust deed. Hij verstond de kunst op zijn tijd de teugels te laten vieren in het zekere besef dat hij ze in de hand hield.

Het stemmengemompel ebde weg. Het damespersoneel had kennelijk met een zekere gretigheid de eerste indrukken verwerkt welke mevrouw Siliakus en twee van haar ongetrouwde dochters, die waren meegekomen, hadden gewekt. Hun blikken waren, zoals vrouwen elkaar plegen te bekijken, genadeloos. Siliakus werd geflankeerd door zijn jongste zoon Aart, die door zijn vrijmoedig

rondzien de indruk maakte van een buitenbeentje in het degelijk gezin. Ik had er, jaren geleden, zo Zondagsavonds wel meegegalmd bij het harmonium, dat in de loop der jaren, wegens te veelvuldig gebruik, voor de naaste bewoners een schrik was geworden.

Het auditorium wachtte nu met wellust op de toespraken - tuk op verrassende wendingen en bereid om de pijnlijkste haperingen op de koop toe te nemen.

Siliakus schikte zich onder het gehoor, zoals hij deed bij een predikant die hem niet lag, doch die hij tot op zekere hoogte kon waarderen. Hij droeg inderdaad nog een horlogeketting. Ik zag aan het gezicht van mevrouw Siliakus dat zij dacht: zo - is dat nou die Stikkelorum, een jonge man nog om zo te zien. Ze vouwde de handen in haar brede schoot.

Stikkelorum deed een stap naar voren. Hij stond daar, slank en onberispelijk gekleed - het reeds grijzende haar in een feilloze scheiding, volkomen zeker en onbevangen. Hij had het toch ver geschopt. Ik had hem gekend toen hij nog, in uiterste concentratie, voor zijn titel blokte. Ik wist ook, hoe hij over mensen als Siliakus dacht. In dit opzicht was hij een waardig opvolger der oude liberale bazen die op hun wijze de kerkmensen beschouwden als over het algemeen zeer bruikbaar personeel.

- Waarde jubilaris. Het is voor ons een groot genoegen u hier, vergezeld van uw echtgenote en enige van uw kinderen, welkom te heten op deze feestdag, waarop wij gedenken hoe u hier voor veertig jaar in dienst trad van de firma Brinkman en Zeegers...

Ja - dat was Stikkelorum, zoals ik hem kende. Zoals hij mij, direct na de bevrijding apart had genomen en mij de baan bij de Noord-Hollandse had aangeboden. Hij had altijd een zeker overwicht op ons gehad. Maar nu, na acht jaar, twijfelde ik opnieuw aan zijn onbaatzuchtigheid, nu ik had gezien, hoe Maud achter hem aan liep. Had hij mij weg willen hebben?

- Als jongste bediende zij gij hier gekomen en uw ijver en nauwgezette plichtsbetrachting hebben u gebracht op de plaats van hoofdboekhouder der firma. Voor deze plichtsbetrachting is de firma Brinkman en Zeegers u dankbaar en zij wil haar erkentelijkheid tot uitdrukking brengen door u hierbij een enveloppe te overhandigen waarvan gij de inhoud kunt besteden naar eigen goeddunken en, naar wij stellig verwachten (hierbij maakte hij met zijn bekende ondoorgrondelijke glimlach een lichte neiging in de richting van mevrouw Siliakus) naar het goeddunken van uw echtgenote. Wij wensen u een blijde feestdag en hopen, dat het u gegeven mag worden nog vele jaren in goede gezondheid uw arbeid te verrichten.

Het applaus klaterde op. Het was helemaal Stikkelorum, zo geheel en al af, dat je haast zou wensen, dat hij zich ten minste eenmaal mocht hebben versproken.

Siliakus was opgestaan en had met een linkse buiging het begeerlijke couvert aangenomen. De inhoud er van wae reeds driemaal in zijn gedachten besteed. Een beetje nerveus overwoog hij blijkbaar, of hij nu reeds een dankwoord moest spreken, doch hij werd hierin belet door een bezwerend gebaar van Padmos, die hem vaderlijk beduidde, weer te gaan zitten, waarop deze zelf twee passen naar voren trad, zichtbaar slikte en met een door de zenuwen vreemd stemgeluid van wal stak.

- Beste vriend Siliakus. Op een dag als deze, zo stel ik mij voor dat het ook jou wel zal gaan, ik zeg, op een dag als deze, vermenigvuldigen onze gedachten...

Siliakus had nu zijn hoofd licht achterovergebogen. Zijn glanzende konen glommen en zijn gezicht had zich, na de ietwat krampachtige uitdrukking tijdens de speech van Stikkelorum, ontspannen tot een zo welwillende aandacht, alsof hij Padmos op zijn gemak wilde stellen. Toe maar... ouwe jongen... ik heb je wel door... ik laat je woorden als een malse regenbui over mij heengaan...

Sloof je maar eens lekker uit voor mij... het zij je gegund. Ik heb mijn envelop te pakken... mij kan niets meer gebeuren.

- Veertig jaar geleden, herbegon Padmos, - stond daar een kleine, ik mag wel zeggen, pientere, jongen in de korte broek voor het assurantie-kantoor van de firma Brinkman en Zeegers... met een groot pak boterhammen onder zijn arm en een paar heldere ogen in zijn hoofd. En dat jongetje begon zijn loopbaan met een salaris van (let op jongelui!) zegge en schrijve vijf gulden in de maand. Dat jongetje kwam, als ik het zo mag zeggen, uit een goed nest. Siliakus - om het kort te maken... ik heb je zo menig jaartje mogen gadeslaan. Je was een aardig en soms wat driftig kereltje, want je had al vroeg je eigen mening, zoals je die (en daar zijn we allemaal getuige van) nog hebt (gelach), maar we konden het samen goed vinden ondanks het feit dat we het in menig opzicht oneens waren en nog wel eens zijn... We hebben samen de eerste wereldoorlog meegemaakt, allebei in de vrijwillige landstorm geweest, samen zitten rekenen en nog eens rekenen om een eigen nestje te bouwen, want we hadden al gauw een meisje... (Ook samen? fluisterde Maalstroom, hard genoeg om enig geloei te ontketenen dat aanstonds door Padmos met een gebaar van 'stoor me niet, ouwe dwaas' werd bezworen).

We kwamen samen in dezelfde wijk terecht, ik mag wel zeggen onze geliefde Archipelwijk en, om kort te gaan, we hebben bij de oude Directie werken geleerd. Toentertijd werd er niet op een avondje overwerk voor noppes gekeken. We hebben veel collega's zien komen en gaan. Padmos keek plotseling enigszins hulpeloos de kring rond. Het was even een pijnlijk moment, want wij begrepen dat hij de draad kwijt was. Toen nam hij resoluut zijn verlies en diepte uit zijn zak een spiekpapierdje op, keek er in en zei opgelucht: - O ja... natuurlijk... dat zou ik haast zijn vergeten. We hebben ook samen de

tweede wereldoorlog beleefd - ja... op een dag als deze, dames en heren, komt er van alles naar boven... Om kort te gaan, Siliakus... Je bent er een van het ouderwetse stempel... je bent een persoonlijkheid, ieder weet wat hij aan jou heeft. En nou, om met een stopwoord van de jubilaris zelf te eindigen zeg ik: Basta! We wensen je allemaal een fijne dag toe en als collega's hebben we nog een aandenken voor je gekocht in de vorm van een vloerkleed en een gemakkelijke stoel. Nogmaals, van harte gefeliciteerd en... met een blik in de zaal: Lang zal hij leven!

- Bravo! Maalstroom zette onmiddellijk in en daarna viel er een vreemde stilte. Het ogenblik was gekomen dat de jubilaris een dankwoord zou spreken.

Die stond daar, ondanks alle goede voornemens, kennelijk overdonderd en met trillende benen.

Hij trok met zijn mond. Dit was blijkbaar toch nog iets anders dan het woord nemen op een vergadering. Het had hem te pakken, dat was zeker.

- Geachte Directeur en allen, die hier aanwezig zijt. U zult begrijpen, dat ik overstelpt ben met indrukken. Meneer Stikkelorum, hartelijk dank voor uw mooie woorden en voor het mooie cadeau. U zal het mij wel niet kwalijk nemen als ik op een dag als deze in het bijzonder terugdenk aan mijn oude patroon, de heer Brinkman, van wie ik vanmorgen een heel mooie brief heb gekregen. Dat was, met uw permissie, het mooiste geschenk op deze dag...

Terwijl Siliakus voortspoon aan zijn dankwoord, dwaalden mijn gedachten af als onder een preek. Ik zag zijn leven aan mij voorbijtrekken - het leven van een orthodoxe middenstander zoals ik er vele kende. Ik zag hem in zijn armstoel zitten met het politieke hoofdartikel; ik zag hem aan tafel voorgaan in gebed; ik zag hem het puntje van zijn sigaar afsnijden op een verjaardag; ik zag hem ook zoals hij met vermagerde kaken, gehuld in zijn

duffelse jas in de koude Oosterkerk had gezeten in de oorlogsjaren.

Ik zag hem tussen de bureau's lopen op kantoor en een ongemakkelijk standje uitdelen aan Jan Bruins.

Broeder Siliakus, dacht ik. Wat had ik, ondanks onze geloofsgemeenschap, eigenlijk bitter weinig contact met hem gehad.

Hij was kennelijk aan het eind van zijn speech gekomen. Ook het stokpaardje van het goddelijk beroep was reeds bereden - restte hem nu nog de bekende peroratie waarin op gepaste wijze, naast God, zijn echtgenote kon worden betrokken. Jawel, daar kwam het al.

- Als ik heb geleerd vergenoegd te zijn in hetgeen ik ben, dan dank ik dit, naast God, aan mijn vrouw, die mij altoos in lief en leed terzijde heeft gestaan, zo besloot hij.

- Hartelijk dank ook aan de collega's, in het bijzonder aan mijn vriend Padmos, die zo menige gevoelige snaar heeft laten trillen. En u allen bedankt voor de mooie cadeau's, maar bovenal: Soli Deo Gloria! Ik heb gezegd.

Hierna begon het defilé.

Ik zag Maud instructies geven aan de koffiejuffrouw en een paar meisjes die klaar stonden met gebak en rookgerei.

In de nu volgende drukte kon ik Maud onbemerkt volgen in haar bewegingen. Zij had een grijs jersey deux-pièces aan en zag er opvallend jong uit, vergeleken bij de zorgvolle Maud Lankamp der laatste oorlogsmaanden. Het kwam natuurlijk ook door haar permanent. Maar ook haar figuur was voller geworden, zij was een welgevormde vrouw in haar rijpste jaren. En ik ben getrouwd met Ruth Schoemaker, dacht ik. 't Kan verkeren.

- Hoorde ik goed... hij zei zelf 'in de gloria' of zo iets, giechelde een van de jonge meisjes.

- Nee, zei Maalstroom, - niet 'in de gloria' maar Soli Deo Gloria!

- O... zeker een bijbeltekst?

- Vraag dat maar aan deze mijnheer. Maalstroom wees naar mij, als terzake kundige.

Jan Bruins stond er geniepig bij te lachen - er had zich reeds een kringetje om ons heen geschaard.

Het was een bijzonder vrijmoedig kind, dat naar mij opkeek. Zij was blijkbaar gewend de aandacht te trekken zonder al te vervelend te worden.

- Het betekent Gode alleen de eer, zei ik.

- Dank u... stom van me, hè?

- Een niet bepaald overbodige wens, vond u wel? voegde Jan Bruins er met neergetrokken mondhoeken aan toe.

- *Op een dag als deze*, benadrukte Maalstroom ironisch. Wij gingen over op koffie en sigaren.

Toen ik aan de lunch in 'Bosch en Duin' kort verslag uitbracht van de hulding, kon Cornelia Hornaar toch niet nalaten ietwat gemelijk op te merken: - Siliakus... dat is toch dat mannetje dat 's Zondags tweemaal met groot gevolg naar de kerk holt, hè?

- Ja - hij is een geestverwant van mij, zei ik, tamelijk nadrukkelijk.

- O, pardon - het was niet mijn bedoeling u te kwetsen..., zei juffrouw Hornaar, een beetje rood aanlopend. Ze had er blijkbaar niet op gerekend dat ik zonder omwegen partij zou kiezen.

- Nee, nee... dat begrijp ik, - maar ik meen toch, juffrouw Hornaar, dat u zich op zo'n type als Siliakus kunt verkijken.

- Het is mogelijk... maar om zo te zien is 't een onmogelijk eigengereid mannetje, zei ze met een gedwongen lachje. - Ik begrijp ook niet goed, mijnheer Van Beusekom, waarin die geestverwantschap tussen twee zo ongelijke mensen als Siliakus en u bestaat...

Gelukkig was mijn snel opgekomen drift al weer geluwd. Na wat mevrouw Quartel over Cornelia had losgelaten, had ik begrepen dat zij nog volop in haar narrige jaren

was. Fabertje en Rika hadden die jaren ook gekend, toen de jonge meisjes op hun afdeling geen leven bij haar hadden, maar zij waren er nu overheen - ik had wel gemerkt dat zij op de een of andere manier hun verlies hadden genomen en zo zij hun gemis al niet hadden gesublimeerd, dan hadden ze toch reeds een evenwicht bereikt waarop menige getrouwde vrouw jaloers kon zijn. Cornelia Hornaar was daar nog niet aan toe - zij was nog een en al verzet, dat was haar aan te zien. Als het zo doorging zou zij zeker verzuren. De scherpe woorden die ik had willen zeggen, bleven mij gelukkig in de keel steken.

- Ja... hoe moet ik u dat met een paar woorden duidelijk maken waarin die geestverwantschap tussen Siliakus en mij bestaat, zei ik weifelend. Zuster Snel en Catolientje luisterden toe. De oude vrouw rustig, Catolientje vol spanning, dat was op haar gezichtje te lezen. Mevrouw Quartel schoof ondertussen de broodbelegging door.

- Ik moet u toegeven dat de interessen van de heer Siliakus en mij sterk uiteenlopen. Maar als ik van geestverwantschap spreek denk ik toch ook aan iets anders... Zij keek mij nu aan met de welwillende belangstelling waarmee een groot mens een kind aanhoort dat iets ernstigs ten beste geeft.

- U moet zich vooral niet verkijken op Siliakus' gebrek aan cultuur. Iemand die goed thuis is in de bijbel heeft heel wat meer cultuur dan de gemiddelde bioscoopbezoeker. En wat u en ik beschaving noemen is bij velen maar een heel dun vernisje. Wat aangeleerde maniertjes. Om te weten hoe beroerd het met de mens in het algemeen gesteld is leest u misschien Sartre en Blaman. Die lees ik ook wel, maar onze vriend Siliakus kan dat best overslaan, want hij heeft zijn bijbel. Daar staat alles in over de mens wat u maar wilt weten. En nog meer ook. Daar staat niet alleen in dat het helemaal mis is met u en mij, maar ook hoe het met God in orde kan

komen. Om het met twee woorden te zeggen: zonde en genade.

Bij alle verschil in aanleg en ontwikkeling zijn Siliakus en ik broeders in Christus.

Mijn adem stakte even. Het had mij, van mijn jeugd af, altijd zelfoverwinning gekost om van mijn geloof te getuigen. Het gaf mij altijd een gevoel van geestelijke naaktheid, vooral tegenover typen als Cornelia Hornaar die, in een zekere intellectuele hoogmoed direct bereid waren een geloofsgetuigenis te brandmerken als religieuze gemakzucht. Wat kon zij ook weten en begrijpen van Jacobs worsteling aan de Jabbok?

- Ik heb dat meer gehoord, zei Cornelia. - Maar ik kan u niet volgen. De gedachte aan een middelaar tussen God en de mensen... Ik heb die bloedtheologie altijd absurd gevonden... U neemt mij niet kwalijk?

- Nee... zei ik - Hoe zou ik. Het kruis was voor de Joden al een ergernis en voor de Grieken een dwaasheid. Uw reactie is volkomen begrijpelijk, maar ook niets nieuws. Paulus zelf was blind tot Damascus, tot zijn ogen geopend werden.

- Merkwaardig vind ik dat altijd dat wij, moderne mensen, elkaar als blinden beschouwen... er zit iets komisch in, maar het is eigenlijk diep tragisch...

In de stilte, die viel, was er alleen het knerpend geluid van haar mes over een beschuit.

Ik gaf het haar toe. - Kon ik u maar bewegen eens aandachtig in het Nieuwe Testament te lezen, zei ik nog, met een hopeloos gevoel dat ik de juiste toon niet had getroffen.

- Ik heb soms de indruk dat je aan de beleving van het christelijk geloof kapot kunt gaan. Het grijpt te hoog... Ik kon niet nalaten haar van terzijde even gade te slaan. Deze woorden gaven mij plotseling een geheel andere kijk op Cornelia.

- Een mens moet er eerst onder en daar wil hij niet aan.

De wet van het tarwegraan... zei zuster Snel. Dertig jaar in de verpleging, dacht ik. Zo iets deed je toch niet alleen om het baantje. Ik voelde dat ik rijkelijk te kort was geschoten tegenover Cornelia. Dat kwam zeker omdat ik op de terugweg van de huldinging ongeveer hetzelfde over Siliakus had gedacht als Cornelia ronduit zei. En toch was ik kwaad geworden omdat ik niet kon hebben dat zij het juist zei. Zij had mij, onbedoeld, gedwongen mij zelf te corrigeren. Ook ik had mij tijdens de huldinging superieur gevoeld aan het burgermannetje dat zich lekker voelde bij de lectuur van zijn dagblad en bij de jaarlijkse zanguitvoering. Kon Siliakus het helpen dat hij, als zovele duizenden mensen, leed aan onderwaardering van de schoonheid van het aardse leven? Het was een doem die reeds een paar eeuwen rustte op de reformatorische kerken. Wonderlijk genoeg was er juist in deze jaren na de tweede wereldoorlog iets te bespeuren van culturele ontwaking. Misschien was het al te laat en werd ons geen tijd meer gegund eer we, in de grote verdrukking, zeker genoeg zouden hebben aan de psalmen en gezangen die we als kind hadden geleerd.

Als ik terugdacht aan mijn vader en moeder, wist ik dat zij, ondanks hun bloemetjesbehang en pluche stoelen koningskinderen waren geweest, bij wie vergeleken de culturele kerkmens waarvoor men mij aanzag en Cornelia met haar complexen maar armzalige stakkers waren. Maar hoe, in vredesnaam, moest ik haar dit duidelijk maken zonder af te stuiten op volslagen onbegrip?

Ik besepte, al pratende, de ontoereikendheid van een gesprek als dit, dat ik niet had gezocht. Als ik maar bij machte was om Cornelia te laten beseffen dat er in het leven van zo'n burgermannetje uitzichten en opvluchten waren, waarvan zij in het benauwende cirkeltje van haar eigen overspannen ik nauwelijks een vermoeden had. - We spreken wel dezelfde taal, maar we verstaan elkaar niet, zei Cornelia, het hoofd schuddend.

- Precies het tegenovergestelde als op het eerste Pinksterfeest, glimlachte zuster Snel.

Ze zei het eigenlijk een beetje droog, op de manier van ‘niets nieuws onder de zon met Cornelia’.

Het was Cornelia aan te zien dat zij zich nauwelijks realiseerde wat het Pinksterfeest meer betekende dan een met zorg uitgezochte film en een Zondags kopje koffie bij Houtmeijers op de Boulevard.

Stel je voor, dacht ik, dat ik haar morgen bereid vond om mee te gaan naar de kerk. Ik zou zeker met de uiterste zorg de kerkbladen moeten napluizen, maar ook dan nog zou het zeer waarschijnlijk geheimtaal voor haar zijn, wat zij te horen kreeg.

Kort na de lunch tikte Maud nog even aan het raam om mij, in het voorbijgaan, te vragen of ik tegen half drie aanwezig zou kunnen zijn en een receptieboek wilde meebrengen.

Ik liep de Bankastraat in en genoot van de bekende winkels en bloemenstalletjes. In de boekwinkel waar ik als kind kwam kocht ik treuzelend hetgeen ik nodig had. Ik kon er niet weggkomen. Er lagen geen bundels van H  l  ne Swarth meer. Het domein van haar ‘October-lover’ was ontluisterd. De Kerkhoflaan lag daar immers vreemd en onherkenbaar. Mijn oog viel op Parken en Woestijnen van Vasalis. Dat was in elk geval meer toepasselijk op de nieuwe situatie.

De tijd was niet tegen te houden, dat zag je het best in een boekwinkel. Hoe zou de Archipel er over een halve eeuw uitzien? Het nieuwe stadhuis en de nieuwe flats, het nieuw ontworpen park, zouden hun werk met onafwendbare noodwendigheid doen.

Toen ik thuis kwam vond ik een door Maud achtergelaten lijst met de namen van genodigden op het feest van tante Trees.

Ieder van deze namen, waaronder die van Vromans,

Hopman, Drijver, Feekes en Van Ommen riepen dwingende herinneringen op. Ik had nog niet ten volle afgerekend met de laatste oorlogswinter. Er was nog een en ander dat mij nooit had losgelaten. Ik wist ook niet of dit week-end dat ik had gewild, mij een stap verder zou brengen. Ook niet wie het verlossende woord zou moeten spreken, Maud of ikzelf.

In elk geval was ik er mij ten volle van bewust dat ik deze dagdroom gewild had. Ik gaf mij er, terwijl ik het gastenboek inrichtte, aan over. Ik had Ruth en zelfs Ansje ver achter mij gelaten.

Wout Vromans speelt geen piano meer - dat staat Irma niet aan. Zijn zwaarmoedige fantasieën op thema's van Tschaikowski hebben haar onuitsprekelijk geïrriteerd, maar deze stilte in huis is verschrikkelijk. Hij kijkt er onbewogen naar hoe zij haar laatste luiers uit de linnenkast haalt en die met een lauw ijzer wat opstrijkt.

- Als het nu eens lukt, Wout - stel je voor. Twaalf luiers voor tien kilo rogge! Ze wil zich niet ergeren aan zijn mistroostig ongelovig lachje. Als hij zo doorgaat, redt hij het niet. Het gaat mis met hem en als het mis gaat, sleept hij de kinderen mee. Ze bidt wanhopig: God, laat dat niet toe.

Diezelfde avond rijdt Maud Lankamp met het pak kindergoed, dat zij bij de burens heeft verzameld naar Voorburg. Het is lichte maan.

In een zijstraat van de K.W. laan vindt ze het nummer dat de bakkersvrouw uit Drente haar heeft geschreven. Een goed doorvoede vrouw met een gevlamd gezicht doet open, wanneer zij de naam van de bakkersvrouw uit Drente noemt. Er staat een zak aardappelen in de gang. - Ze kunnen het niet meer doen, die brieven meebrengen. De jongens lopen in de gaten, zegt ze.

- De bakkersvrouw heeft het gevraagd, zegt Maud met

klem. - Ik moest u het pakje brengen, voor een zak rogge. Dan betreedt Maud de achterkamer, waar bij kaarslicht vier jonge kerels in hun stoelen hangen met een sigaret. De mannen zien nauwelijks op als zij binnenkomt. Er hangt hier een ondefinieerbare sfeer van zwarte handel: van op een of andere manier heulen met de vijand. Hoe komen deze knapen, die allen onder de veertig zijn, aan de vereiste papieren om met hun vrachtauto naar Drente te gaan - over de IJssel nogal liefst?

Maud heeft haar knijpkat nog in de hand.

- Daar geef ik honderd gulden voor, zegt een slungel.

- Niet te koop, zegt ze kort.

- Ook goed.

- Hier is een pakje voor bakker Voet in D., zegt ze.

- Als hij niet voor de hap hap zorgde, kon je 't weer meenemen. We hebben vracht genoeg, zegt een ongeïnteresseerde stem in een hoek van de kamer.

- Zijn vrouw verwacht een baby en heeft deze kleertjes nodig. Ik heb hier haar brief. Lezen?

- Nee - dank je... het is al goed. Maar reken er niet te vast op. Het wordt ook voor ons moeilijker. Kom volgende week maar eens horen.

De week voor Kerstmis is koud. Tweemaal stoot Maud haar neus. De vrouw is ongerust. Zullen ze er deze keer nog doorkomen? Ze zijn wel gehaaid, maar die moffen kunnen zo streng zijn. In de Batjanstraat is de stemming gezakt tot beneden het vriespunt. De korte dagen met de lange, lange nachten rijen zich aaneen. Lang in bed blijven en niet veel bewegen - dat houdt de hongerwolf in bedwang.

Wanneer Feekes bij zijn thuiskomst uit kantoor tot tweemaal toe de broodtrommel leeg vindt, koopt hij er een hangslot op. De oude Feekes, die de hele dag met een rommelende maag door het huis scharrelt, moet het aanzien dat zijn zoon, voor hij naar kantoor gaat, de broodtrommel afsluit. Zo ver is het dus gekomen. Soms, in

een weekhartig ogenblik, denkt de jonge Feekes met betraande ogen terug aan zijn kinderjaren, hoe hij met een witte boterham met dik boter en suiker in de hand, naar buiten mocht om tussen licht en donker nog even te spelen. Hij herinnert zich fel de zoete broodlucht die aan zijn vingers bleef hangen. Het was zijn vader, die de boterham klaarmaakte, tegen de zin van moeder, die er niet van hield om op straat te eten. Maar het wàs heerlijk geweest. Is het dezelfde vader, die oude hongerige man, die nu tegen zichzelf beschermd moet worden? Zij staan briesend tegenover elkaar - dat heeft de honger gedaan. De oude is niet meer voor rede vatbaar. Sinds dat slot op de trommel is er een stille, onuitgesproken vijandigheid tussen hen gegroeid en converseren zij alleen nog in telegramstijl. De Zondag is de beroerdste dag van de week. Dan zien zij met onverholten ergernis die lui van Padmos en Siliakus naar de kerk gaan. Wat een volk, wat een volk! Het is om te vloeken, zo'n comédie.

Maar Siliakus stapt door de sneeuw naar de Oosterkerk. Soms denkt hij bij 't binnenkomen in de consistoriekamer: Wat mager worden de broeders toch. Zij kijken er elkaar op aan - elk ziet de ander met de dood in de schoenen lopen.

Er zijn schepen naar Friesland gestuurd voor kerkelijke bijstand. Er worden kaarten uitgereikt; rijk en arm staan straks in de rij voor een gave in natura.

De oude predikant staat met zijn winterjas aan op de preekstoel. Naarmate de oorlog langer duurt, gunt hij zich geen rust meer een preek uit te schrijven. Hij brengt een paar losse blaadjes mee. Zijn vroeger zo uitvoerige dogmatische uiteenzettingen zijn allengs verbrokkeld tot slordige gevoelsuitbarstingen. Nu de nood op 't hoogst is gestegen, balt hij al 't geen hij te zeggen heeft samen in een korte, geladen toespraak, die door de gemeente dorstig wordt ingedronken.

Hier, in Gods huis, zijn ze enige ogenblikken ontheven

aan de dagelijkse nood. Heeft het Goddelijk Woord ooit zo doorgeklonken in hun harten? Als er tijdens het gebed een V2 overgaat en de oude predikant in een plotselinge opwelling: zou ik niet haten die U haten? met een onbeheerste kreet tot de Almachtige schreeuwt om recht, gaat er een huiver door de banken. Als zij het Woord niet hadden en de belofte niet hadden, zou de haat hen verteren - maar God is rechter. O - als de Zondag er niet was. Ik geloof de gemeenschap der Heiligen, de wederopstanding des vleses en een eeuwig leven. Al onze vragen zullen in lof eindigen, Amen.

Dan kan Siliakus, als hij met de zijnen rond de sobere middagdis zit, zijn handen vouwen en danken - want de scheurkalenderverhaaltjes zijn deze winter keer op keer realiteit geworden, zoveel ongedachte uitreddingen zijn er geweest, tot nu toe.

Maud durft nergens aanbellen in deze sombere strakke dagen voor Kerstmis. Hoe moet dat nu, als er niets uit Drente komt? Ze weet, dat Irma Vromans voor de afschuwelijke beslissing staat tussen haar man en haar kinderen.

Er is misschien een kansje, dat Puck en Hans uitbesteed kunnen worden in Zoetermeer. Dat moet het leven van Wout redden voor zijn weerstand is gebroken door de honger.

Wat Maud er toe brengt om daags voor Kerst niet bij Vromans, doch bij Toet Hopmans aan te bellen, weet zij niet. Het is daar zo stil de laatste dagen. Het duurt lang, voor het raampje op een kier wordt opengedaan. Maud verbergt nauwelijks haar afkeer voor de spookachtige verschijning die met verwarde haren en zwartdoorgroefde handen voor haar staat met verwilderde ogen.

Zij volgt Toet zwijgend naar de keuken waar haar een oogstekende rookwalm tegemoet komt. De keukenvloer ligt bezaaid met vochtige takkenbossen.

Toet zinkt neer op een stoel en slaat de handen voor 't gezicht. - Ik weet het niet meer, zegt ze. Tot September is het goed gegaan. Erik heeft al jaren voorspeld dat het nog maar drie maanden zou duren. Ik geef het op... We gaan toch dood. Voor ons zal het te laat zijn...

Wat Maud in dit ogenblik het meest kwelt is de aanblik van Joke, het kind van Toet en Erik. Het meisje zit op een tabouret in een hoek van de keuken, vermagerd en groezelig, maar haar ogen kijken naar Maud of zij opblijkt naar Onze Lieve Heer zelf.

- Ik ga vandaag nog op pad - misschien breng ik goed nieuws mee, zegt Maud.
- Voor mij geen goed nieuws meer...

Maar dan is er het geluid van een sleutel in de buitendeur. Het is Erik, die, binnenkomend, de situatie snel overziet, doch geen kamp geeft.

- We hebben zo net nog geluisterd, zegt hij opgewekt. Hij praat er niet over dat de Duitsers, in arren moede, alles op alles zetten in hun Ardennen-offensief. - Als jullie es wisten wàt er allemaal in Engeland klaar ligt, hè... Nou... Als je 't allemaal achter elkaar zag .. ik weet niet eens hoeveel kilometer lange rij schepen, harstikke vol met blikjes melk en hutspot en kaas en worst, repen sjoklà, kornèt bief... As je me nou... Het wordt één lange stroom als de moffen weg zijn. Ik zeg: moed verloren, al verloren. Het gaat goed, 't kan nooit lang meer duren... Ze krijgen er overal van langs... Nog een laatste stuiptrekking en 't is gebeurd.

Er zitten al heel wat barsten in deze gramfoonplaat, maar de klank is nog heel opgewekt. Hij legt drie winterperen op tafel. Geruild voor een handdoek. O zo! Een vliegende kraai heeft altijd wat!

Zijn vrouw pakt er een op en zet er haar tanden in. Met een misprijzend gebaar deponereert ze de peer weer op de keukentafel. Ze kan niet nalaten al wat zij in deze tijd te eten krijgt te vergelijken met het heerlijk verse witte-

brood dat zij iedere morgen, zo lang zij getrouwd zijn, gewend was te eten. Het noodkachelkje heeft haar genekt. Zij kan de dagelijkse strijd niet meer aan - haar helderheid is vervallen tot een pijnlijke slonzigheid.

Deze keer belt Maud niet tevergeefs aan in Voorburg. Zij wordt snel naar binnen geloodst en ziet overal zakken staan met briefjes er op. Uit de keuken komt haar een bedwelmende geur van gebraden vlees tegemoet. Even komt haar maag in opstand en sluit zij de ogen. Niet denken nu. Gewoon doen. Beheers je. Het wordt een goede dag. Morgen is het Kerstmis - denk aan de burens. Maar als zij een stoel ziet staan, gaat zij er vlug op zitten en graaft haar nagels diep in de handpalmen. De dikke vrouw met de hoogrode kleur loopt nerveus rond.

- Hoe is het nu ook weer? Ja, ik weet het al: Lankamp. Ik heb iets voor u gezien... het is er bij, hoor!

Maud ontwijkt liefst haar ogen, want die staan haar niet aan. De ogen van deze moeder weerspiegelen een mengeling van angst, hebzucht en liefde voor haar kinderen, haar zoons, die dit gevaarlijke spel spelen met de inzet van hun leven.

- Die IJssel, hè? zegt ze soms. - Als ze daar eerst maar weer overheen zijn. Er zijn loeders bij hoor... al heb je papieren, zoals de jongens.

Maud is opgestaan en zoekt mee, totdat ze het bruine kistje ziet, dat reeds zo vaak de reis naar Drente heeft meegemaakt toen de post nog functioneerde.

- Is er nog meer voor Lankamp? vraagt de vrouw met haar hoofd om de deur van de achterkamer.

- Een zak rogge.

Maud bedwingt haar emotie. Kalm blijven nu. In een flits ziet Ze iets van de diepe vreugde - morgen Kerstmis - blijde gezichten! Toet en Joke Hopmans - Puck en Hansje Vromans - Gerben en Pier.

Als ze aan Lex en Frouke denkt komt er een rimpel

tussen haar ogen. Ze wil Catolientje, die niet bij haar is weg te slaan, er niet onder laten lijden, maar de mededeelzaamheid moet hier wel erg van één kant komen. Frouke heeft zo haar eigen kanalen, waarover ze zelden spreekt.

- Ben u op de fiets?

Maud knikt zorgelijk blij, nu ze de halve mudzak ziet. Dat gaat niet in één keer, weet ze. Haar voorband is massief, maar de achterband is heel slecht.

- Dan maar in twee keer, beslist ze, want ze voelt zich in dit ogenblik de krachten toevloeien.

- Die zak dan maar vanavond, raadt de vrouw en weer is er een vleug van angst in haar bruine ogen.

Maud voelt zich niet schuldig aan zwarte handel - er is geen geld aan te pas gekomen. Wel kostbare kinderkleertjes voor de jonge moeder, die zij in de zomervacantie in het begin van de oorlog heeft leren kennen en met wie zij direct een levendige ruilhandel had opgezet.

- Het is een eerlijke zaak... zegt ze nog. - De bakkersvrouw zal blij zijn met de mooie kleertjes en de luiere. - Alles goed en wel, antwoordt de vrouw, - maar als de jongens het niet meegebracht hadden...

- Dat is zo... zegt Maud kleintjes. Welke reden deze jongens hebben om de bakker in Drente tevreden te stellen, weet zij niet. Zij beseft alleen heel duidelijk dat, zo zijzelf dan al niet in het complot is, zij er dan toch van profiteert, hoe dan ook.

Wanneer die avond, tussen licht en donker, voor de tweede maal de deur in de Delistraat wordt opengetrokken, is het Gerben, die klaarstaat om haar te helpen met de fiets. Maud klemt de lippen opeen - tranen branden achter haar ogen. Ze legt haar hand op Gerbens arm. Het is teveel - teveel geweest vandaag.

Catolientje kijkt naar de bagage - maar als ze ziet hoe

naar Maud er aan toe is onderdrukt ze haar vreugdegilletje. Eerst dan bemerkt Gerben dat Mauds achterband leegstaat en de zak vormloos opzij van de bagagedrager bungelt.

- Gelópen? vraagt hij voorzichtig.
- Van de Schenkweg af, zegt ze bijna onhoorbaar.

Op de tweede verdieping hangen Lex en Frouke over de trapleuning. Ze knikken tegen elkaar: de buit is blinkbaar binnen!

Na een uur heeft Maud zich hervonden. - Wat is Pier laat, zegt ze. Ze heeft hem willen weerhouden van zijn voorgenomen tocht naar het Westland, doch hij was niet te vermurwen.

Op het aanrecht wordt het kistje uitgepakt. Er is een hartelijk briefje bij, onbeholpen gekrabbeld met copieerpotlood. Daar dwarrelt nog een rijtje rantsoenbonnen uit. Het is fabelachtig.

Als alles naast elkaar staat - de fles slaolie, de pot honing, de tarwebroden, het pakje boter en de halfmudzak rogge, kijken ze elkaar aan.

- Morgen fijn Kerstmis, danst Catolientje en zij klapt de magere meisjeshanden tegen elkaar. - Is het niet zalig? - Gaan we nu afwegen, tante Maud?

De weegschaal staat al klaar. Gerben heeft het lijstje. - Ieder kan krijgen wat hem beloofd is.

- En nog een half broodje extra - beslist Maud, wijzend op de rantsoenbonnen.
- Durf je het nog aan? vraagt Gerben bezorgd. Hun ogen spreken dezelfde taal der dankbaarheid. Als ze nu ook nog gelóven kon, denkt Gerben.
- Ik ga het zelf nog brengen, beslist ze.
- Hier, zegt ze tegen Catolientje en geeft haar een zakje rogge en een paar bonnen. Voor je moeder. Catolientje aarzelt even, hoewel ze weet, dat moeder naar haar handen zal kijken als ze bovenkomt. - Ja - toe maar... zegt Maud.

En dan doet Catolientje iets, wat Maud volkomen verzoent met de wetenschap dat het zaliger is te geven dan te ontvangen. Ze slaat haar magere meisjesarm om Mauds hoofd en zoent haar op beide wangen.

- Als we u toch niet hadden, zegt Catolientje stralend.

Toet Hopmans zit met Joke naast het noodkachelkje bij het licht van een drijvertje. Ze heeft er eindelijk wat vuur in gekregen en koestert zich, ziek van de ellende van deze dag, de gevouwen handen werkloos in de schoot. Als Maud er een half broodje in laat glijden, begint ze te grienen. Maud laat er zich niet door ophouden, ze heeft geen rust eer ze bij de Vromannetjes is geweest. Het is half zeven als ze aanbelt en Wout haar binnenlaat. Nog jaren daarna zal Maud zich herinneren, hoe de familie aan tafel zat bij het licht van een paar zuinig gespaarde kerstkaarsstompjes. De tafel is zorgvuldig gedekt en de sfeer die in de kamer hangt is verwant aan die van een of ander ritueel. De ouders van Irma hebben er voor de kerstdagen hun intrek genomen. De oude heer met het zilvergrijze haar zit aan het hoofd van de tafel. Zijn vrouw tussen Puck en Hansje; Wout en Irma zitten tegenover elkaar. Zo vecht Irma tegen de worgende sluipmoord van deze laatste oorlogswinter. Zijzelf ziet er even correct uit als in de goede jaren. Maud kan zich op dit ogenblik niet goed realiseren wat hier geforceerd wordt. Na de desolate, onverbloemde ontreddeering waaraan de meeste gezinnen hier in de buurt lijden, is ze bijna pijnlijk verrast door de aanblik van deze schijnvertoning. En tegelijk weet ze heel zeker dat, als ze een gezin had, zij zich op dezelfde heroïsche wijze zou willen verzetten. In ieder geval tempert het zachte schaarse kaarslicht de desolate aanblik van het broodrantsoen, dat, pijnlijk afgemeten, op ieders bordje is uitgesteld als een feestgave. Er liggen zes sneetjes roggebrood op een schaalje - er staat een pot jam, er is een fruitmandje met een paar

appelen. En het tafelkleed is zo smetteloos als het avondmaalslinnen in de kerk. Alles draagt het merkteken van deze tengere jonge vrouw, die zich altijd opmerkelijk afzijdig heeft gehouden van burenc conversatie en naar wier innerlijk leven men moest raden, zo weinig geeft zij dit bloot.

Als Maud zich, met een verontschuldiging, neerzet op de door Wout aangeschoven stoel en aanstonds uit haar tas een heel tarwebrood opdiept en het op tafel deponeert, breekt de spanning. Het is Puck die tegen alle regels in van haar stoel opwipt en de kamer inspringt en handen klappend door de kamer danst.

- Ik heb ook de rogge - zegt Maud.

- Is het heus waar? Is het waar? Is het gelukt? vraagt Irma's stem met een timbre dat de spanning, waarin zij moet hebben geleefd, verradt. - O Wout - nu kun je heerlijk aansterken...

De oude mensen kijken zwijgend toe.

Het gebaar, waarmee Wout het brood opneemt en er het mes in zet om voor ieder een extra boterham te snijden, geeft Maud opeens de voldoening, die zij vanmiddag in Voorburg voorvoelde.

- Ja - zegt ze, - het is gelukt. Ze bijt op haar lip.

Het is al zeven uur, als Pier van Ommen Loosduinen door is en afzwenkt naar de lange Laan van Meerdervoort. Hij heeft de boeken, die Maud en Gerben hem meegaven met pijn en moeite geruild. Maar het konijntje zit in zijn tas en ook de vijf kilo aardappelen en de druiven en de laatste andijvie. Hij is moe en heeft de wind tegen. Als hij eerst maar bij de flat Meer en Bos is. Zijn fiets, waarvan hij, uit vrees voor het vorderen, het voorwiel heeft vervangen door een stepwiel, heeft het gehouden. Hij is laat - de jongen die hem te lang en leste het konijn verkocht, heeft getalmd tot de namiddag. Maar wanneer hij zich meet aan de etenhalers die sjok-

kend een karretje achter zich aantrekken, mag hij niet klagen. Hij is niettemin koud tot op het gebeente. Toch heeft hij geen spijt - de vreemde stilte van de naderende Kerstdagen had, bij het ondergaan van de zon, beslag gelegd op het vreemde landschap van druivenkassen en warenhuizen, dat toch altijd de geur van de zee bleef behouden en, tegen de avond, het wegstervend licht over de smalle duinenrij met het bos van Ockenburg terzijde. Reeds als kind had Pier de natuur sterk op zich laten inwerken. Eerst later had hij begrepen dat dezelfde laaiende zomerhemel voor de ene mens een kwelling kon zijn en voor de ander een ongekend geluk.

De wind snijdt door zijn dunne overjas. Hij is er na aan toe om lekker bij het noodkacheltje een beetje te suffen en een heerlijk gloeierig gevoel te krijgen in het besef dat hij vandaag tenminste van nut is geweest.

Als hij een half uur later bij Maud in de keuken zit, knikken ze elkaar eens toe. Zij hebben vandaag het zwaarste pak weer gedragen. Waar ze de kracht telkens nog weer vandaan halen weten ze niet - het is weer gelukt. Er is deze maanden een sterke kameraadschap tussen hen gegroeid.

Pier voelt zich in dit opzicht superieur aan Gerben, de huismus. Het komt vandaag de dag aan op doen. Daar weten Maud en hij van mee te praten.

- Ik ben zo blij als een kind op Sinterklaas... zegt hij en wat hij nog nooit gedaan heeft doet hij nu: hij steelt een zoen.

- Blijven jullie zo... lacht Maud.

- Jullie? vraagt Pier, met gefronst voorhoofd. Hij moet er niet aan denken dat Gerben zo iets zal wagen. Een zoen moet je weten te verdienen, zelfs al geef je er ongevraagd een.

- Nou... Catolientje viel me zo straks ook al om de hals...

Pier is gerust.

- Ik heb nog wat te vertellen, zegt hij.

- Ja?

- Ik heb een hoekje Nero kunnen kopen, op conditie dat we 't er zelf komen uithalen.

- Schorseneren, hè?

- Puik eten. Desnoods rauw... Aardappelen zijn er in heel 't Westland niet meer.

Ze zitten zelf zonder.

- Waar is het?

- Tussen Monster en 's-Gravenzande. Je moet over de tuin van Dirk.

Maud knikt. Ze zal dit morgen en overmorgen nog wel eens verwerken. Voor de feestdagen is er genoeg in huis - tevreden heeft ze de tas van Pier uitgepakt.

- Ga je nog mee, morgenochtend?

Ze moet even lachen om de abrupte overgang.

- Je meent zeker, dat ik na al die zegeningen van vanmiddag minstens verplicht ben om me morgen in de kerk te laten zien. Ga jij maar met Gerben. Ik ben gekraakt, als je 't weten wilt.

- Toch kan een mens bij rogge en zo alleen niet leven, als je dat maar weet, Maud, zegt hij. Hij is opeens teleurgesteld en bijna nijdig. Waarom kan het nou nooit eens helemaal goed zijn?

- Wat zou je er van denken, Pier, als we dat konijntje morgen eens braadden?

- Dat knijntje braad ik zelf, vanavond nog.

- Wie zullen we ten eten vragen?

- Ben je gek... Ik ben al blij dat Lex en Frouke uit eten zijn... het is een jong beestje... Misschien zit er helemaal maar een paar pond vlees aan.

- Ik dacht van Feekes.

- Die ouwe zuurmuil. Hoe kom je daarbij?

Korzelig staat Pier toebereidselen te maken voor het braadfeest. Hij voelt met zijn vingers in het zachte rose vlees... Veel vet heeft het beestje niet - hij zal 't er mee moeten doen. - Prachtig blank vleesje, murmelt hij.

Als een kwartier later de braadgeur door de kieren van de keukendeur trekt, gaan de deuren een voor een open. Ook Gerben zakt tevreden af om zijn longen vol te zuigen.

- Je hoeft niet te vragen... zegt Frouke veelbetekenend. Met een goedkeurende knik heeft ze het zakje rogge en de rantsoenbonnen van Catolientje aangepakt. - En nou verder maar bovenblijven, hoor...

- Kunnen we niet wat terug-doen? vraagt Lex voorzichtig.

- Terugdoen? Waarvan? Het gaat beter van een stad dan van een dorp. Ik heb geen relaties in het Westland of een man die er op uit trekt.

- Tante Maud heeft de rogge zelf gehaald, mam.

- Dat is zo... was ik ook maar zo flink... klaagt Frouke. Over Lex wordt niet gesproken. Hij staat buiten het leven en boven de wet. Ieder weet dat hij er niets van terecht zou brengen.

Maar wat hij wel kan doen, doet hij; nog diezelfde avond. Hij heeft nog een paar fijne, voor-oorlogse sigaren en zoekt er twee uit. Met deze kerstgave gewapend daalt hij in zijn kamerjas de trap af.

- Nee maar, oom Lex... stamelt Pier en ook Gerbens ogen beginnen te schitteren.

Later op de avond zegt Pier tegen Gerben: - Ze gaat niet mee hoor.

- Jammer, mompelt Gerben.

- Weet je wat ze wèl wou? Die ouwe Feekes ten eten vragen, mèt Freek natuurlijk.

Gerben kijkt eens in de pan. - Eerlijk zullen we alles delen... zegt hij laconiek. - Dat is Mauds godsdienst op 't ogenblik. Nog zo gek niet.

Dat blijkt wel, als de volgende dag de ouwe Feekes elke genomen hap voorzichtig in zijn mond proeft, nog eens proeft en dan telkens knikt, als herinnert hij zich iets uit

het verleden. Dan is zelfs Pier er mee verzoend dat ze hier nu allemaal zo vergenoegd aan tafel zitten.

Al was Maud dan niet meegegaan naar de kerk - zoals ze hier nu zitten in een warme kamer met een goed maal eten en een grote pan maispap toe is er toch ook iets van vrede op aarde.

- Kom meneer Feekes... allemaal nog een schepje... Houd uw bord eens bij, zegt Maud. Het is ongelofelijk dat die pan maispap toch nog leegkomt.

- Het is roompap, zegt de oude en likt zijn lippen af. De oude heer wil niet geloven dat het alleen maar suikermais is, gekookt in water.

Er is ook nog een tros druiven te verdelen en als dat gebeurd is vraagt Pier: - Vind je 't goed, Maud, dat ik het Kerstevangelie lees?

Ze knikt hem bemoedigend toe en denkt: Wie zou daar bezwaar tegen hebben, met een volle maag?

Het is een stille grijze Kerstdag. Er loopt geen kip op straat.

In de Ardennen vechten de Duitsers wanhopig met een laatste verbitterde poging om door te breken naar Antwerpen. Vrede op aarde! God, wat doen die woorden een pijn.

- Het is te mooi om waar te zijn, zegt de oude Feekes na het lezen.

- Ik weet er ook geen raad mee, bekent Pier, maar er is een vrede die alle verstand te boven gaat, dat is de vrede, die je met God kunt krijgen door zijn Zoon.

- Gerben, wil jij danken?

Catolientje, die alles op alles gezet heeft om niet mee te hoeven met vader en moeder, kijkt schichtig naar Gerben die schrikt van deze vraag. Hij wil hier de vrome Piet niet uithangen en gebedsgaven heeft hij niet. Maar hij durft niet weigeren. Er is maar één gebed dat hij op dit ogenblik durft uitspreken en dat is het allervolmaakste gebed.

Nog nooit heeft hij de diepte van het ‘Onze Vader’ zo gepeild als nu.

De Januarimaand is genadeloos lang en koud en de rantsoenen worden nog steeds kleiner. Als het eerst maar Februari is en de dagen wat gaan lengen, zucht Maud. Juist als ze op een ochtend de maispap op het noodkacheltje heeft gewarmd en de borden op de keukentafel heeft uitgezet, gaat er een V2 op.

Catolientje kijkt schichtig naar het raam vanwaar het geluid komt en wipt dan, zoals gewoonlijk, met een hoogrode kleur van haar stoel om hij de deur te wachten tot het gevaar is geweken. Zij kijken door het bovenlicht van het keukenraam naar buiten waar de dikke sneeuwvlokken neer dwarrelen.

Maud zet werktuiglijk de pap weer neer. Het is een gewoonte geworden de weinige seconden, welke het projectiel nodig heeft om de vereiste hoogte te krijgen voor het met een scherpe bocht naar het land over zee zwenkt, te luisteren of er iets hapert in de regelmaat van het donderend geluid. Het is alsof de sneeuw het geluid dempt en opslorpt. Maar het scherp geoefend gehoor heeft het afwijkend geluid al onderkend. Daarna is het angstig stil geworden - een bedrieglijke stilte, waarin het onzichtbare projectiel stuurloos naar de aarde ijlt. Catolientje heeft nog gezegd: Ik hoor hem niet meer... Dan is er alleen nog maar het wachten, met ingehouden adem. Totdat de grond dreunt en het glas-in-loodraam van de keukendeur naar binnen valt.

Catolientjes lippen trekken samen, doch zij weet zich te beheersen, want verder gebeurt er niets, ogenschijnlijk. De V2 moet wel dicht in de buurt zijn neergekomen, maar waar? Maud loopt werktuiglijk de gang in. Met een gerekt: - O! kijkt ze naar boven, waar ze door een brede opening in de muur zomaar in Catolientjes slaapkamertje kan kijken. De trap ligt vol puin.

Als ze de voorkamer binnenkomt ziet ze Pier en Gerben met uitgebreide handen de vooroverhellende kasten naast de suitedeuren tegenhouden. Ook de ramen aan de voorkant, die er juist een maand in zaten zijn er opnieuw uit. Er staan mensen op straat. Noch van de vuilnishopen, noch van de bergen glasscherven is iets meer te zien - de sneeuw accentueert het verraad.

Dan loopt Maud aarzelend de trap op; het dringt nauwelijks tot haar door hoe licht het hier is. Maar als ze de deur van de zoldertrap ziet openstaan, dwarrelen de sneeuwvlokken haar tegemoet, want de dakpannen zijn verdwenen.

Eerst halverwege de zoldertrap doorschiet haar: Lex en Frouke!

Ze loopt haastig terug en duwt de deur van de voorkamer open. Als ze binnenkomt ziet ze de ramen uit de sponningen hangen, de gordijnen aan flarden. De vloer bezaaid met glas. In een hoek van de kamer zit Lex met een arm omhoog. Daar wikkelt Frouke bedachtzaam een reep linnen om, doch het bloed is nauwelijks te stelpen. - Vlug naar dokter Veltman... zegt Maud met verschrikte ogen! - Geen tijd verliezen - doe je mantel aan, Frouk. Gerben en Pier helpen hem de trap af - ze kunnen niet nalaten even mee naar buiten te gaan - het is roekeloos - maar ze moeten weten, waar de slag is gevallen. Iemand wijst naar het andere deel van de Riouwstraat, voorbij het Bankaplein. Daar, in de warreling der sneeuwvlokken, ontwaren ze schimmig een rij ingestorte huizen. - Hemelse goedheid... Rien en Mops! roept Maud verschrikt.

Aan het huis van dokter Veltman is plotseling een groene vlag uitgehangen. De ramen en deuren zijn hier uit de voegen, maar de telefoon werkt blijkbaar nog. De reddingsploeg is aangekomen - men is reeds bezig de straat af te zetten.

Lex houdt bezwerend zijn verbonden arm in de hoogte.

Als To Dammers toeschiet, zegt Maud: - Mag ik hem aan jullie overlaten? Dan ga ik er op uit om ons huis dicht te krijgen...

In de keuken van het doktershuis liggen de zwaargewonden, zij aan zij. De doktersvrouw, die, geschrokken door de dreunende slag, haar reumatiek plotseling is vergeten, kleedt zich nerveus aan en daalt dan de trap af, die vol puin ligt. Dat moet van het dak komen, denkt ze, doch het geluid van vreemde stemmen dwingt haar de trap naar beneden verder af te dalen. Eerst wanneer ze mensen haastig het huis ziet in- en uitlopen wordt ze plotseling veel kalmer.

- Komt u eens hier, wenkt ze een dame die luid misbaar maakt over haar bloedende pols.

- Ik wil beslist een plaats in de eerstvolgende auto voor het ziekenhuis. Kijkt u eens hoe ik er uitzie...!

Zij vindt nauwelijks gehoor.

Lex Broos staat, ondersteund door Frouke, bescheiden zijn beurt af te wachten, want To Dammers moet eerst de dokter assisteren met een bloederig geval. Beiden liggen geknield op de keukenvloer bij een man die zacht jammert. Er is voorlopig werk genoeg: schedelbasis, hersenschudding, opengereten dijbeen en dan nog wat kleinere kwetsuren zoals van Lex en de zenuwachtige dame, die, over de gewonden heenstappend, dwingend de aandacht van dokter Veltman zoekt.

- Ik ben óók getroffen... kijkt u maar... kijkt u maar... - Even geduld mevrouw... gaat u eens vlug opzij... zo... zegt mevrouw Veltman gedecideerd.

Het sneeuwt nog steeds.

Wie op de plaats van de inslag onder het puin ligt, is reeds begraven. Daar ligt ook Loois, de broodbezorger, die bij elke overkomende V2 rillend van angst ergens in een gang of keuken dekking zocht. Dat was al maanden zo. Heeft hij zijn dood voorvoeld?

Hij ligt in het sous-terrain, gestikt in de kalk. Het zal nog wel een week duren eer ze hem vinden.

Als de doktersvrouw even naar buiten loopt, komen de eerste geredden die nog op eigen benen kunnen gaan, reeds aan. De meesten hunner lopen op blote voeten in de sneeuw en voelen kou noch glas. Sommigen hebben een deken omgeslagen.

De oude mevrouw Drijver drukt het kussen dat zij op het moment van de inslag opschudde, krampachtig tegen zich aan. Zij is niet genegen het neer te leggen; ook als zij in de ziekenauto stapt blijft zij het wezenloos omknellen. Er is een dame in nachtgewaad - alles aan haar trilt. Aan haar arm wankelt Mops Drijver, wier rechteroog gekwetst is.

- Waar is Lientje... ik zie Lientje niet meer... Is Lientje getroffen? O God... O God... waar is mijn kind? huilt Mops.

- Heus mevrouw, sust To Dammers, uw dochttertje is hier bij mij... Ik heb het op mijn arm... voelt u maar... kijkt u maar met uw goede oog...

- Lieve hemel... wie komt daar aan, zucht de dokter. Het is de oude Boorsma. - Collega... collega... jammert de oude heer in zijn badjas. Ook hij loopt barrevoets in de sneeuw. - Heb je mijn jongen gezien. Veltman... Heb je mijn jongen al gezien?

Er gaat een rilling door dokter Veltman als hij deze oude David hoort jammeren over zijn zoon Absalom, de knappe jongen van Boorsma, die rokkenjager. Neen, niemand heeft zijn zoon gezien - die moet nog gevonden worden. Hij is met bed en al uit het raam geslingerd en ergens in een tuin terechtgekomen.

Uit de achterkamer gilt een jongensstem: - Niet naar het ziekenhuis... niet naar het ziekenhuis... Zijn been ligt open en het bloed is moeilijk te stuiten. De dame met de shock zit in de belendende kamer.

- Luister nu eens, zegt dokter Veltman. - U moet uw kind

helpen... de jongen is er erger aan toe dan u zelf... wees nu flink en ga mee in de auto... uw kind moet direct naar het ziekenhuis...

Op dat ogenblik loopt Rien Drijver wankelend het huis binnen, gevolgd door drie Duitsers.

- Is Mops hier... is mijn vrouw hier...? Ik ben net zo juist onder het puin vandaan gekropen... En Lientje..? Mops... ben je hièr? roept hij.

- Was ist hier los? vraagt een barse stem. De Duitsers kijken nauwelijks naar de op de vloer liggende gewonden. Dit is dan zeker wel het meest geschikte moment voor de doktersvrouw om de spanning waarin zij verkeert af te reageren.

- Hebben jullie geen ogen in je hoofd? Haar stem slaat over. - Was ist hier los?? Er aus! Er aus!

Alle vrees voor de gehate uniform is van haar afgegleden. Zij heeft haar reumatische rug gerecht - onder de hoge grijze kuif schieten haar ogen vuur als haar gebiedende vinger naar de open deur wijst. Het verwondert haar niet eens dat de soldaten zwichten voor haar felle reactie en zwijgend afdruipten.

- Hoe vind je zo iets: Was - ist - hier - los...! Dat tuig! De arm van Lex is nu verbonden.

Het blijft maar sneeuwen - wat is het vreemd stil buiten...

Het is afschuwelijk om niets te kunnen doen voor de slachtoffers, om nu, op 't zelfde ogenblik, alleen maar te denken aan zelfbehoud, denkt Maud.

Opnieuw lopen ze door het huis om de schade op te nemen. Ze kent de chef van een grote glasmaak. Hij heeft haar een maand geleden geholpen aan nieuwe ruiten. Krankzinnig, denkt ze. Er is er niet een meer heel. Glas is er niet meer te krijgen, maar ze weet, dat hij nog board heeft.

Als ze haar jas aantrekt zegt Gerben: - Ik ga mee. Ook

Pier zoekt naar zijn schoenen. Maud is verbeten: - Geen sprake van. Jullie blijft thuis. Juist nu ben je je leven niet zeker. Je wordt gewoon op straat opgepikt - begrijp jullie dat nou niet? Haar stem slaat bijna over.

Het wordt een harde strijd met de directeur, want alles, wat nog in zijn zaak staat, is goud waard geworden. Tien keer wordt hij van haar weggeroepen - het gerucht van de ramp in de Archipel begint reeds door te dringen tot de binnenstad. Het gaat hier al precies eender als in een eetwinkel - het is niet meer uit te maken, wie in een moeilijker situatie is gedreven - de man die alles kwijt is of de man, die nog iets heeft en dit eerlijk moet verdelen. De directeur weet, dat er vandaag geld geboden zal worden - en veel meer dan hij aan deze hardnekkige juffrouw, die de naam van Stikkelorum als referentie opgeeft, vragen kan. Wil hij deze en gene nog helpen, dan wordt hij onverbiddelijk de zwarte handel ingedreven. Maud Lankamp was de eerste. Hij heeft haar niet aanstonds afgewezen - dat is zijn fout.

Ondertussen heeft hij in de gaten gekregen wát er aan de hand is. Deze dame moet zó het huis uitgelopen zijn om de eerste te zijn.

Haar dwingende koele ogen kennen geen pardon - zij kijken door hem heen en peilen zijn geheimste overleggingen.

Na een uur heeft hij gecapituleerd en wijst hij een oude man aan die een slee in elkaar moet timmeren waarop de boardplaten vervoerd kunnen worden.

Maud kan het niet aanzien de oude man alleen te laten zwoegen. Zij neemt het andere eind van het touw en stapt zwijgend naast hem voort in de sneeuw. Keer op keer worden zij aangehouden door desolate mensen die hardnekkig blijven meelopen om haar het adres te ontfutselen waar zij deze boardplaten heeft gekregen.

In deze ogenblikken voelt zij haar hart verharden - ze heeft twee onderduikers - het gaat om hun behoud. Als

ze het huis niet dicht krijgen, zijn ze verloren. Ze schudt hardnekkig neen en zwoegt met de oude man verder. Soms werpt ze een schuwe blik op hem. Ze zal hem belonen met een maal eten. Samen zeulen ze voort door de sneeuw, zonder spreken. Gerben zal wel voor ons bidden, denkt ze schamper.

Als ze thuis komt, vindt ze Alvin Snow bij Gerben en Pier. Zijn schuilplaats bij de 'general' heeft het begeven.

- Het is maar voor tijdelijk - stellen ze haar gerust.

Politie is er niet te zien.

Rien Drijver, die sinds de ramp nog magerder is geworden verbijt tevergeefs zijn ergernis over de plunderaars. Als er dan geen politie is, zal hij zelf wel optreden.

- Hé daar... is het nog niet erg genoeg dat al die huizen hier in puin liggen? Blijf tenminste van dit huis af... wat zijn dat voor manieren? Heb je thuis je eigen meubelen al opgestookt? Weet je wel, wat het deze mensen straks zal koeten om een nieuwe trap te laten maken? Je woont zelf zeker in een huurhuis, hè? Scheer je weg, of ik neem andere maatregelen...

Meestal kiezen ze het hazenpad, maar als zijn boetpredikaties niet blijken te helpen, zoekt hij naar een geschikt wapen. In het vervolg gebruikt hij minder woorden doch deelt gevoelige klappen uit als de buit niet wordt achtergelaten. Het wapen, waarmee hij zich recht verschaft lijkt op een ploertendoder - het is een stuk pijp, noch van hout noch van ijzer - het is van een buigzame substantie en hij verricht er wonderen mee.

Zijn eigen huis is misschien nog te redden al ligt de sneeuw een halve meter hoog op zolder. Dat moet geruimd eer het gaat dooien - dat zegt hij iedere dag tegen Mops, die uit het ziekenhuis terug is en met een oogverband rondloopt. Rien maakt zich druk met het bewaken van de belendende panden waarvan de bewoners zijn gevlucht.

Maar wie zijn huis verlaat geeft het als prooi voor de haaien. Op grote vellen papier kalkt hij: *'Dit huis is bewoond! Afblijven! Dit huis is bewoond!* Hij plakt ze op de jalouzieën, op de schutting, op de deur.

Mops ziet wel, dat Rien over z'n toeren raakt, doch staat er machteloos tegenover.

Hij heeft te veel liefde voor huizen om er vrede mee te hebben dat deze zonder noodzaak worden gesloopt. Hij kan de verzwakking der normen bij het eigen volk niet verdragen. Met trieste ogen ziet hij de puinhoop aan. Op de tweede verdieping van het aangrenzende huis staat het restant van een boekenkast, waaruit papieren wapperen in de wind. Een lamp bungelt aan een stuk plafond. Doorgeblazen - doorgeblazen. En de heyna's ruiken buit voor de zwarte handel. Hout - hout - hout. Hout is goud, want er moet gestookt worden.

Op een Zondagmorgen komt hij in conflict met een jonge, struise vrouw. Hij houdt er niet van om zich met vrouwen te meten, maar als zij niet genegen blijkt haar buit, gestolen uit het domineeshuis, achter te laten en hem met een snelle beweging met de hak van haar schoen een veeg over zijn gezicht geeft, slaat hij toe. Maar als de vrouw tegen de deurpost zakt, kijkt hij toch bedremmeld. Hij vloekt. - Hè zeg - stel je niet zo aan...

Er zit niet anders op dan haar zijn laatste scheutje cognac toe te dienen dat hij tussen haar lippen giet.

Mops staat op het balkon uit te zien waar haar twee handlangsters zijn gebleven.

Rien gaat met lood in zijn schoenen dokter Veltman uit zijn bed halen, die hoopte op een rustige Zondagmorgen. Hij ziet schuld bewust toe hoe de dokter weer leven blaast in die vormloze hoop vrouwenvlees.

- Zenuwen - niks aan de hand, bromt Veltman en keert zonder groet weer bedwaarts.

Als Rien nogmaals terugkomt met een glas water, is het slachtoffer verdwenen.

Hij is er toch wel van ontdaan en Mops ook. Maar de volgende dag levert hij slag met een insluiper die een koffer vol snuisterijen van de oude dominee wil wegslepen.

Het is tussen licht en donker. Hij ontdekt de kerel op een der zolderkamers.

- Wil jij wel es een twee drie opdonderen... schreeuwt hij, wit van woede. - Laat staan die koffer, zeg ik je. Hièr, hièr!

Hij slaat in blinde woede. - Ja, jank maar, stuk ellende. Ze moesten jou ophangen, vuile slagveldhyena!

Als de insluiper retirierend kans ziet de zoldertrap te bereiken, geeft Rien hem een trap na. Uit het valies rollen een fototoestel - een paar bergschoenen, een verrekijker...

Met grote sprongen holt Rien hem na, de trap af. Het is al bijna donker.

- Politie! politie! Een vertwijfelde stem in een dode straat. Maar de politie is er niet - of het moest die melkmuil van een Schalkhaarder zijn, die voor zijn soort een oogje toe doet.

- Rien... kom nou binnen! roept Mops. Ze houdt haar hand voor het oogverband. Telkens als ze zich opwindt, steekt het zo... We zullen het huis van de dominee moeten opgeven, zegt ze, hoofdschuddend. - Het is genoeg voor vandaag... Hij knikt nors, nog niet bereid het verlies te nemen; maar zijn knikkende knieën spreken een eigen taal. Hij zal zich noodgedwongen, op het eigen bezit moeten terugtrekken en het slagveld overlaten aan de hyena's.

Mensen van je eigen volk - God beter 't!

[V]

Toen ik het gastenboek had ingericht, begaf ik mij naar het huis van Maud. Tante Trees had, zoals vroeger, de tafel aan het raam en wie aan de plantsoenzijde van de Delistraat ging lopen, kon haar toewuiven zoals ze daar zat met haar hoge, grijze kuif boven het vriendelijke oude vrouwengezicht. Hier had, in de goede jaren vóór de oorlog haar neef, Henri Romswinkel, bij wie zij later in Leeuwarden was geëvacueerd, terugkomend van zijn ochtendrit door de bosjes, zijn paard ingehouden, waarop zij steevast naar buiten was gekomen met een paar klontjes. Zij woonde toen nog parterre.

Hier hadden altijd buurkinderen op de stoep gestaan en haar toegewuifd: Dag tante Trees! Dag tante Trees! - want zij had een zwak gehad voor kleine kinderen. Zij had er zovelen groot zien worden in de vijftig jaar die zij in dit huis gewoond had, uitgenomen de evacuatiejaren. Als de kinderen groot werden en trouwden, kwamen zij op hun beurt hun kinderen laten bekijken.

Voor drie generaties was het stoeltje, dat muziek maakte als je er op ging zitten, een kostbare jeugdherinnering geworden. In deze vijftig jaren dat zij hier had gewoond, tot de onzalige dag toen zij er door de oorlog werd verdreven, had Coba Bot haar dertig jaar bijgestaan, waarvoor haar de medaille met oorkonde van de Vereniging van Nederlandse huisvrouwen was uitgereikt.

Coba Bot, die ons als kinderen soms meenam naar haar eigen kleine huisje in de Surinamestraat, achterom, waar in het voorjaar een reusachtige seringenboom bloeide.

Coba Bot had nooit anders gedragen dan een schort met kruisbanden - dat was haar uniform - niemand zou haar in een andere kledij hebben herkend. Zij was door de jaren met tante Trees vergroeid, doch Coba wist haar plaats, hoezeer zij soms de gemeenzaamheid de vrije teugel liet.

De terugkeer van tante Trees uit Leeuwarden, waar zij, goed bezorgd in het notarishuis van haar neef Henri, haar lange, lange jaren van verbanning had getreurd over de Delistraat, was tenslotte door de familie, die het gezeur meer dan moe was, afhankelijk gesteld van Coba Bot. Eerst toen Coba, na de harde oorlogsjaren zelf enigermate tot rust gekomen, zich had laten verbidden de oude mevrouw naar haar eindje te brengen, en Maud Lankamp de bovenkamer met lief bedrog van huisvesting had vrijgehouden, had de familie in arren moede toegestemd tot de terugkeer naar de Archipel, waar tante Trees haar tachtigste verjaardag zou vieren, met, hopelijk, iets van de glorie van voorheen.

- Oud van dagen en zat van onrust - zei Coba Bot hoofdschuddend tegen mij, toen ik, volgens afspraak met Maud, om twee uur de bekende trap in het huis met zijn vele herinneringen beklom.

Coba was, zoals zij het noemde, van hetzelfde geloof als ik en maakte er, deswege, stilzwijgend aanspraak op, een woord van verstandhouding aan mij kwijt te kunnen. - Ja, Coba, zo gaat het - je taak is nog niet af, hè? Ik wist, hoe ik haar vangen moest. Coba was eigenlijk al op dood spoor gekomen en fleurde, ondanks veel gemopper over de ongemakkelijkheid van tante Trees, zichtbaar op toen zij bemerkte dat zij nog tegen de moeilijkheden bleek opgewassen.

En toen gebeurde, waarop ik had gehoopt en gerekend. Op de eerste verdieping riep Maud mij binnen in haar appartement, van welks interieur ik, met enige misplaatste teleurstelling, nauwelijks een enkel meubel her-

kende. Zij wees mij een gemakkelijke rotan stoel bij het raam met het uitzicht op de kwekerij en de bomen van het kerkhof.

- Weer thuis, zei ik, en strekte onwillekeurig mijn benen. Het ontsnapte mij, doch het deed haar zichtbaar genoeg en op dit moment begreep ik minder van haar dan ooit tevoren.

Ik wist dat het organiseren haar in het bloed zat - zij was altijd in de weer iets op touw te zetten - ik vroeg mij af, of ik de eigenlijke beweegredenen, waarom zij de festiviteiten van dit week-end tot zich getrokken had, zou doorgronden.

- Hoe is 't thuis? vroeg ze, met een geroutineerde vingerbeweging de as van haar sigaret tikkend.

- Alles O.K.... Ruth is met Ansje naar schoonmama in Edam. Dat was al lang in de pen.

- Mag ik hieruit opmaken dat Ruth je vrouw is en Ansje jullie dochter?

Zie zo - we zaten er tegelijk midden in, en die eerste slag, die aankwam, was haar.

Ik knikte toestemmend. Met opzet had ik destijds volstaan met een korte kennisgeving in de paar bladen waarmee ik zowel mijn geestverwanten als ruimere kring van bekenden kon bereiken.

- Ik mag veronderstellen dat je destijds mijn advertentie gelezen hebt.

- Er kon dus geen kaart op overschieten, vanwege de papierschaarste, vermoed ik.

- Ik heb inderdaad geen kaarten laten drukken.

Er kwam, na deze mededeling, een iets mildere uitdrukking op haar gezicht. Ik had het overigens kunnen verwachten dat zij zo en niet anders zou reageren. Zij was tenslotte, ja in de allereerste plaats, vrouw. Dat was zij toen en ook nu. Het begrip van kameraadschap was een fictie gebleken, voor de zoveelste keer. Daar had ik overigens het mijne toe bij gedragen. Hoe het met Pier

geweest was, wist ik niet. Ik verkeerde daarover nog steeds in twijfel, hetgeen zowel mijn verhouding tot Maud als tot Pier ongunstig had beïnvloed.

Niet zonder bedoeling had ik het verzenden van ondertrouwkaarten achterwege gelaten. Ik had toen allerm minst behoefte gevoeld aan enig commentaar van die kant. Er was te veel gebeurd - de wond was toen nog nauwelijks geheeld. Zelfs nu nog schrijnde er iets.

- Ga je vanavond nog terug? vroeg ze, met een duidelijke poging het gesprek wat meer te neutraliseren.

- Nee, zei ik. - Ik blijf het week-end in de Archipel.

- Het snoepreisje van Gerben van Beusekom, lachte ze met een lichte, opzettelijke frons en een vleugje ondeugd in haar ogen. Dat was maar een ondeelbaar ogenblik, waarna haar gezicht een bijna strakke, zakelijke uitdrukking kreeg, als keerde zij, na een grapje met een jongere collega, weer terug tot de werkelijkheid.

- Vertel eens... ontweek ik. - Hoe is het eigenlijk met tante Trees? Kan zij dit nog aan?

- Ze wil het... eigenlijk heeft ze de laatste jaren over niets anders gesproken, als je Henri geloven mag. Maar ik moet je voorbereiden op een heel oude vrouw - nog maar een schaduw van de oude tante Trees die wij gekend hebben.

Ik heb haar in Leeuwarden opgezocht en de zaak van alle kanten bekeken. Ronduit gezegd, Gerben, - het ging er om of we het haar gunden nog eenmaal in de Archipel terug te komen en in haar eigen huis te sterven. Ik heb ook wel zielsmedelijden met haar. Je had haar gezicht moeten zien toen ze, na al die jaren, het Bankaplein wéérzag en ze het verloren paradijs binnenreed.

- Het huis is dus nog haar eigendom?

Maud knikte. - Ik ben hoofdbewoonster gebleven.

Nu heeft tante Trees dus niets meer te wensen over, dacht ik. Een gevaarlijke situatie, voor wie dit overkomt. Even ontmoetten onze ogen elkaar. Zij peilde mij, ik

voelde het, doch ze ging gelukkig door op tante Trees. - Ik hoop niet zo oud te worden... maar toch... nee... ik heb er geen spijt van dat we het zo geregeld hebben. We waren het aan haar verplicht. Ze heeft al heel wat heerlijke uurtjes achter de rug. Als ze helder is, lijkt het soms op vroeger. Maud keek de Delistraat in en zweeg. Ik vroeg verder. Er werden weer bloemen gebracht en Catolientje kwam met een hoogrood kleurtje de kamer binnen met de mededeling dat er geen plekje meer te vinden was.

Ik begreep heel goed dat ik voorlopig met Maud niet meer alleen zou zijn. We hadden gelukkig een duldbare conversatietoon gevonden - we waren beiden ouder geworden. Zo er al een ogenblik zou komen dat wij onder vier ogen zouden spreken over het verleden, dan zouden wij dit doen zonder sentimentaliteit. Wij waren niet meer dezelfde Maud en Gerben van de hongerwinter, dat was mij reeds duidelijk en ik had er vrede mee. We behoefden het elkaar niet moeilijk te maken, overlegde ik, min of meer opgelucht. Ik had er genoeg tegenop gezien.

Ik keek nu vrijmoedig rond - Maud had kennelijk overgeschakeld op een meer mobiel en licht aansprekend interieur - praktisch voor een werkende vrouw, maar zonder de conventionele kenmerken van een bepaald soort knusheid waarvan alleenstaande vrouwen het monopolie schijnen te begeren.

Het open boekenkastje verried tevens dat zij met de voor-oorlogse gerenommeerde prachtbandenmanie had afgerekend. Er stond een behoorlijk rijtje pocket boekjes en een aantal goedkope herdrukken van moderne Nederlandse auteurs. Het verwonderde mij nauwelijks dat ik, behalve Blamans 'Eenzaam Avontuur' ook Gijsens 'Babylon' zag staan. Het stond naast 'Eva' van Carry van Bruggen. Na zich in haar meisjestijd te hebben gespiegeld aan het algemeen menselijke van Kristin Lavransdochter, was ze blijkbaar overgegaan tot een meer individuele

confrontatie. Zo was Maud: altijd bereid zich te spiegelen aan andermans levenservaring om zo, bij stukjes en beetjes, iets van zichzelf te leren begrijpen.

Wij hadden veel gemeen - ik werd dit, staande voor haar boekenkastje, opeens weer met pijnlijke helderheid gewaar. Hoeveel minder gecompliceerd was Ruth - die met het grootste genoegen de meest vlakke feuilletons volgde zoals ze theedronk.

Ik wist dat ik mij op een gevaarlijk pad begaf als ik ging vergelijken - daarvoor was ik niet hier gekomen - op dit spoor zou ik zéker doodlopen. Ik zag dat de divan was verdwenen.

Op dit moment kwam zij de kamer weer in. Ik voelde mij lichtelijk betrappt; zij moest het hebben opgemerkt, doch sneed goddank alles af wat ons voor het ogenblik uit het voor deze middag noodzakelijk gewenste evenwicht zou kunnen stoten.

Zij kwam binnen om mij een taak te geven. Ik moest deze middag de gasten ontvangen en zorgen dat er niet teveel tegelijk bij tante Trees binnentraden. Enfin, ik kreeg nog een hoeveelheid instructies zoals Maud gewend was te geven voor alle mogelijk denkbare situaties. Ze leed, als van ouds, aan een surplus, aan over-organisatie. Het ging toch altijd anders, dacht ik - er moest plaats blijven voor verrassingen. Toch liet ik mij gewillig inkapselen en ik kreeg er een stil behagen in haar als van ouds bezig te zien - ik warmde mij, eerlijk gezegd, aan haar spontaneïteit - de kant van haar karakter die mij altijd het meest had geïmponeerd.

- En ga nu eerst maar eens naar boven een dikke zoen halen van tante Trees, zei ze, een klapje op mijn schouder gevend. Het overrompelde mij; ik wist niets geestigs terug te zeggen - dus zei ik zoiets als: vooruit dan maar, en ging jongensachtig, met twee treden tegelijk, de boventrap op. De deur van de voorkamer stond aan - ik duwde die voorzichtig open.

Ze zat in haar stoel bij het raam in de met bloemen versierde kamer, keurig aangekleed - het grijze haar in een hoge kuif opgekamd. Haar oude gezicht zag vlekkerig rood. Ze keek met een uitdrukking van krampachtige blijdschap naar wie er binnenkwam. Haar ogen verwijdden zich - zij herkende mij aanstonds.

- Tante Trees - héél hartelijk gelukgewenst met uw tachtigste, hoor. En u tekent nog voor tien jaartjes, niet?

Haar smalle, dooraderde hand lag broos in de mijne - en wat ik had verwacht, gebeurde - ze trok mij naar zich toe. Ik gaf haar een vluchtige kus.

- Dag Gerben - dag jongen - nee maar, dat is attènt, heel attènt...

Haar ogen stonden waterig - zij hadden veel van hun oude glans verloren.

Maud was mij op de voet gevolgd en praatte tegen haar als tegen een jarig kind. Daar moest ik even aan wennen. - Wat zeg je er van, Gerben? Zit tante Trees hier nou niet fijn? En kijk eens naar al die bloemen! Maud tipte hier en daar een stofje van de zwarte japon en streek de oude vrouw eens over de wangen. - Zo, nou keuvelen jullie maar eens samen. Ik moet nog even naar beneden. Van een geregeld gesprek kwam niets, doch mijn aanwezigheid gaf aan tante Trees toch een zekere voldoening, wat ik kon opmaken uit het feit dat zij soms naar mijn hand greep en met een enkele brokkelige zin vertelde van haar langdurig verblijf in Leeuwarden dat zij, nu haar diepst verlangen vervuld was, begon te idealiseren. Er was daar een heerlijke tuin geweest en Henri was een schàt. Zo attent. Zo attènt. Hij had een goede vrouw, zij was bij de pinken, erg bij de pinken, hè? Maar Henri was een schat van een jongen. Net zoals vroeger. Zij hadden haar willen houden, maar nee hoor. Het was hoog tijd, dat zij in de Archipel orde op zaken ging stellen. Het huis was haar eigendom en Maud had voor haar gesproken op het Bureau van de Gemeente. Bespot-

telijk, dat zij geen recht zou hebben over haar eigen huis te beschikken...

Terwijl zij babbelde, kon ik zo nu en dan de Delistraat inkijken. Er hing die ondefinieerbare sfeer van rust en traditie die niet onder woorden was te brengen. Het met zorg onderhouden plantsoen - het grastapijt - de kleurige bloemenweelde en - de hemel zij dank, de gespaarde groepjes bomen bij de tuinderij met het roodgedakte landhuisje - het was alles zo intens vertrouwd - hier leefde het verleden. Hier zong in de Meimaand de nachtegaal. Hier waaiden altijd wel rustgevende klanken aan van studerende musici - hetzij koele, vertroostende pianomuziek of ook wel het fluwelen geluid van een hobo. Door de jaren had de Archipel altijd kunstenaars aangetrokken; schilders, schrijvers zowel als musici.

- En Coba is er ook weer, paaide ik.

Tante Trees knikte en keek even schichtig op, of we alleen waren. - Ze is niet gemakkelijk, hoor - 't is de oude Coba van vroeger niet meer... Ze kan soms heel lelijk doen... je gelooft het niet, hè? Toch is het zo... Als je oud wordt, Gerben, nemen ze een loopje met je en ze laten je praten. Maar - ze legde haar dunne wijsvinger op de lippen - mondje dicht! Ik zou haar niet kunnen missen.

Toen Coba onverwachts binnen kwam vroeg de oude vrouw liefjes: - En Coba, wat zeg je er van. Ken je mijnheer Gerben nog?

- Dat zou ik denken, zei Coba, met een halve knipoog naar mij.

- Flensjes, hè Coba. Flensjes met jam er tussen! lachte ik. Ik stond op om de bekende fotocollectie van tante Trees nog eens van nabij te bekijken. In het midden prijkte het vergeeld portret van haar jong gestorven echtgenoot, die, wat zijn leeftijd betreft, nu haar kleinzoon zou kunnen zijn. Zij had nu vijf en vijftig jaar pensioen genoten van het Rijk en Philip die al even zoveel jaren dood

was, was jong gebleven. Ja - zo was het - de doden bleven jong. Zij was slechts één jaar met hem getrouwd geweest. - Alwéér bloemen, kondigde Catolientje aan en bracht een bouquet anjers. Tante Trees greep naar de face à main die op haar boezem hing en keek met een strenge, onderzoekende blik naar de naam op het kaartje.

- Familie Siliakus - die ken ik niet, zei ze effen.

- Och kom - die goeie Siliakus! U weet wel - dat nette grote gezin uit de Batjanstraat?

Zij fluisterde iets in haar oor.

- O, die? Och, wat attènt.

Ik maakte gebruik van de gelegenheid de naamkaartjes aan de bloemstukken te bekijken. Er waren veel bekenden bij. Rien Drijver, de familie Hopman, mevrouw Spanjaard, familie Vromans - Dokter Veltman.

Het was Catolientje die een tuiltje viooltjes plaatste voor het portret van Philip. Zij herkende met een fijn lachje in hem het type jongemannen dat zich rond Eline Vere had bewogen. We knikten elkaar even toe. Die Catolientje. Ik wou dat ik wist, wat er allemaal in dat hartje omging.

Het waren Erik en Toet Hopman die als eerste bezoekers aanbelden, onmiddellijk gevolgd door Pier van Ommen. - Zo, mijnheer Van Beusekom, hoe gaat het? Hopman keek mij onderzoekend aan. Hij had nog niets ingeboet aan vrijmoedigheid. Ik had toevallig vernomen dat hij zijn penselen met stille trom had opgeborgen en zich tegenwoordig voor zijn creatief onvermogen schadeloos stelde met het schrijven van kritieken in een onbeduidend weekblad. Ik zag dat Toet Hopman rimpels in haar gezicht had gekregen.

Ik wisselde, terwijl zij het gastenboek tekenden, een snelle blik met Pier van Ommen, die onmiddellijk de oude toon hervond en me toefluisterde: - Dat ik die kwijl nou direct tegen het lijf moest lopen!

Terwijl de Hopmans de kamer van tante Trees binnengingen, zei Pier: - Wil je geloven Gerben dat ik er, zodra ik die gast zag en achter hem de trap opging, weer helemaal in zat? ‘*Kan ik u misschien helpen?*’ Hij imiteerde Hopmans kwasi-fluwelen stem meesterlijk. - Weet je nog? Hier aan de overkant?

Het is elke nacht een tergend geluid als, tegen vijf uur, met donderend geraas een der grote bomen zijn weg naar de aarde zoekt. Dat na het neerhalen van de Scheveningse bosjes zelfs de bomen in de Delistraat er aan moeten geloven is meer dan de naaste bewoners kunnen verdragen. Maar wanneer blijkt dat er vreemde kapers op de kust zijn - stemt Gerben tenslotte toe. Het hout is bijna op - de nood legt hem het zwijgen op.

Het is een mistige voorjaarsochtend als ze behoedzaam de deur achter zich sluiten. Ze steken de straat over en wippen over het hekje. Het is een lichte nacht, ondanks de mist, want het is wassende maan. Tussen de Batjanen de Lombokstraat staat nog een vrij grote groep bomen. Ze waden door de struiken en Pier meet met zorg de dikte der stammen.

- Niet zo'n zware - dat hijsen we niet. Die breekt je de lenden...

Ze zoeken naar een gladde stam en zetten er de trekzaag in. Niet praten nu - alleen maar behoedzaam trekken en hijgen, als het zwaar wordt. Al spoedig horen ze ook anderen zagen. De rivalen sparen elkaar. - De mist is beschermend dik, deze nanacht.

- Wat een verrot dikke boom - hijgt Pier. Hij moet al weer even rusten. En dat voor een jonge vent. Krachteloze ouwe kereltjes zijn ze geworden. Geen lood vlees meer aan je lijf en dan dit beulswerk. Het gaat stroef. Op deze manier komen ze er nooit door. De zaag trekt kwaadaardig scheef. Ze zitten klem.

- Als is valt, zagen we er eerst de dikste takken af... en dan 't fijne spul... zegt Gerben bemoedigend.

Hij voelt een vreemde, weeë pijn in de lendenstreek. Het zweet gutst hem van 't voorhoofd.

Opnieuw trekken ze de zaag en vorderen tergend langzaam. Twee uur zijn ze nu bezig. De nacht is voorbij - reeds kleurt de hemel aan de kanaalkant lichtgrijs tot vaalrood en dan is 't of ze een lichte trilling in de boom voelen.

- Oppassen nou... heb je de kleine bijl bij de hand voor de takken? Ga jij de vrouwen effe waarschuwen, zegt Pier. - Je weet, hoe 't straks gaat - als is valt, komen de hyena's.

Gerben hijst z'n benen een voor een moeizaam over 't hekje. Het is, alsof hij over de straat zweeft als hij loopt. Dan opent hij behoedzaam de deur en strompelt met knikkende knieën twee trappen op - tikt dan op de slaapkamerdeur.

- Ja?

- Het is zover... komen jullie gauw?

Maud is er op gaan slapen. Ze is opeens klaar wakker en staat reeds naast haar bed. Ze schiet haastig een jurk aan en hult zich in een oude winterjas.

To Dammers, die ook van de partij wil zijn en bij Maud bleef slapen, rijst moeizaam overeind.

- Ik ga maar vast, zegt Gerben door een kier van de deur. Als hij de trappen afdaald, knikken zijn knieën weer hinderlijk.

- Nog een klein rukkje... zegt Pier, die er even zijn gemak van heeft genomen.

Dan, nog onverhoeds, begint de boom te kraken. - Pas op! Hij valt met de kruin naar de Delistraat!

Op dat moment komen Maud en To huiverend de deur uit.

- Hier moet je zijn, roept Gerben nerveus, want, mèt het vallen van de boom, worden overal deuren geopend en

sluipen er vage schimmen aan. Er wordt nauwelijks gesproken - alleen de begeerte heerst nu oppermachtig.

- Zie je dat... jankt Pier, - ze stelen de kruin onder je poten weg. Als je niet oppast, zagen ze nog stukken van de boom af.

- Deze boom is van ons, mensen... hoort Gerben zijn eigen stem zeggen.

- Ja, dat weten we hoor... we mogen toch wel een paar kleine takjes? antwoordt een beleefde stem in de mist. De andere schimmen spreken niet; zij kerven, hakken en zagen met blinde hartstocht.

Gerben ziet in het ochtendlicht een reus van een vent zagen met zijn linkerhand. Hij zal dit nimmer vergeten - het is een broeder diaken, die op roof uit is voor zijn grote gezin. Hij laat hem begaan.

Het wordt al licht en de boom is niet te tillen. Hoe dat moet, mag onze lieve Heer weten!

- We moeten opschieten, zegt Pier. - Een, twee, hup! Een, twee, hup!

Er is geen beweging in de boom te krijgen.

Dit is teveel, denkt Gerben nog, in een uiterste krachtsinspanning.

- *Kan ik u helpen?* Het is de suikerzoete stem van Erik Hopman, die, naar gewoonte, fris en monter op het slagveld verschijnt als de nachtzwoegers worden overvallen door een worgende krachteloosheid.

- U krijgt de boom zo niet naar binnen. Er moeten nog meer takken af - misschien de hele kop wel.

Erik Hopman heeft een zaag in de hand.

- Het is wel een wonder dat je pas hulp krijgt als de boom voor 't grijpen ligt... smaalt Pier.

- We mogen er een paar takken afzagen, zegt Erik Hopman beminnelijk tegen zijn vrouw.

- O, dat is fijn, dank u wel, antwoordt Toet plichtmatig. Dit dialoogje spelen ze iedere morgen.

Maud en To zagen als razenden en zien verbeterd toe hoe

gauw de ongenode gasten zich zwijgend met de kruin uit de voeten maken. Het is misschien de diepste ergernis, dat er nauwelijks woorden vallen. Er is alleen maar een ontstellend misbruik van de machteloosheid. Slechts één keer bitst To: - Afblijven! als een lange slungel zich een tak toeëigent die zij boven haar kracht heeft afgezaagd. Gerben en Piet staan wijdbeens gekromd over de boomstam.

- Een, twee, hup! Een, twee, hup!

Het is, alsof alle spieren in hun lenden verrekken. Het is te veel en te zwaar - het is niet te tillen - het zal hen bréken.

To en Maud slepen als werkmieren afgezaagde takken naar de overkant door de gang naar de tuin.

- Waar is die gast nou, die ons wou helpen? steunt Pier. De hyena's hebben hun buit binnen en zijn in stilte afgedropen. Die sparen hun lenden en zijn al weer in bed gekropen. - Parasieten zijn het, vloekt Gerben.

Als de boom eindelijk binnen is, heeft Maud, die telkens de haren naar achter strijkt, een verrassing. Een kop echte thee. Ze heeft nog een half ons, dat ze zuinig bewaart voor nachten als er een inslag is en voor ogenblikken zoals nu. Ze ziet hoe afgetobt de mannen zijn. Ze zitten in de keuken en slurpen met diep behagen de godendrank.

[VI]

Wat was er na zeven jaar overgebleven aan rancuneuze gevoelens? Niet veel meer.

Toen Maud op de gang verscheen, wees ze met haar duim naar binnen. Heb je gezien? Er was plotseling weer dat oude bekende gevoel van saamhorigheid tussen ons. Waar zou die nog zo voelbaar kunnen worden als juist in dit huis?

In de voorkamer kabbelde de feestelijke conversatietoon voort. Telkens, als Catolientje nieuwe gasten aankondigde, namen voorgaande bezoekers afscheid om plaats te maken en in de achterkamer bij de tafel met verversingen nog wat na te treuzelen.

- Bedankt voor uw bezoek en héél hartelijk bedankt voor de mooie bloemen...

Als ik naar binnen keek, zag ik tante Trees kaarsrecht op haar stoel zitten. Dit was haar grote dag. Soms, bij het verwisselen der gasten, raakte zij het verband wel eens kwijt. Dan ging het discours langs haar heen en was er alleen maar het stil en verrukt behagen van het weerzien van zoveel oude bekenden.

- Is het heus niet te druk voor u? vroeg Toet Hopman liefjes. Ach, wat was zij omvangrijk geworden! Zij had haar schade dubbel en dwars ingehaald en gezworen dat zij zich niets, niets meer zou ontzeggen. Ze bleef maar plakken en kon niet loskomen uit de ontvangkamer, waar zij kennelijk werd vastgehouden door haar niet te stillen begeerte zoveel mogelijk mensen te ontmoeten.

Toen alle stoelen weer bezet waren stond ik in de deur-

opening het geval eens aan te zien. Het gesprek dat zich ontspon was doorgaans komisch verward. Het had zijn uitgangspunt bij tante Trees, doch verloor zich na de bloemen en het winderige weer soms plotseling op zijpaadjes, vooral als oude bekenden elkaar hadden getroffen, of elkaar van verre toewuifden. Onderwijl werden er talloze knikjes gegeven naar de oude vrouw, die zich inspande om ieder een weerwoordje te gunnen. Hoe het kwam weet ik niet goed meer - maar op een gegeven moment zat ik tussen Erik en Toet Hopman in. Het was mijn noodlot voor deze middag.

- Zij is heel oud geworden, zei Erik onbeschaamd luid. - Een probleem, dat oud worden - ik teken er niet voor. A propos, mijn heer Van Beusekom, hebt u het naar uw zin in Amsterdam? Een goede baan en een goed huis? Ik keek hem even aan in afwachting of hij ook nog naar mijn vrouw en naar mijn salaris zou vragen.

- En een goede vrouw natuurlijk? kwam er fluwelig achteraan.

- Iets voor Erik, om dat natuurlijk te vinden, corrigeerde Toet, met een visitelachje.

- Ik heb het naar mijn zin in Amsterdam, zei ik koel. - Een heerlijke stad. Centrum van kunstleven. Niet zo provinciaal als hier.

Ik moest hem hierop het antwoord schuldig blijven. Het had geen zin met hem hierover van gedachten te wisselen. Ik wist al te goed dat hij mij aanzag voor een conservatief geval en ik hem voor een mislukt artist. Veel aanknopingspunten waren er derhalve niet.

Inmiddels trok tante Trees weer aller aandacht door het binnenkomen van de oude dokter Veltman. Ook hij ontkwam niet aan een omhelzing, wat hem machtig veel genoegen deed. Het was een aardig gezicht die twee ouwetjes, die elkaar als kinderen gekend hadden en er behagen in hadden temidden van dit gezelschap hun brokkelige conversatie een amoureuze inslag te geven.

- Ik kom je Tweede Pinketerdag halen om bij Houtmeyers te zitten, schreeuwde hij veel te luid aan haar oor.

- Liever bij Seinpost, zegt ze. - Jammer dat de Pier er niet meer is, Herbert.

- Je wordt honderd, Trees! galmde hij.

Ze schudde nu toch van neen. - Ik ben niet doof hoor! - Ik wel, dat is gemakkelijk, op onze leeftijd...

- Ik zie je veel te weinig, pruilde ze.

Hij streek zijn grijze knevel op en begon aanstonds Catolientje het hof te maken.

- Hoe vind je die twee ouwetjes... heerlijk, hè? kirde Toet Zij sprak met de gemeenzaamheid van iemand die, na een langdurige visite, onverhoeds begint te tutoyeren. Toen bleek, dat het echtpaar Hopman nog geen aanstalten maakte om te vertrekken, zag ik mij genoodzaakt het gesprek met hen gaande te houden. Er was vanmiddag zoveel aan oude herinneringen losgewoeld dat het mij weinig moeite kostte een aanknopingspunt te vinden aan het verleden. Ik herinnerde mij trouwens nog al te goed de ochtend die ik in zijn gezelschap had doorgebracht in het beruchte huisvestingsbureau in de Trompstraat. Dat was na de inslag van 25 Januari 1945. Onze huizen waren er ellendig aan toe, doch, vergeleken bij de tientallen slachtoffers wier woningen waren 'doorgeblazen', waren wij er nog vrij goed afgekomen. Ik verdacht hem er toentertijd van dat hij de ramp als een welkome gelegenheid aangreep om er beter van te worden.

- Woont u nog altijd in dat huis dat u toen gekregen hebt? vroeg ik, iets meer toeschietelijk.

Hij knikte. - Wis en waarachtig... ik heb dat huis nog..., zei hij.

Hij is nog precies dezelfde, dacht ik. In gedachten zat ik weer naast hem in de wachtkamer van dat huis der zuchten...

[VII]

Als Gerben de misère van het vochtige, spelonkachtige, dichtgetimmerde huis een keer naar de keel vliegt, trotseert hij Maud. Hij legt een briefje op de keukentafel: *kom straks terug* en loopt, dronken van de buitenlucht, naar de Trompstraat.

Hij heeft zorgvuldig vier sigaretten gerold van zijn eigen teelt, waarmee hij de portier gunstig wil stemmen. Met het volgnummer in de hand zit hij met Erik Hopman in een hoek van de wachtkamer.

- Wie hier binnentreedt late alle hoop varen, zegt Hopman. - Hebt u iets aan te bieden, meneer Van Beusekom? - Ik niet, behalve vier slecht gerolde sigaretten voor de portier.

- Ze zeggen dat een kruik jenever hier wonderen doet... - Men zegt zoveel... Ik geloof niet alles wat men zegt... - Heel verstandig in deze tijd... maar men moet soms van de nood een deugd maken. Wat nood is weten we nu. Maar wat is deugd in oorlogstijd?

- Er zijn nog altijd normen.

- Geloof u dat? Deze mensen die hier zitten zijn toch allemaal zeer nette lieden uit onze Archipelbuurt. Verschillenden van hen wonen in kapitale huizen. Die zijn nu doorgeblazen. U kunt het ze aanzien, dat zij zullen vechten voor een huis, zonder scrupules. Met het kleine laagje beschaving dat we hebben doen we niets. Dat redt ons niet. We hebben ook veel minder beschaving dan de Oosterse volken. Lijdzaamheid is ons onbekend. Wij zijn eigenlijk dieren. Als u hier vandaag uw tanden niet laat zien, dan gaat u onverrichterzake weer naar huis. Wie niet vecht, gaat onder. Dat is niet andere. De enige norm, die in deze tijd is overgebleven is die van geweld en list...

- Wat u daar zegt, ligt mij niet, zegt Gerben gemelijk. - Het toegeven aan minderwaardige instincten verlaagt een mens tot dier. Laten we liever proberen een beetje beschaving te redden..

- Mijnheer Van Beusekom, waar heeft u het over? Dat komt misschien nog eens aan bod na de oorlog. Maar ik vraag u in gemoede: wat doet u hier? Ik moet om u lachen...

- Ik kom hier een huis vragen, omdat het onze nauwelijks bewoonbaar is geworden.

- Er zijn hier mensen die er veel erger aan toe zijn dan u.

- Dat kan ik niet beoordelen.

- Ik weet het heel zeker. Maar niettemin probeert u aan een beter huis te komen.

U hebt gelijk, ik doe het ook. Als u straks tegenover die meneer in dat kamertje zit zult u het erger voorstellen dan het is. Dat zal ik óók doen. Ik heb nu een étage - ik ben inwonend en vraag een heel huis. Ik heb een atelier nodig. Ik ga hier niet weg voordat ik dat huis heb. Als straks de oorlog voorbij is moet ik starten, ziet u. Ik kan mij niet inlaten met al die mensen die dakloos zijn. Ik moet een huis hebben - ik wil blijven leven. Ik kom er voor uit. Doet u dit ook? - Ik heb u gezegd wat ik doen zal...

- U gaat hier onverrichterzake weg...

- Dat is mogelijk...

- U hebt gewetensbezwaren en dat is in deze omstandigheden belachelijk.

- Ik wens geen misbruik te maken van de situatie...

Het klinkt nogal scherp. Het is een vergeefse poging een zwak plekje in zijn maliënkolder van egoïsme te vinden, waar Erik Hopman te treffen is.

Toch herinnerde Gerben zich gehoord te hebben van zijn gastvrijheid. Hij moet toch niet alleen de brute materialist zijn zoals hij zich hier laat kennen.

- Er bestaat vandaag voor mij maar één moraal: Ik moet een huis hebben. Ik ben concreet in mijn eis - het gaat om mijn bestaan. Er worden huizen genoeg toegewezen, dat is mij bekend, daar wil ik ook bij zijn, hoe dan ook en als het even kan, zonder steekpenningen.

‘Hoe dan ook’, zegt die terrier.

- Nee - dan liever creperen, zegt Gerben dof.
- Na u...
- Nummer veertien, roept de portier.

Gerben staat op om naar het kamertje te gaan. Hij voelt Hopmans smalende ogen in zijn rug.

Sukkel - christelijke sukkel, zeggen die ogen.

Veertien dagen later, als Maud en Gerben zich reeds hebben getroost met hun opgelapte huis, waar zij leven in het schemerdonker van de vochtige, klamme kamers met de geblindeerde ramen, staat op een morgen een handwagen voor de deur van de Hopmans.

Daar wordt hout opgeladen.

Geroofd hout, verkocht om de verhuizing te betalen.

Als een paar dagen later de wagen voorkomt worden de boomstammen, die nog over zijn, er onder gebonden. De zolderkamertjes zijn reeds opgestookt doch de kastplanken gaan mee. Wat hij achterlaat is een ruïne.

Wanneer Gerben het verhaal van Maud hoort voelt hij zich onpasselijk worden, ondanks zijn lege maag. Wat ben ik voor een vent, denkt hij. Soms komt het hem voor, dat hij slachtoffer is van een waandenkbeeld. Als hij ziet hoe een kerel als Erik Hopman zijn gang gaat en hijzelf als een bange wezel achter de rokken van Maud aanloopt; als hij denkt aan zijn kramphouding om nog iets in de praktijk te brengen van zijn christelijke opvoeding, geremd door een hart vol walg en wrevel, is het soms of hem alle grond onder de voeten wegzinkt en het bestaan hem volkomen zinloos toeschijnt. Hij huivert van de koude voorjaarswind, waarvoor het dunne voor de ramen gespijkerde carton nauwelijks beschutting biedt.

Mauds gezicht staat strak en verbeterd als zij door het mica-ruitje naar buiten kijkt en zij de verhuiswagen ziet passeren. ‘Hoe dan ook’, zegt ze smalend en daarmee heeft ze eveneens partij gekozen tegen de mentaliteit

van Erik Hopman. Maar desondanks voelt Gerben zich gekneusd en opnieuw verslagen.

Die nacht gonzen de vliegtuigen weer boven de verduisterde stad op weg naar de steden van de vijand. Het geluid is zo enerverend dat Gerben, zijns ondanks, begint te rillen, zoals hij in tijden niet heeft gedaan. En hij kan er niets aan doen. Hij ziet de bommen vallen - het zijn toch ook mensen zoals wij - vrouwen en kinderen tuimelen door de étages heen in het puin. Er is een luid gewezen in nachten als deze. Waarom dat alles? Waarom laat God dit toe?

[VIII]

- En hoe vindt u het wel, dat u weer op uw oude plekje zit in de Archipel? hoorde ik een dame die met kennelijk behagen haar vos droeg aan tante Trees vragen. De oude vrouw knikte vriendelijk terug. Het kwam mij voor, dat zij de bezoeker niet herkende. De jarige begon zichtbaar vermoeid te worden.

Erik Hopman had inmiddels in Rien Drijver een welkome partij gevonden om te bekechten over de voorjaarstentoonstellingen. Ik mengde mij er niet in doch bleef in de buurt om niets te missen.

Het was de impulsieve Rien toevertrouwd een paar harde noten te kraken over het verschijnsel van pseudo-kunscritici die het zo goed weten.

- Is het u nooit opgevallen, mijnheer Hopman, dat verscheidene van deze heren zelf niet creatief werkzaam zijn? Ik wil niet beweren, dat het voor het beoordelen van een schilderij noodzakelijk is dat men zelf schildert, maar het is mij toch wel opgevallen, hoeveel kunscritici van huis uit min of meer mislukte schilders, schrijvers of musici zijn... Werkt u zelf ook nog, als ik vragen mag? - Gelukkig wel, hè Erik, antwoordde Toet voor hem. - Maar wat een tijd, hè... Het is voor de schilders wel héél moeilijk...

- Zou 't onmogelijk zijn voor een schilder om van tijd tot tijd iets anders aan te pakken, mevrouw? vroeg Rien, die zich Erik nog herinnerde uit de periode toen hij zijn huis met de vuist moest verdedigen tegen slopers met en zonder boord.

Ik voorvoelde dat door deze vraag van de nuchtere zakenman, die Rien was, het gesprek een abrupt einde tegemoet ging.

- Bent u zelf kunstenaar?
 - Pardon, ik ben makelaar in roerende en onroerende goederen.
 - Dat dacht ik al, zei Erik Hopman, opstaande.
 - Het wordt zo zachtjes aan tijd, zei Toet.
- Zij bogen.

Van de mij voorbijtrekkende bezoeksters ving ik telkens flarden van gesprekken op.

- Een vos moet je kunnen drágen...
 - Wist je dat niet? Ze zijn gescheiden, maar hij komt nog geregeld bij haar. Dat kan blijkbaar, tegenwoordig...
 - Kom, kom... zo oud bent u nog niet. Tante Trees zei altijd: Iedere leeftijd heeft zijn eigen charme...
 - Nee... veel smaak heeft hij nooit gehad... Nou ja, met zo'n vrouw, hè?
- ‘Omgang met mensen, nabuurschap, een slepend zeer, een chronisch lijden’, aan deze regels van Leopold moest ik denken, als ik het gedoe van deze middag aanzag.

De kamer was weer halverwege ontvolkt. Ik nam, na het vermakelijke incident tussen de pseudo-kunstenaar en de makelaar de gelegenheid waar om eens even naast de jarige te gaan zitten. De vlag woei, te harer ere, in de Delistraat en zij genoot er van.

In de verte klonk de muziek van een draaiorgel, dat steeds nader kwam.

Toen Catolientje ook even neerstreek, kon ik niet nalaten te zeggen: - En wat zegt u wel van deze jongedame? Tante Trees stak haar hand uit en Catolientje legde haar jonge hand in de gerimpelde oude vrouwenhand.

- Heb je al een vrindje? vroeg tante Trees, met de ondeugende oogopslag van een oude koppelaarster.

- Wil ik u eens wat verklappen, tante Trees, zei ik. - Deze jonge dame is bezig aan uw lievelingsauteur. Zij leest Eline Vere. Zij wist mij te vertellen, dat u het verhaal nog als feuilleton in Het Vaderland hebt gelezen.

- Eline Vere? Ze knikte langzaam en nadrukkelijk. O ja... ik heb haar goed gekend... Een heel fijn meisje... erg nerveus..., hè... ja, heel erg nerveus. Zij woonde op het Nassauplein...

Catolientje stootte mij aan, doch ik wist haar te bezweren. - Och, wat heb ik veel mensen gekend, die er niet meer zijn... Ik ben zo oud geworden dat ik ze allemaal overleef... Ze knikte nog eens en haar befloerste ogen kregen een starende, dode blik.

- Kom, tante Trees, geen muizenissen... zei Catolientje. Zij had het begrepen. Dit was dus oud worden.

Ik liep de achterkamer in voor een kop thee, doch liet mij sherry presenteren. Met een glas in de hand posteerde ik mij tegen de muur.

- Wat is ze oud geworden... hè? zei de dame met de vos. - Nee... het is de oude tante Trees niet meer. Weet je nog wel, hoe geestig ze altijd was? En zo ad rem?

- Eigenlijk een zielige vertoning, vond de man, die een borrel naar binnen sloeg als stond hij in een café aan het Achterom. - Ken jij al die mensen hier?

- Graag een kopje thee alstublieft, zonder suiker, alléén maar théé. Dank u. Het geluid van het draaiorgel klonk nu dichterbij.

Toen Maud passeerde zei ik: - Weet je, dat tante Trees soms in de war is?

- Ja?

Ik vertelde het van Eline Vere.

- O nee zeg, die stakker... een beetje komisch, hè?

Op dit ogenblik kwam Catolientje waarschuwen dat mevrouw Spanjaard beneden stond met een Amerikaanse heer en dame.

- Voor tante Trees?

- Nee... Catolientje deed opeens heel ernstig, - het zijn de ouders van Alvin Snow. U weet wel, die piloot, die hier ondergedoken was...

Maud haastte zich naar beneden. Ik volgde haar op enige afstand.

Mr. Snow schudde haar energiek de hand en ik hoorde Mrs. Snow vragen: - Are you Miss Maud? Alvin told me so much about the houses where he was hidden¹.

Maud raapte al haar talenmoed bijeen: - We are just celebrating our old aunt's eightieth birthday. You must excuse the untidiness...².

- Mogen we even boven komen, Maud - naar de zolder en zo... vroeg mevrouw Spanjaard. - Ze zijn gekomen om de schuilplaatsen van Alvin te zien, snap je.

De 'general' ging hen voor. Op de gang opende zij de kastdeur en zag de ruimte mudvol.

- Och, dat is jammer...

- Geen nood - ik zet het er even uit, zei ik en trotseerde Mauds hoge wenkbrauwen.

- Come on, zei Mr. Snow en pakte aan wat ik hem doorgaf. Coba's cabinet was er goed voor.

- 't Is zonde... helemaal uit Amerika, lispelde Coba, die haastig voorzieningen trof om haar eigendommen zo goed mogelijk te beschermen.

Terwijl mevrouw Spanjaard het luik opentrok, kwam Catolientje met een kaars aandragen.

- Look here... look here... Albert, kreet Mrs. Snow, our Alvin was hidden here...!³

De oude vrouw mat met haar ogen de diepte van het gat en gaf in zulk een tempo haar Amerikaans-Engels weg, dat niemand haar volgen kon.

1 Bent u juffrouw Maud? Alvin heeft me zoveel verteld over de huizen waar hij was ondergedoken.

2 We vieren juist de tachtigste verjaardag van onze tante. U moet de rommel maar verontschuldigen.

3 Kijk hier, Albert, hier was onze Alvin ondergedoken....

- When the Germans came in my house, they stood upon this trap-door¹ zei de 'general'.

- Incredible!²

Na de schuilplaats in de kast moesten zij naar de zolder, waar het overtollige meubilair van tante Trees wachtte op haar dood.

Mr. Snow schoof alles opzij. Zij waren de oceaan overgestoken om Europa te zien en hun eerste gang was naar de vrouwen die haar leven hadden gewaagd om hun zoon asyl te verlenen - naar de plaatsen, waar hij die lange oorlogswinter was verborgen gehouden.

De planken waren nooit meer vastgespijkerd. Ik lichtte ze op en wees de schuilplaats waar wij ons koper en ons linnen verborgen hadden. Zij hadden dit ook reeds bij mevrouw Spanjaard gezien, doch bleken onverzadigbaar.

Terwijl we daar stonden en ik vertelde hoe we door dit dakraam de voedseldroppende vliegtuigen hadden begroet, hadden we nauwelijks bemerkt dat er nog iemand de zoldertrap was opgeklommen.

- General!

- To... ben jij het?

- Ik trof u niet thuis en hoorde dat u hier was...

Mevrouw Spanjaard omhelsde haar; - And this is the lady, who brought your Alvin here...,³ zei ze stralend. In de Delistraat bleef het draaiorgel lustig doorspelen. Ik keek naar beneden en zag dat Rien Drijver het draaiwiel had overgenomen.

Iets voor Rien! De eeuwig impulsieve; er was maar weinig verschil tussen de wijze waarop hij in die rampdagen zich met het vuistrecht had verweerd tegen molest en afbraak en de spontane jongensachtige overmoed waarmee hij nu het wiel draaide om zowel tante Trees te

1 Toen de Duitsers in mijn huis kwamen, stonden ze op dit luik.

2 Ongelofelijk!

3 En dit is de jonge dame, die uw Alvin hier bracht...

huldigen, als nogmaals de bevrijding te vieren van de tyrannie die hij had vervloekt.

Mrs. Snow zag Katy Spanjaard aan en gebaarde ernstig met haar zwaar gehoornde face à main; - So these were the houses where our son Alvin was hidden. God bless you general!¹

Ze nam Katy's hand en zei nogmaals nadrukkelijk:

- Yours and this were the houses and you were the 'general'! I shall tell Alvin all about it. He will be happy, for he loves you all...²

De ironie wilde dat in de trits feestliederen onvermijdelijk het Wilhelmus werd prijsgegeven aan de straat. Ik mocht het Rien Drijver niet aanrekenen, het liep zoals het lopen moest.

- Our national anthem...³ glimlachte de 'general' en veegde een paar tranen weg waarvoor zij zich niet schaamde.

Het werd mij binnen te benauwd. Ik liet mij snel langs de trappen naar beneden zakken om mij naar buiten te begeven, waar zich de huis toe kerende gasten met buurtgenoten hadden verenigd rond het pierement.

- Lang zal ze leven... lang zal ze leven in de gloria... In de gloria! In - de - glo - ri - a -!

Er werd meegezongen en met zakdoeken gezwaaid.

Voor de beide hoog-opgeschoven ramen waartussen de vlag woei, stonden tante Trees, Maud, Coba Bot met haar medaille, Catolientje en de ouders van Alvin Snow met de 'general' en To Dammers. Aan de overzijde, achter de bomen, lag de boss, Tjeerd Spanjaard, in zijn graf. Door de weinige overgebleven bomen kon Katy het zeker zien.

1 Dit waren dus de huizen waar onze zoon Alvin was ondergedoken. God zegene u general.

2 Het uwe en dit waren de huizen, en u was de 'general'. Ik zal het allemaal aan Alvin vertellen. Hij zal gelukkig zijn, want hij houdt van u allemaal.

3 Ons volkslied...

Er waren oudere dames die hun ogen veegden; ook ik voelde een vreemde strakke ontroering. Ik keek naar de blauwe stoeprand waar ik de kerven ontdekte van mijn houthakken in de tijd die ook ons leven had gekerfd. Toen ik weer naar boven keek zag ik tante Trees langzaam en plechtig met haar zakdoekje terugwuiven.

Het was of zij het lange goede leven dat zij hier geleefd had voor goed vaarwel wuifde.

- Siliakus heeft opdracht van de oude heer Brinkman gekregen om, koste wat het kost, voedsel te bemachtigen voor het personeel.

Er vallen steeds meer plaatsen open - de directeur kan het niet aanzien. Er moet iets gedaan worden. Bovendien zijn daar altijd de oncontroleerbare wilde geruchten over wat andere kantoren en andere directies voor hun personeel doen. Je moet de kanalen maar hebben. En het doorzettingsvermogen. Maar als Siliakus na een paar dagen zwerven door weer en wind terugkeert, staat zijn gezicht somber. Het land is afgestroopt; hij heeft met moeite (en veel geld) een paar vrachten winterpeen kunnen kopen met veel klei. Hij weet nu ook een adres voor bloembollen en suikerbieten. Dat gaat met een scheepslading tegelijk. Het bedrag dat hij noemt is fabelachtig hoog, maar daar wordt niet over gesproken.

Bij het passeren van de Leidse straatweg heeft hij nu ook de V2 van dichtbij zien opstijgen. Het was een gruwelijk, doch machtig gezicht.

Als de vrachten winterpeen in de fietsenhokken zijn gedeponeed, sluit Siliakus de bewaarplaats af met een groot slot.

De volgende dagen komen de vrouwen en kinderen met hun trekkarretjes. Het is een trieste vertoning. Jan Bruins, de jongste bediende, is Siliakus' rechterhand - een kwieke jongen met een opgeruimd humeur. Gelukkig

dat hij klein van postuur is - niemand geeft hem zeventien. Siliakus heeft zo zijn eigen manier van zaken doen. Hij stapt, met de zekerheid van een ervaren ouderling, ergens de pastorie binnen en vraagt een vertrouwd adres. Straks zit hij met Stikkelorum bij de directeur; hij weet dat er naar hem geluisterd wordt.

- En wat denk je er zelf van, zijn die bloembollen te eten?

Siliakus heeft op deze vraag gerekend, Hij haalt een paar monsters uit zijn zak. - Het is een kwestie van smaak, Directeur, zegt hij met de ondoorgrondelijkheid van een burgerman die weet dat hij met de rug tegen de muur staat. - Je kunt er koeken van bakken en je kunt ze ook roosteren als een gepofte appel. En de suikerbieten, daar is stroop van te maken. Je kunt ze ook in stukjes snijden en er pap van koken...

Op dat moment komt Jan Bruins met de ziekenlijst binnen. Aan de keerzijde wordt de absentielijst bijgehouden van de etenhalers. De hongertochten worden tot diep in het land ondernomen met het altijd dreigende risico dat alles wordt afgenomen in het zicht van de haven.

Er zijn vandaag twee zieken bij gekomen: Maalstroom en Rika Spoor.

- Dat was te voorzien, knikt Siliakus.

Als de oude heer Brinkman hem vragend aanziet, zegt hij: - Oedeem...

Dat wordt door Stikkelorum bevestigd.

- Denk er om dat ook deze mensen hun portie krijgen. Ook de vrouwen van de krijgsgevangenen en de onderduikers, zegt de heer Brinkman. Er worden nieuwe lijsten aangelegd, steeds weer nieuwe lijsten. Als de sneeuw nu maar eens van de straat verdween!

Siliakus schrikt er toch nog van als hij een paar dagen later bezoek krijgt van de schippersknecht die hem komt vertellen dat zijn baas gemolesteerd is. De overval is berekend op een schip met aardappelen en dat viel tegen,

maar de baas ligt met een hersenschudding in het ziekenhuis.

Het loopt juist tegen haar verjaardag als Maud bericht krijgt dat er tachtig kilo bloembollen kunnen worden afgehaald aan de Binckhorsthaven.

Hoe moet dat nu weer?

Er worden nog steeds razzia's gehouden. Ze is maar voor één ding wezenlijk bezorgd; dat tegen het einde van de oorlog nog een van de jongens gepakt zal worden.

De verhoudingen in huis worden, naarmate de nood klimt, strakker.

Ook Maud slobberen de kleren om 't lijf en sinds Lex in het ziekenhuis ligt met een stoornis in de nieren en Frouke door het gesjouw naar het ziekenhuis met de dag aftakelt, dreigt ook de energie van Maud uitgeput te raken. - Toch moet ik gaan - ik zal het zelf moeten doen, zucht ze.

Pier peinst zijn hoofd suf wat hij voor Mauds verjaardag nog kan klaarmaken. Zo beroerd als nu hebben ze er nog niet voorgestaan. Ook de nero raakt weer op.

Het is een heel eind naar Monster. Hij hoopt dat Maud zal toestemmen dat hij, met zijn nieuwe papieren, compleet mèt ausweis, nog een keer met haar meegaat in het hol van de leeuw, want het Westland is nu ook al afgesloten. Daar komt niets meer uit.

Maar een hele dag buiten en dan met Maud... Hij kan zich voor het ogenblik geen groter geluk indenken, als over deze zonnige gedachte niet altijd de schaduw viel van die slome Gerben met zijn filosofische bespiegelingen. Er zijn tijden dat hij Gerben van Beusekom voor geen cent vertrouwt. Wat er deze winter tussen Gerben en Maud is voorgevallen weet hij niet. Ik ben jaloers, denkt hij. Goed - jaloers dan maar.

Op Mauds verjaardag komt er toch nog wat aanloop. Ze zitten achter, in de kamer van Gerben en Pier rond

het noodkachelkje dat Pier uit de keuken heeft gehaald. Hij heeft er een ijzeren plaat achter gefabriceerd, daar liggen nu bloembollen op te roosteren.

Tussen het frame van haar fiets heeft Maud de tachtig kilo gehaald van de Binckhorst, voetje voor voetje, over de sneeuwbevroren weg. Pier heeft er koeken van gebakken, maar Maud kan aan de zoete smaak niet wennen en eet ze liever geroosterd, uit de hand.

- Kijk, hier heb ik een hele mooie en goudbruin, zegt Pier. Hij biedt er Erik Hopman een aan die even met een smoesje kwam aanlopen. Pier heeft er een jongensachtig genoeg in als Hopman met een gesmoorde vloek zijn vingers brandt

Erik zet er de tanden in zo bedachtzaam als een hond die de zaak niet vertrouwt.

- We waren juist bezig, zegt Pier - met de samenstelling van een nieuw menu voor het buitentje dat ik na de oorlog ga exploiteren.

- Alleen of met een vrouw? vraagt Erik.

- Ik heb een heel goede chatelaine op het oog, laat dat aan mij over.

- We gaan er allemaal logeren - het wordt een intiem geval, hoogstens vijftien personen, verklapt Gerben.

- Een luizig plan jô, ergens op de Veluwe of zo... zegt To enthousiast.

- Misschien beter in Bilthoven, dat is gemakkelijker te bereiken voor de week-enden, stelt Maud voor.

- Luister, zegt Pier, die met zorg de bollen op de plaat nakijkt.

- Hè ja, laten we er nog even op doorgaan, stelt Maud voor. Zij heeft opgezien tegen de trieste vertoning van deze verjaardag, maar is vandaag opnieuw gesterkt door een groeiend besef van lotsverbondenheid.

Gerben werpt nog wat takken op het vuur. Het wordt behagelijk warm.

- Nou - waar waren we gebleven... o ja, bij de Engelse

macaroni, hè? Daar gaat-is dan: Je legt de gaargekookte macaroni in lagen in de stoofpot, nadat de bodem bedekt is met plakken bacon. Dan weer een laagje macaroni, een laag gesneden cornedbeef, dan weer macaroni, dan in blokjes gesneden ham en dan nòg es macaroni. Het geheel overgieten met een pittige kerriesaus bereid uit in olie lichtbruin gebakken uien, meel en bouillon, met een scheut rode wijn. De schotel afdekken met fijn gesneden tomaten of selderie.

- Niet gek, hè, zegt Maud tegen Feekes.

- 't Is een beetje vreemd kostje, maar ze mogen 't me voorzetten...

- Nou ja, zegt Pier, - ik heb ook wel wat anders. Wat denk je van Elzasser Rode kool?

- Hè ja, dat ruikt zo lekker. Toe maar, Pier.

- Nou... de rode kool heel fijn snipperen en gaar stoven in de stoofpot, zeker 2 à 3 uur, het liefst in ganzevet, samen met een gesnipperde ui, een paar glazen rode wijn en flink wat kruiden. Daar bovenop goed gebraden varkenslapjes of karbonade en bloemige aardappelen.

- Lus je nog peultjes? vraagt Hopman met een grijns.

- En wat moet dat kosten? meesmuilt Feekes.

- Wie praat er nou over kosten, als je lekker wilt eten... Het hoeft heus niet zo duur te zijn. Het idiote is dat de Hollander steevast gehecht blijft aan de menu's van zijn Hollandse grootmoeder. Een stoofpot is een heerlijk ding... Er gaat niets, maar dan ook niets van de geur en de smaak verloren...

- Wil je er dan een soort pension van maken? vraagt Erik.

- Ja - maar dan in 't betere genre.

- Jammer voor ons.

- Ik verwacht na de oorlog grote belangstelling voor zo iets. Het moet een attractief ding worden.

Het plan heeft hem te pakken. Hij is een en al stoofpot, meesmuilt Gerben.

- Enig hoor! vindt To Dammers.

- Ik zal er propaganda voor maken. Heb je er al een naam voor?

- Ik wil 't gewoon 'De Stoofpot' noemen, zou dat gek zijn? - Welnee, jô, dat klinkt bèst. Ik wist niet, dat jij zo'n keukenpiet was...

- O, ik heb altijd van koken en bakken gehouden. Als kleine jongen stond ik al in de pannetjes te roeren bij mijn moeder in de keuken. En op verjaardagen mocht ik altijd zelf iets lekkers klaar maken.

- 't Is een gave, hè, zegt Maud wijsgerig.

- Ik zou er geen biet van terechtbrengen, dat weet ik wel. Je moet er geduld voor hebben, vindt Gerben.

- En centen, zegt Erik, vergeet dat niet.

- Die ouwe Franse koks, hè, die verstonden ook de kunst, hoor, vertelt Pier. - Nog één menu'tje, jongens?

- O ja, we zijn nog niet verzadigd - ga je gang maar... - Ik heb nog één recept. Dat is Fricassée van kip met rode wijn. Je neemt een malse poularde, hè, en snijdt die aan stukken. Hals, poten en afsnijdsels braad je met een stukje boter, gesnipperde ui, wortel en selderie bruin. Dan wat tijm, laurier, pitje loflook en wat peper toe. Het geheel wordt vermengd met een halve liter heel goede rode wijn. Dan snijden we het borstspek in reepjes en bakken dat uit. Laat daarin een partijtje sjalotjes met boter bruinen. Voeg er 200 gram in schijven gesneden champignons aan toe en laat deze een poosje meefruiten en doe er dan de gezouten en gepeperde kip bij. Bruin ook deze, neem ze uit de pan en giet er een glas rode wijn bij. Laat dat tot $\frac{2}{3}$ indampen, waarna je er de bruine saus, gemaakt van de afsnijdsels, bij doet...

- Ik ruik het al, zegt Feekes.

- Stil even... we gieten er nog een flinke eetlepel cognac bij, dan de kip weer in de stoofpot en een uur lang zachtjes laten doorsudderden. Tot slot drukken we de rauwe lever door een zeef, verdunnen de puree met het

bloed van de kip waarbij een scheutje wijn is gedaan om het niet te laten stollen. Verwarm dan de saus, giet er de leverpuree bij en giet ze over de stukken kip...

- Heb je het kunnen volgen, To? lacht Maud.

- O ja, ik zag het voor me. Het water loopt me in de mond...

- Het is een bekend recept van Prosper Montagné en werd veel geserveerd in het beroemde kleine Parijse eethuis: 'Le coq en pôte'. Ik heb het gegeten, het was echt een hazepeper-aroma, zegt Pier met een ernstig gezicht.

- Het is ook wel iets om stil van te worden in onze omstandigheden... zucht Maud.

- Kom, meneer Hopman... laten we ona maar troosten... neem er nog eentje.

Ze reikt hem een met zorg geroosterde bloembol en legt nieuwe voorraad op de kachel.

- Als ik vragen mag... zegt Feekes met een benepen gezicht, - laxeren die dingen erg?

- Absoluut ongevaarlijk hoor, stelt To hun gerust met het overwicht van een verpleegster. - Zeg jongens, vóór ik weg ga, moet ik jullie toch ook nog even laten smullen. Vandaag heb ik toch zoiets meegemaakt in de Balistraat. Ik heb daar een ouwe heer, hè?

- O ja, To?

- Doe niet zo gek... maar goed... daar rook het toch zó zalig naar gebraden vlees... Ik dorst niks te vragen, hè... maar toen ik z'n vrouw geholpen had, kon ik niet nalaten m'n neus op te halen bij de keukendeur. Hij wenkte me binnen. En daar stond in een ronde ijzeren pan zo iets verrukkelijks te sudderen... Kleine balletjes vlees. Nou, u hebt prima relaties hoor, zei ik. Hij lachte maar zo'n beetje en prikte met een vork een paar balletjes op een schoteltje. Je begrijpt, dat sloeg ik niet af, hè. Het was best genoeglijk bij dat ouwe baasje in de keuken. Ik ging op het aanrecht zitten met het schoteltje onder m'n neus... Een smáákje... net wild! Ik heb maar niet

gevraagd waar hij dat heerlijk vandaan had. Zeker een slager in de familie, dacht ik.

Toen ik het verhaal aan zuster Snel vertelde, zei ze: - O, ben je dáár geweest, je wist zeker niet, dat mussen zo lekker smaken, hè?

- Wàt zegt u...? vroeg ik.

- Ja zeker... zei ze, - die man vangt sinds jaar en dag alle mussen die in zijn tuin komen, daar is hij bedreven in. Hij plukt ze en maakt er kleine balletjes van. Ja - akelig, hè. Toch is 't zo.

- O jàkkes! hè bah... wat gemeen! barst Maud los.

- Waarom eigenlijk gemeen? vraagt Feekes.

Het is hem aan te zien, dat het hem beter zou smaken dan geroosterde bloembollen.

Wanneer Maud op een koude Februarimorgen in de Bankastraat wordt opgehouden door luchtalarm, ontmoet ze Irma Vromans. Ze schuilen in een winkelportiek. - Het is gelukt, hoor, we hebben een huis, zegt Irma.

- Waar?

- In het Bezuidenhout - het kon zo niet langer. Je weet, hoe Wout er aan toe is. Hij kon er niet meer tegen op. Die uitbouw, dat was al niet veel - maar nu - alle ramen geblindeerd - overal tocht en vocht. Het huis is na al die inslagen een spelonk geworden... Ik heb een étage gevonden, wel inwonend natuurlijk, maar met een vrije keuken en een zonnig balcon.

- Het zal nòg stiller worden, als jullie ook weg zijn... Ik heb altijd zo genoten van je daktuintje, Irma. Zoals jij met Jobsgeduld je bloemen verzorgde op dat kleine plekje waar je de zon had... Heerlijk voor je, een zonnig balcon. Dat is aan jou besteed, kind.

- En jullie? vraagt Irma.

- Niets kunnen vinden... wij blijven maar zitten...

- Deze buurt is een verschrikking geworden... de meeste mensen zijn broodmager van angst voor die V2. Elke

andere buurt lijkt me een oase. Als we eerst maar weer eens rustig kunnen slapen...

- Als er nu maar eens een eind aan kwam, zegt Maud.

Op dat ogenblik zien ze zuster Snel aankomen.

- Zwarigheden? zegt Maud, als ze ziet, hoe ontdaan de zuster is.

- Dat is voor de derde maal in deze maand dat ik een patiënt dood aan tref. O - die alleenwonenden... Verleden week een man in de Frederikstraat. Hij moest zeker al dágen dood zijn. Helemaal blauw en opgezet. Hij lag voorover in bed. En vanmorgen in de Riouwstraat - niet te geloven! Een vrouw - met een suikerbiet op tafel. Ze zat in haar stoel - gewoonweg uitgeteerd. En kisten zijn er ook al niet meer. 't Gaat zo maar in een laken op een bakfiets. Als het nog lang duurt - nee - ik moet er niet aan denken... Kom - ik heb geen tijd te verliezen...

- Als ik iets doen kan, zegt Maud, verslagen.

- Ach jij... je hebt al genoeg om je heen, weert zuster Snel.

- Irma, zeg es eerlijk... ben je al al door je rogge heen? vraagt Maud dringend, als zuster Snel weg is.

- Zo goed als...

- Wanneer ga je over?

- Maandag...

- Laat de jongens dan nog eens om beurten komen eten, zegt Maud.

- Als 't kàn, graag...

- Alles veilig... Kom... ik moet gauw naar huis.

Als de kalender 1 Maart aanwijst, begint Pier weer over het Westland.

- De vorst zal nu de grond wel uit zijn, Maud.

- Dat denk ik ook wel.

- 't Zou me niet verwonderen of ook de nero is al lang de grond uit, zegt Gerben somber.

- Leeuwen en beren op de weg, hoont Pier. Het is Gerben toevertrouwd overal direct de domper op te zetten, maar Pier laat zich niet ontmoedigen en zeker niet door Gerben, die het natuurlijk niet hebben kan dat hij er met Maud een hele dag tussen uit trekt.

- Wat denk je van Zaterdag, Maud?

- Hoe staat het met de fietsen?

- O, die heb ik al nagezien.

- Wat een ijver, wat een ijver... meesmuilt Gerben.

- Zeg maar gerust dat je jaloers bent, bijt Pier.

Maar dat is toch, zo hard op, net iets teveel gezegd.

- Zou ik niet jaloers mogen zijn op iemand die zich op straat durft te vertonen? Ik stik hier zo langzamerhand, als je 't weten wilt.

- Hoe heb ik het nou met jullie? valt Maud geprikkeld uit.

Gerben springt op: - Duizend maal vergeving geliefde hospita...

Ook Pier blijft niet achter en stelt zich demonstratief aan de andere zijde van Maud op. - Abuis... helemaal abuis... geef ons maar een opdoffer..., toe dan... toe dan...

Maud, die op punt stond in tranen uit te breken, hikt plotseling een zenuwlach. - Gekke idioten, die jullie zijn... ga weg... ga wèg...

Maar Gerben en Pier hebben ieder een hand van Maud veroverd waarmee ze zich om de oren slaan. - Au... au... gemene kerels die jullie zijn...

- Mogen we het afzoenen? vleit Pier.

Dan komt Catolientje de trap afhollen.

- Hé... wat moet dat hier? Ze springt tussen de jongens in en vecht Maud vrij. Dan is de spanning gebroken.

Zaterdagmorgen vroeg trekken ze er heen. De ochtend is koel en de hemel bedekt. Toch zit er iets in de lucht van een belofte. Voorjaar - lente, nieuwe hoop...

- Drie Maart vandaag, zegt Maud. - De verjaardag van mijn vader. Gelukkig dat hij dit allemaal niet meer heeft beleefd...

De grote trek naar het Westland is afgelopen. Ook het Zuid-Hollands glasdistrict is vesting geworden. Bij alle toegangswegen staat de bezetter en controleert de papieren.

Maud is nerveus, doch Pier stelt haar gerust. De contrôle bij de Leugenbrug valt mee en ongehinderd komen ze in Monster.

Ze horen dat 's-Gravenzande veel te lijden heeft. Veel mannen zijn weggevoerd en overal is de ravage van de tankgracht. Op het eiland Rozenburg moet het nog veel erger zijn. Dat is één grote bunkerstelling geworden. De Atlantik Wall - van Spanje tot Noorwegen... Terwijl ze de grond losmaken en er de lange stengels uittrekken horen ze in de verte het geluid van vallende bommen.

Het is weer bar de laatste veertien dagen. De geallieerde vliegers zoeken hardnekkig naar de startplaatsen van de V2. Daar wordt het Bezuidenhout de dupe van.

- Die arme Irma en Wout... zegt Maud. - Nou hebben ze daar weer de angst...

- Kijk... wijst Pier. - Wat komt daar nou voor een ding aan...

Ook de tuinders blijven kijken. Zij vertellen dat het een VI is, een onbemand vliegtuigje, dat op Antwerpen wordt afgestuurd. Het maakt het geluid van een rammelende taxi.

- Zullen we even rusten? vraagt Maud. Ze leunen tegen het schuurtje. Pier schilt een paar nero's. De hemel is grijs. In de verte zien ze vliegtuigen boven Den Haag. De vallende bommen klinken als een ver onweer.

Het is of Pier zich vandaag kan afsluiten van het leed. Hij kijkt naar het Westen en wendt de blik van de stad af. Ze zitten naast elkaar en zwijgen. Wat is het hier goed..., denkt Pier. Hij heeft wat kleur op zijn wangen

gekregen van het werken. Maar als hij naar Maud kijkt, schrikt hij toch wel even. Wat is ze mager geworden, maar wat is ze lief. Het ontroert hem tot in de botten dat ze hem vandaag zo goed gezind is. Pier begrijpt het wel - ze kan niet anders doen dan ze doet. Maud zit tussen twee vuren. Straks, als er vrede is, zal ze kiezen. Dan zal hij zijn eerlijke kans wagen. Ze weet van zijn plannen. Misschien zal het een verbouwde boerderij zijn, misschien een grote bungalow... maar het zal iets eigens zijn, iets aparts, dat de moeite waard zal zijn om samen voor te leven...

- Als ik er toch aan denk, waagt hij, dat ik na de oorlog m'n vleugels weer vrij zal kunnen uitslaan... Stel je voor, Maud, ergens in de buurt van Nunspeet... enfin... je kent mijn verhaal hè, zegt hij goedig. - Niet meer naar kantoor... 's morgens op je gemak naar het dorp om een en ander in te slaan. Achter het huis een paar eenden de nek omdraaien...

- En dan lekker in de stoofpot, hè Pier? lacht Maud en ze denkt: Ach kereltje, wat wachten jou nog een teleurstellingen... Ik zou het je allemaal zo graag gunnen... Ik zou zelf best tevreden met jou zijn. Je zult een gezonde, opgeruimde, zorgvolle levenskameraad zijn... een schat van een jonge vader... Maar daarom ben je nog niet voor mij bestemd... Ik zoek het hoger... ik ben er een van het type dat de risico loopt het deksel op de neus te krijgen. En zo maken wij elkaar het leven maar moeilijk, moeilijk... Wat zou er eenvoudiger zijn dan hier, onder deze grijze hemel, waar wij met elkaar opwerken en de spade in de grond steken om er het kostelijkst voedsel uit de grond te trekken, om hier, buiten de benauwdheid van de dichtgespijkerde vogelkooi die ons huis geworden is, elkaar toe te vallen met een trouwbelofte.

Maar ik weet heel zeker, beste Pier, dat het mij zou opbreken, later. En dan zou jij toch ook niet gelukkig

zijn. Wij verschillen te veel om een harmonisch paar te vormen. Al lijkt het nu dat we elkaar zo nabij zijn op het smalle front waarop wij samen vechten...

- Kom meisje - zegt Pier. Je zit daar wel lekker te dromen maar daar kan de stoofpot niet van pruttelen... Nog een klein rukje... dan gaan we op huis aan. De vracht zal anders zwaar genoeg worden...

Ze nemen geen risico en gaan tegen de avond de lange omweg over Delft terug. Er wordt niet meer gesproken.

Ik heb een gebroken rug, denkt Maud.

De zak nero achterop begint te werken; ze zit ongemakkelijk, doch rijdt door als ze bemerkt dat ze achterraakt. In een kromming van de weg ziet ze het aanhangwagentje van Pier verdwijnen, het bungelt in de bocht van de weg.

Als ze zelf de hoek omslaat ziet ze hem opeens bij een boom staan prutsen aan het karretje dat door de wielen is gezakt. Het is nog een heel eind van Rijswijk naar de Archipel. Ook dat nog. Neen - ze ziet het al - het wagentje is niet meer te redden. Dat wordt lopen met een extra zwaarbeladen fiets...

Nu moet er toch een eind aan komen, denkt Maud onder het voortzeulen. Er moet toch een eind aan komen, want ik kan niet meer.

In Rijswijk horen ze voor het eerst dat het Bezuidenhout is verwoest.

- Nee... nee... dat kan niet waar zijn, zucht Maud. Haar gezicht is nu smal en heel wit.

- Tja... zegt Pier... de laatste stuiptrekkingen... Hij kijkt bezorgd naar Maud of ze het nog houden zal. Ik wou dat ik je kon dragen, denkt hij.

- Hoe zal het met Wout en Irma zijn. Ach God... hoe vreselijk. Maud is er vandaag even bovenuit geweest, maar nu komt al het leed weer dreigend op haar aan. Een gevoel van grote onrust geeft haar opeens nieuwe krachten.

Ze voelt nauwelijke haar vermoeidheid meer. Als ze thuis komen, zijn er al bijzonderheden bekend. Van het Bezuidenhout is niet veel meer over dan een rokende, smeulende puinhoop.

- Ik moet er heen, zegt ze de volgende morgen. - Misschien kan ik iets voor Irma doen.

Als ze buiten komt, ziet ze de familie Siliakus naar de kerk gaan. Dat zullen ze nog doen op de dag van het laatste oordeel, denkt ze wrang. Als ze een goed uur later weer thuis komt, is ze nauwelijks in staat iets te vertellen. Ze heeft teveel gehoord over de panische vlucht in de richting van Voorburg.

- En Irma? vraagt Gerben, met sombere voorgevoelens. - Haar huis is uitgebrand. Overal zie je de mensen zoeken in de puinhopen. Ik hoop, dat ze hebben kunnen vluchten...

Eer het avond is, komt Feekes met nadere berichten. Irma en de kinderen zijn opgenomen in Leidsendam. Feekes weet nog meer bijzonderheden, doch aarzelt om die te vertellen. Maar als hun ogen nog vragen naar het hoe, zegt hij: - Op een of andere manier had meneer Vromans een handwagen gekregen. Bij 't naar buiten dragen van de bedden was hij door een granaatscherf getroffen. Irma legde hem op de wagen - de jongens hielpen mee duwen. Iedere straat was versperd door rook en brand en overal vielen nog bommen. Zo zijn ze naar Voorburg gevlucht. Onderweg moet hij gestorven zijn... Het is stil in de kamer. De korte mededelingen van Feekes hebben gruwelijke visioenen opgeroepen. Gerben zit met het hoofd in de handen; de ogen afgewend. Kan er nog meer bij? Is het nog niet genoeg? Is de maat nog niet vol?

Als het wittebrood en de margarine uit Zweden worden uitgedeeld, sluit de oude Feekes zich op. Hij trekt zich terug in zijn hol en streelt met zijn magere oude mannen-

hand over de goudbruine korst. Als hij het broodmes er in zet, graait hij begerig de kruimels bijeen - die proeft hij vooruit. Wanneer er twee boterhammen gesmeerd voor hem liggen, is er een dierlijk grommen in zijn keel. Dan éét hij en sluit soms bij het proeven de ogen in diep genot.

Het gaat er maar om, op een of andere manier het leven te rekken, deze laatste maanden, want de geallieerden zijn reeds diep in Duitsland doorgedrongen. Van het Oosten uit drijven de Russen de vijand terug. Al vliegen nog dag en nacht de monsterprojectielen naar Londen - het is voor een verloren zaak.

Hoe moet het toch gaan met de vesting Holland?

Grote stukken van het Oostelijk deel van Nederland zijn reeds bevrijd en het Westen sterft de honger dood.

Catolientje gaat iedere dag met haar pannetje naar de Malakkakapel. Er is geen moeder in de Archipelbuurt voor wie het I.K.B. niet een gezegende klank heeft gekregen. Maar de pap wordt zo dun - ook daar wordt een bijna wanhopige strijd gestreden om de kinderen in het leven te behouden.

Soms komt Catolientje na lang wachten bleekjes terug met de boodschap dat het eten niet gekomen is. Dan probeert ze het een uur later nog eens.

- Er zal nog zwaar gevochten worden eer wij one overgeven, zeggen de Duitse officieren tegen Halbertsma, de directeur van de begraafplaats. - De stelling Holland is nog niet van zins te capituleren...

Halbertsma knikt maar eens - hij heeft hier zo het een en ander meegemaakt tijdens de oorlog en is niet gewend te kruipen voor deze heren. Niettemin wordt hij gesommeerd in Scheveningen noodgraven aan te leggen, als voorzorg.

Wat een onzekerheid. Ook de ondergrondse roert zich

geducht. Er circuleert een bericht, dat de Amerikanen en Engelsen Nederland van uit de lucht willen provianderen. Het lijkt een belachelijk plan. Echt Amerikaans. Wat doe je voor oedeem-benen? Lex Broos, magerder uit het Ziekenhuis terug dan hij er heenging, kan haast niet meer in zijn schoenen en Gerben ziet zo geel - zo geel als saffraan.

Maud kijkt tersluiks naar hem. Het komt er nu maar op aan het einde van de oorlog te halen. Sedert de toevoerwegen voor de V projectielen blijkbaar door de steeds verder in Duitsland doordringende geallieerden zijn afgesneden, is er een vreemde, bijna blij-makende rust over de Archipel gedaald. Elke zonnige voorjaarsdag voedt de hoop.

- Die dingen komen niet meer, zegt Maud met een korte hoofdknik in de richting van Wassenaar. Eerst nu beginnen ze er iets van te beseffen dat ook de angst hen mager heeft gemaakt.

- Nee... maar wat moeten we hier, met al die Duitsers in het Westen... Gerben is er niet gerust op. Als die lui gaan schieten uit hun bunkers... Maar dokter Veltman, die monter de trappen opklimt om Lex Broos moed in te spreken, voorspelt een volledige capitulatie, zonder bloedvergieten.

Als hij weg is, praten Gerben en Maud nog even na.

- Jô... zegt ze. - Als dat eens waar was...

Het plotselinge licht in haar ogen ontroert hem, maar hij raakt haar niet meer aan. De ondervoeding heeft het leven der zinnen gedooft - alleen de ogen staan nog vreemd helder, want de geest is nog ongebroken. Sinds Gerben een keer getuige is geweest van Piers hunker naar Mauds liefde en hij sedertdien in onzekerheid leeft wat er tussen Pier en Maud is voorgevallen, is er in de verhouding tussen de beide mannen een verkoeling ontstaan.

Het zijn strakke dagen als de maand April ten einde loopt. Het parool is: vroeg naar bed en lang blijven liggen. Zo weinig mogelijk beweging nemen - dat houdt het hongerbeest in bedwang. Wat kan een mens met weinig voedsel in leven blijven!

- Maar ook niet meer dan in leven! zegt Pier, die zijn uiterste best blijft doen om nog iets eetbaars klaar te maken. Goddank hebben ze nog wat mais. Maar meer dan één sneedje brood per dag is er niet. Ook de bloembollen zijn op. Er zijn nog wat suikerbieten.

Het is gemeen koud weer. De oorlog loopt ten einde, maar zal het niet te laat zijn?

Voor Alvin Snow moet door de ondergrondse een ander adres worden gezocht, want met de boss is het niet in orde. De bevrijding laat net iets te lang op zich wachten voor Tjeerd Spanjaard.

Hij krijgt soms onverhoeds een aanval van onbeheerste woede. In plaats van houtjeshakken splijt hij op een morgen de mahoniehouten tafel.

Katy poogt hem te kalmeren, maar Wanneer hij ook tegen Alvin gaat schreeuwen, wordt ze toch ongerust dat ze in het zicht van de haven zullen stranden.

Teveel heeft de boss op Radio Oranje vertrouwd. Hij kan geen uitstel meer gedogen. Er moet verraad in het spel zijn - begrijp je dat dan niet, Katy? Verraad! Ik zeg verraad! Ik vertrouw geen mens meer - verraad in eigen gelederen...!

Als hij het woord bevrijding hoort, begint hij te honen. Katy is nog nooit echt bang geweest, maar nu Tjeerds verstand beneveld wordt - nu ze hem niet meer kan bereiken, groeit de angst voor iets vreselijks, iets dat onherstelbaar zal zijn. Ze moet hem reeds uit de weg gaan en met haar ogen bedwingen.

- Het gaat mis met de boss, general, zegt To bezorgd.

- Ach God, moet dat nu voor ons het einde zijn, klaagt

Katy, terwijl ze haar hand op To's schouder laat rusten. - Moed gehouden, general. Zes weken in een kliniek doen wonderen bij de boss...

Dan staat hij plots in de deuropening met ogen vol haat. - En jou vertrouw ik ook niet, net zo min als die Amerikaan, schreeuwt hij tegen To. - We zijn belogen en bedrogen, begrijp je dat?

Diezelfde avond brengt To Alvin bij Maud. Het is voor de tweede maal dat hij hier tijdelijk wordt ondergebracht.

- I am sorry, zegt Alvin.

Ach, wat ziet die jongen er vaal uit. Nog even de tanden op elkaar, my boy. Goddank krijgt hij zijn rantsoen mee. Dat blijkt meer te zijn dan een burgerrantsoen. De ondergrondse heeft Alvin niet in de steek gelaten.

Maud loopt de hele buurt af om iets los te krijgen voor Catolientje, die zo'n trek in bessensap heeft. Ze is koortsig, maar er is niets, niets.

In een trommeltje vindt Pier nog vier schijfjes gedroogde appel. Hij staat er mee in zijn hand - oppassen nu, want de tranen branden achter zijn ogen.

Zondagmiddag roept Maud plots langs de zoldertrap naar beneden: - Kom es gauw boven! Daar zijn de vliegtuigen!

Gerben ia met een paar sprongen boven. Hij kijkt even en rent dan terug naar het kabinet waar Catolientje ligt.

- Wil je béter worden? Kom mee dan!

Ze kijkt hem koortsig opgewonden aan.

Dan slaat hij een deken om haar heen en draagt haar de trap op. Ze is zo licht als een veertje geworden - dat magere Catolientje. - Kijk, kijk... hij tilt haar voor het dakraam. Met daverende motoren cirkelen grote zwarte vogels tegen de grauwe wolken.

- Daar zijn ze... daar zijn ze... juicht Catolientje. - En er wordt niet geschoten. Er wordt niet geschoten! - Kijk -

o kijk al die zwarte stippen... ze gooien pakketjes uit... En dan kruipt het bloed waar het niet gaan kan. Catolientje maakt zich los uit Gerbens armen en omhelst haar vader, die, het magere lijf gehuld in de slobberige kamerjas, zijn ogen beschermt met de hand om zijn ontroering te verbergen.

Alvin Snow bijt heftig op zijn lippen. Ja, de bevrijding is in aantocht...

Aan de achterkant zien ze plotseling Tjeerd Spanjaard zijn grijze hoofd uit het dakraam steken en een vlag ontrollen.

Hij zwaait... zwaait... ondersteund door de general... Gerben ziet Maud aan. Het is een krachtproef voor de boss. Katy heeft blijkbaar alles op alles gezet.

Als er gebeld wordt, staat Feekes op de trap: - Nou... wat heb ik gezegd? Maak nou alles op wat je in huis hebt...

- Dat is gauw gebeurd man, zegt Pier.

Toch duurt het nog martelend lang eer de capitulatie een feit is. Het is al Vrijdagavond geworden als ze, tegen negen uur, plotseling gejuich horen in de Riouwstraat. Maud rent de straat op en komt hijgend terug. - Bevrijd...! Bevrijd...! Ze hebben volledig gecapituleerd...

- Wat zeg je - hier ook? Hier ook?

- Ja... we zijn vrij... vrij... kom naar buiten, jongens - er is feest in de Riouwstraat...

Zelfs Catolientje staat bibberend achter de deur. Maar dat is te erg. Er staat een harde, koude wind.

Maud brengt Catolientje naar boven en gooit Gerben een jas toe; ze weet, hoe vatbaar hij is.

Maar dan werpen zij zich in de dansende, hossende kring die een groot straatvuur heeft ontstoken van de verduisteringsgordijnen.

- Vrij... vrij... vrij...!

Het is een korte, hevige ontlading. Spoedig is de straat weer uitgestorven.

Als ze binnen zijn, vallen Maud en To elkaar om de hals. Verwonderd ziet Pier toe, want het is de eerste maal dat hij Maud in tranen ziet.

Het weer is omgeslagen. De Hagenaars leven van zon en van hoop. Eten is er niet meer, maar de uitdeling zal toch wel ééns komen!

Met een groepje - Lex tussen hen in - wandelen ze in de zon naar het Paleis, waar een bloemenmozaïek wordt gevormd. Is er iets heerlijkers te bedenken dan dit drentelen in het zonnige Noordeinde - in een bevrijde stad? Als ze terugkomen staat op het Bankaplein een draaiorgel te spelen. Maud geeft To een arm. - Nou wordt het weer goed... heerlijk dat draaiorgel... zegt ze.

- Ik geef die vent een gulden... zegt To stralend.

Als ze de Batjanstraat doorkomen, zien ze een militaire ziekenauto voor het huis van de general staan.

Dat slaat de stemming neer.

Er komen Canadese Rode Kruis soldaten de trap af.

- Ach, hoe vreselijk... zegt Maud. God, wil hem nog sparen, bidt ze.

In een deken gehuld loopt de boss tussen de soldaten in. - Nou het te laat is, hè ...Nou het te láát is...! schreeuwt hij. Zijn grijze haren wapperen in de voorjaarswind.

Dit wordt dus het einde van Tjeerd Spanjaard. Want eer Nederland veertien dagen is bevrijd, staan ze op een stralende Meidag rond zijn graf, dat dicht aan de Delistraat ligt.

- Hij was een moedig mens, een echte Vaderlander, zegt Katy snikkend, als ze weer thuis zijn. - Maar de bevrijding is voor hem te laat gekomen - Arme Tjeerd... De stralende zon doet haar pijn. Ze denkt: nooit zullen we later samen kunnen praten over deze tijd. Wat is het stil in huis.

Als ze voor het raam staat kan ze door het jonge groen van de weinige gespaarde bomen het graf zien waarin hij is neergelegd.

- Een van de velen, general... zegt To, die achter haar staat. Dan zwijgen ze samen.

[IX]

Ik had met Catolientje afgesproken dat wij samen in de wijk naar de kerk zouden gaan. Het was wel verleidelijk met een keurende blik in het kerkblad een spreker met een reputatie op te zoeken, maar we waren, na enig goedmoedig gekibbel, tot de slotsom gekomen, dat we niet naar een dominee, maar naar de kerk zouden gaan.

De Willemskerk, die goeie, ouwe Willemskerk, de vroegere manege van een Oranje-koning, met de ongemakkelijke banken en de slechte acoustiek, maar met een fors en mannelijk orgel.

Hoe vaak had ik hier, sedert mijn vijftiende jaar, de Mattheüs-Passion gehoord en de muziek van Bach ingedronken, waarvan iedere noot mij vertrouwd was. Door de jaren was het besef in mij gegroeid, dat dit het hoogtepunt was geweest in de Westerse beschaving.

Er viel deze morgen een vreemd helder licht door de ramen.

De kerk was matig bezet - er was niets dat geleet op een zekere geforceerde verwachting van een buitengewone preek. Ik was er niet rouwig om; ook al zou ik niet geboeid worden, dan nog zou ik immers mijn gedachten de vrije loop kunnen laten.

We zongen de psalm van Ten Kate: 'De dorre vlakte der woestijnen, zal zich verblijden eindeloos', met die eigenaardige Sankey-achtige wijs. Er zit nog iets van 19e eeuwse gemoedsbeweging in deze melodie - een op en neer gaande stemming. Je kon je er, om zo te zeggen, in uit-zingen. Ook de organist kon zich er blijkbaar goed

in vinden. Hij trok de gemeente òp - boven zichzelf uit. Ik werd er warm door gestemd.

Het verwonderde mij nauwelijks, dat er een oude, grijze predikant op de preekstoel kwam. Bij voorzichtige informatie bleek mij dat hij de beurt waarnam wegens ziekte van de voorganger die in het kerkblad was aangekondigd. Ik hoor op z'n tijd graag ouwe dominees. Sommigen van hen hebben met zo veel afgerekend, dat ze genoeg hebben aan weinig woorden, waarin ze hun levenservaring weten te kristalliseren. Misschien had deze man al wel veertig jaar een of twee maal over het Pinksterfeest moeten preken. Als jongen had ik altijd het liefst gehoord over het wonder der talen. In later jaren - toen ik meer werd gekweld door twijfel en ongeloof was het mij bij het lezen van de Schrift meer en meer opgevallen dat Christus steeds sprak over de *Trooster*, die Hij zou zenden. 'Die bij ons zou blijven'. Had de moderne mens, ook de christen, is deze tijd ergens méér behoefte aan dan aan een Trooster?

Ook de oude predikant, die zo rustig begon te praten alsof hij ieder van ons welkende, begon daar over toen hij herinnerde aan ons gekneusd-zijn. Alleen al die twee oorlogen in ons leven hadden een litteken achter gelaten. En daarbij al dat wanbegrip - de babylonische spraakverwarring - het wantrouwen - het elkaar niet willen verstaan - niet alleen bij de groten der aarde, maar ook tussen ouders en kinderen - tussen man en vrouw.

Het was aan de toon waarop deze oude man sprak te horen, dat zijn eigen hart had geleden aan dit alles. Ik geloof, dat hij niet veel commentaren had geraadpleegd voor deze pinksterpreek - het was meer een toespraak, een gesprek van mens tot mens over het wonder van Pinksteren. 'Ik zal u geen wezen laten'. De Heilige Geest als Trooster.

Ten slotte sprak hij over vrede die alle verstand te boven gaat. Alle verstand van de knappe celebrale intellectueel

die nog zo hoog te paard zit en nog maar niets wil begrijpen van het genadewonder, dat alleen rijk maakt. Die morgen, onder de preek in de Willemskerk, dacht ik voor 't eerst sinds ik van huis was gegaan met een gevoel van diepe verbondenheid aan Ruth en Ansjie - aan mijn vrouw en kind. Al hadden Ruth en ik soms moeite om elkaar te verstaan - al bleven onze naturen wezens-vreemd aan elkaar - het Evangelie was en bleef de grond van ons bestaan. Ook in ons huwelijk konden we de Trooster niet ontberen op straffe van verwijdering en bittere eenzaamheid.

- En, heb je er spijt van? vroeg ik Catolientje, toen we weer onder de kastanjabomen liepen.

- O nee - het was goed, hè?

- Het is, of ik een gesprek met mijn vader gehad heb... Er trokken zware regenwolken boven ons samen. We liepen vlug door.

- Jammer van het weer. Niets aan.

Toen wij de Malakkastraat passeerden, wees ik Catolientje op de Kapel.

- I.K.B. Weet je nog?

- Daar ging ik eten, hè? zei ze. - Ik weet het nog wel. De manier waarop ze het zei, bevestigde opnieuw, wat ik reeds eerder had opgemerkt: dat de kinderen in de oorlog minder bewust geleden hadden dan de ouderen. De eerste druppels vielen. Daar was de klok van het Bankaplein al.

- Gezellig koffiedrinken, zei Catolientje en schoof haar arm door de mijne. - Ik vind 't toch zo'n éniq weekend, zei ze stralend.

Ik warmde mij aan haar jeugd en dacht aan Ansjie. Er komen nog heerlijke jaren aan. Straks zou ik ook een grote dochter hebben.

- Je moet ons gauw eens komen opzoeken, zei ik, - als je straks in Amsterdam bent.

- Doe ik natúúrlijk! Maar goed afgesproken: ik zal maathouden.
- Dat is je geraden...
- Kom gauw binnen, nodigde mevrouw Quartel, die ons al door het spion had zien aankomen en ons opwachtte in de vestibule. - Kinderen, wat een kouwe Pinksteren... De koffie is klaar, hoor!

Ik had mij voorgenomen, 's middags een flinke wandeling te maken. Catolientje bood aan mij te vergezellen. Ik had het haar niet willen vragen om niet te zeer beslag op haar te leggen, temeer omdat ik vermoedde dat Jan Bruins haar voor deze middag had gèvraagd, doch zij liet er zich niet over uit.

We liepen de kanaalhoogte op en over de Wittebrug naar Klein Zwitserland. Het was nog buiig weer, doch we hadden ons er op gekleed.

Onderweg vertelde Catolientje terloops, hoe ruw Jan Bruins zich over de receptie had uitgelaten. Allemaal huichelarij, zei hij.

- Hoe vond ú het eigenlijk? vroeg ze.
- Heel amusant, zei ik, luchtig.
- Anders niet?
- Jawel... ik ben heel de middag door nog al bezig geweest met de laatste oorlogswinter... dat zal wel gekomen zijn door al die oude bekenden...
- Ja - hoe is dat toch gegaan op 't eind... Bent u toen niet meer naar uw oude kantoor teruggegaan?
- Ik kon direct een goede baan krijgen in Amsterdam, zei ik, zo neutraal mogelijk.
- O... Ik herinner me, dat u op een goeie dag zo maar verdwenen was...
- Dat was ook zo.
- En nooit meer iets van u laten horen...
- Komt uit.
- En dat, na alles wat er gebeurd was?

Inderdaad - na alles wat er gebeurd was. Maar dat was meer, dan Catolientje kon vermoeden, laat staan wéten. - Ja - zo ging dat, vlak na de oorlog. De meesten van ons werden gewoonweg opgeslokt door het leven, na die jaren van onderduiken - die ellendige tijd van niets doen en afwachten...

- Pier van Ommen was toen heel gauw getrouwd en u ook...

- Ja - veel mensen dachten plotseling dat ze iets moesten inhalen... daar was ik ook bij, bleek achteraf.

- Mag ik een beetje onbescheiden zijn?

- Ga je gang maar, Catolientje.

- Ik had altijd gedacht dat u wel met tante Maud zou trouwen?

- Heus?

- Ja, echt waar.

- Waarom ik en niet Pier van Ommen?

- Oom Pier? Nee hoor... Niks voor tante Maud. Die moet een pittiger man hebben, niet zo'n brave goeie Pier-oom...

- Vriendelijk dat je aan mij gedacht hebt, schertste ik. - Nou ja, en met reden natuurlijk. Ik was wel een kind in die jaren, maar ik had mijn ogen ook niet in mijn zak.

- Klein nest dat je was...

- Klein nest... klein nest... ik had het best leuk gevonden en ik voelde nu eenmaal dat u 't goed met elkaar kon vinden.

- Dat is heel wat, maar toch niet genoeg om met elkaar te trouwen.

- O nee? Als ik zo eens om me heen zie, zou ik het heel wat getrouwde paren voorlopig maar toewensen... Maar ik begrijp u wel... bedoelt u 't geloof?

- Ja, dat zeker in de allereerste plaats.

Toen ik er niet verder op doorging, begreep Catolientje blijkbaar dat zij van mijn kant geen verdere confidenties te wachten had.

We waren weer op de Pompstationsweg aangekomen en besloten de strandwandeling tot morgen uit te stellen. Weer bij de Wittebrug kon ik echter niet nalaten even naar de Waterpartij te gaan. Ik keek misprijzend naar het duinlandschap waar de bosjes hadden gestaan.

Die onvergetelijke bosjes, vooral die langs de Kerkhoflaan met hun heerlijke geheime paadjes omhoog en omlaag. Ik had er mijn gelukkigste kinderjaren gesleten. Als ik nog denk aan die geheimzinnige paardepaden waarlangs wij beukenootjes zochten en dan opeens werden opgeschrikt als er ruiters en amazones langs galoppeerden.

En de dennebosjes achter de Bataaf, waar we spelletjes deden. Rook het ergens ter wereld zo verrukkelijk in de zomer?

Als je nog verder, nog veel verder liep, vertelde ik, dan kwam je bij de 77 trapjes - of waren het er 73? We werden nooit moe om ze te tellen en te kibbelen over het juiste aantal.

Eenmaal beneden liepen we langs de Waterpartij, diep verscholen tussen de hoge bomen... We gingen er de eendjes voeren en keken naar de mooie, kleurrijke dracht van de Scheveningsters met hun deinende rokken.

- U wordt bepaald lyrisch... zei Catolientje.

- Ja, ik zou daar nog lang over kunnen vertellen. Wat je als kind hebt beleefd, dat vergeet je niet licht meer.

- Ik zal mij, wanneer ik zo oud ben als u óók de bosjes nog wel herinneren, maar voor mij was het toen al gauw bedorven door de oorlog... Ik heb een paar mooie jaren gemist. Maar nu..., vervolgde Catolientje, terwijl ze voor de grote, verbrede vijver stonden, - dit is toch ook mooi.. - O, ja, er zijn prachtige fietspaden - het uitzicht is heel ruim. Je begrijpt eigenlijk niet dat op zo'n klein plekje zo'n groot en diep bos heeft kunnen staan... Maar de romantiek is weg, Catolientje. De romantiek is weg...

- U hebt uw herinneringen toch?

- Ja, ik ben blij dat ik hier als kind heb geleefd. Toen ik die oude dametjes hier in de woestenij zag lopen zoeken naar een paar overgeschoten dorre takjes voor hun majo, toen dacht ik: Het is gedaan. Het oude komt nooit terug. Heel het bos is toen weggeroofd... We hebben er allemaal aan meegedaan...

Die Archipel hè, dat was een buurt om oud te worden. Een ideale buurt om je pensioen te genieten... beschut tegen de zeewind... altijd wel een zonnig luw plekje; maar een oorlog... we weten nu wat een oorlog kan vernielen en wat er dan boven komt aan brutaal egoïsme en fatalisme en ook wel een hopeloos gevoel van zinloosheid. Toch ben ik blij, dat ik het weer eens terug heb gezien...

- En zoveel goede oude bekenden, waagde Catolientje.

Weer op de Kerkhoflaan, bij het Prinsevinkpark, bleef ik staan en keek naar het rijtje huizen, dat vroeger op de bosjes had uitgezien en nu een vrij uitzicht had tot Scheveningen.

Hier, in een dezer huizen hadden Henri van der Welcke met Constance en hun zoon Addy gewoond uit 'De Kleine Zielen' van Couperus. Onherstelbare tweespalt na een korte roes... En dat kind, dat kind, die Addy... als vrede-stichter tussen die twee eeuwig kibbelende ouders, met een verleden in een tijd toen overspel nog als een schandaal gold...

Vijftig jaar later, na twee wereldoorlogen, was allee toch wel zeer verzakelijkt. Zelfs in de echtbreuk.

- Ja, dat is het, zei ik - deze huizen hebben een gezicht - ze hebben een verleden...

Catolientje wilde nog even aanwippen bij Rien Drijver in de Riouwstraat, maar ik had, na deze wandeling, geen behoefte aan een nieuw gesprek en besloot nog even naar het graf van mijn vader te gaan, wat ik aan mijn moeder beloofd had.

Op de hoek van de hoge Bankastraat stond, als van ouds, de bloemenkoopman. Het was hier, door de jaren, elke Zondag, hetzelfde ritueel

Vaak had ik mij afgevraagd wat al deze mensen, die zo getrouw met hun bosje bloemen hun doden herdachten, bezielde. Het moest op een of andere manier een levensvulling zijn. Ik kon het ook wel waarderen, al had ik er zelf nooit behoefte aan gehad. Ik herinnerde mij dat mijn vader tegen mij zei: Van een graf kom je zo leeg terug. Hij was tenvolle een mens geweest van het 'hier beneden is het niet'.

Tegenwoordig dachten velen, ook onder de orthodoxe theologen, daar anders over. Toch had vader, in zijn laatste levensjaren, toen de oorlog reeds was uitgebroken, hier wel vaak gewandeld omdat het er zo rustig en zo beschut was. Zijn begrafenisdag zou ik nimmer vergeten, het was op een zonnige Meidag van '43.

De dienst in de Aula was geheel in zijn geest. Alle roem van de mens was uitgesloten. Toen hij werd uitgedragen hadden de orgeltonen van zijn lievelingsliederen hem begeleid.

Ik had nog enige moeite het graf weer te vinden, er was aan de beplanting een en ander gewijzigd. Toen, opeens, zag ik de eenvoudige steen, omzoomd door groen. Het graf was goed onderhouden, alleen de zwarte letters waren verbleekt. Maar de tekst 'Mijne genade is u genoeg, want Mijn kracht wordt in zwakheid volbracht' was nog even paradoxaal als toen Paulus deze woorden schreef. Ik kon alleen maar dankbaar zijn en hopen dat mijn einde zou zijn als het einde van mijn vader.

Ik wist ook, dat dit graf het einde niet was geweest en dat hij op een of andere wijze deel had aan dat andere leven, waarvan ons zo weinig bekend is, behalve de zekerheid dat God alles is in allen.

Teruglopend kwam ik nog langs het graf van de schrijver Marcellus Emants, de grote pessimist, wiens 'Nagelaten

Bekentenis' mij in mijn jonge jaren op gruwzame wijze een blik had gegund in de diepte der menselijke verlorenheid. Voor hem was blijkbaar het evangelie een gesloten boek gebleven. 'Is alles niet illusie en is illusie niet alles?'

Ik boog mij over zijn grafsteen. 'Beklaag nooit de verlore uit de krankzinnigheid, die leven heet'.

Twee grafstenen. Twee mensen.

Ik kreeg Maud die Zondag nauwelijks te zien. Na het weerbericht van half acht kwam ze even aan met de vraag wat we morgen gingen doen. Misschien was het goed weer voor de tent - die was reeds ingeruimd, vertelde ze terloops.

Ik begreep dat de voor-oorlogse traditie van het zomerhuisje aan het strand nog steeds in ere was. Het weerbericht was weifelend. Het zou de vraag zijn, of het naderend hogedrukgebied het weer morgen hier reeds zou beïnvloeden. In ieder geval: als we zin hadden zagen we elkaar dan wel. Tent drie en veertig.

Weg was ze weer. We hadden een rustige Zondagavond. Ik speelde met Quartel een partij schaak. Mevrouw Quartel zat met de portefeuille naast zich en deed zo nu en dan een verstolen hazeslaapje. Catolientje was weer in Eline Vere verdiept.

- Een weldaad, zo'n avond, zei mevrouw Quartel nog. En wat later: - Jammer dat je in Amsterdam woont... Quartel reageerde er niet op. Hij rookte tevreden zijn pijp.

- Teveel wijven hier in huis, bromde hij een poos later. Tegen tien uur werd de stilte verbroken door het plechtige geluid van een stoer gezongen psalm.

Mevrouw Quartel glimlachte. - De familie Siliakus.

Het geklank. Ik herkende het en het gaf mij een vertrouwd gevoel. Zo had ik het als kind ook gehoord als ik 's Zondagsavonds wakker werd. Dan was er een rilling

langs mijn rug gelopen van ontroering. Ik wist het: niemand komt ooit geheel los van zijn jeugd.

Toen ik Pinkstermaandag wakker werd zag ik dat de zon scheen. Mijn eerste gedachte was voor Ansje in Edam. Zij zou vandaag kunnen genieten in de tuin van Oma.

Ik had goed geslapen en bedacht dat, hoewel ik nog geen twee dagen van huis was, het mij toescheen dat ik reeds veel langer geleden Amsterdam verlaten had. Kwam het door de vele mensen die ik reeds had ontmoet? Door de zich steeds weer met kracht opdringende herinneringen? Hoe het zij - de zon lokte mij het bed uit. Er lag nog een lange, vrije dag voor mij en wie weet, was het goed weer voor de zee. Het strand trok mij onweerstaanbaar.

Wij hadden afgesproken dat wij in elk geval buitenshuis zouden eten en drongen bij mevrouw Quartel aan dat zij ook naar de tent moest komen.

Toen wij buiten stonden, had de morgenzon de straat reeds verwarmd. Het was binnen kil, vergeleken bij buiten. Catolientje floot tussen haar tanden en keek misprijzend naar haar toilet dat op een harde Noordenwind was berekend. - Wacht even - zei ze en ging zich nog vlug even verkleden.

- Neem in ieder geval iets warm mee... Je weet, hoe grillig het aan 't strand is..., riep ik haar nog toe.

Mevrouw Quartel had onze provisietas rijkelijk gevuld. Ik had graag gelopen, doch de tas was te zwaar. Wij kozen lijn 9.

Op de hoek van de Riouwstraat somberde het Beheersinstituut... Quartel had er tijdelijk gewerkt. Het huis der zuchten. Vandaag zou de wachtkamer gesloten blijven en de dossiers ongeopend. Een huis vol oorlogswee. Ik was niet jaloers op de mensen die hier werkten en dagelijks werden geconfronteerd met de misère van collaboratie en vijandelijk vermogen.

Het ritje in de tram was heerlijk.

Catolientje had de tas op haar schoot. We keken naar de uitbundige bloemenpracht in het Westbroekpark dat zich baadde in het morgenzonlicht.

Het was nog voor tienem toen we de zee zagen en een nog ongerept strand. Het was eb.

Ik haalde diep adem en keek de lange boulevard af. Het uitzicht was onbelemmerd - toch miste ik de Pier. Het gunstige weerbericht had een koortsachtige bedrijvigheid veroorzaakt bij de houders der consumptietenten die in allerijl nog van het nodige werden voorzien.

De prille ochtend was vol beloften - en dat na veertien dagen kou en regen!

Er was nog niemand gearriveerd in tent 43. Catolientje had de code van het cijferslot en toen na wat onhandig gepruts de roestige ketting op de grond gleed en wij de beschikking hadden over al het gerief, voelden wij ons zo blij als schoolkinderen die een dag uit zijn.

Het was zeker tien jaar geleden dat ik hier voor 't laatst het strandleven had meegemaakt. Toen was Catolientje nog een kind. Ik kon niet nalaten haar gade te slaan zoals zij zich met de gratie van haar achttien jaren bewoog in haar sportieve pakje. Zij had nog dat prille - haar oogopslag was nog zo gezond. Als het voor je zelf onherroepelijk voorbij is, dan kijk je er naar met gierige ogen, dacht ik. Tenslotte is zo'n jong meisje het mooiste waarnaar je kan kijken. 'Ze weet niet half hoe mooi ze is' citeerde ik in gedachten. Catolientje was geen uitzonderlijke schoonheid - ze had sproetjes ook, maar er straalde iets van haar uit dat verband hield met het wonder van een mens, dat was zeker. Ik moest er niet aan denken dat een vent als Jan Bruins haar alleen zou bekijken als een mooi diertje. Het levensverlangen in haar was nog slechts half bewust. Het leek mij toe dat ze niet van zins was toe te geven aan de eerste de beste kalverliefde. Daar zat een willetje in. Ze had het beschouwelijke van haar vader en de wil tot de daad van haar moeder. Ik vond het altijd

een gelukkig lot als een enig kind geen getrouwe copie van één der ouders was.

- Wat zie je toch aan me? lachte ze, terwijl ze de gordijntjes aan het roetje schoof en ik de ligstoelen uitzette.

- Was je niet liever met Jan Bruins op sjouw gegaan? verraadde ik mij.

- Dat kan altijd nog... zei ze olijk. - Ik verwacht hem nog wel hier...

Ze had er kennelijk plezier in dat ik niet zo gauw een weerwoord had. Ik ben een stommeling, dacht ik. Wat wist ik tenslotte van haar?

Ik pakte de lampetkan uit de koffer om water te halen in de opbergtent. De tentenknechts waren reeds in actie. Ik keek met behagen naar de bonte verzameling attributen. Alles kwam mij zo vertrouwd voor - ook hier vond ik iets terug van mijn kinderjaren. Zelfs de ezeltjes stonden reeds bij de golfbreker. Het décor was compleet; het spel kon beginnen.

- Wat een verwennerij, juichte Catolientje toen ik ook nog met koffie aankwam.

- Dit is 't fijnste uurtje van de dag... zei ik, - kijk eens, wat een ruimte!

Ik nestelde mij in een stoel. Catolientje maakte de koffie klaar. - Hier, levensgenieter, zei ze.

Terwijl wij zo zaten kwamen onze burens van links, een echtpaar met drie kleine kinderen en rechts een moeder en dochter met een jongetje van omstreeks negen jaar, dat moest luisteren naar de naam Hans Marlène, een naam die deze dag ontelbare malen vinnig zou worden uitgestoten door de spichtige jonge vrouw en mij nog dagen in de oren zou naklinken.

Het leek of het reeds met onze rust gedaan was, doch de beide gezinnen verkozen voorlopig de achterzijde van de tent, waar zij zich, uit de wind en in de zon, konden verlustigen aan de voorbijgangers op de boulevard.

Wij verkozen de nog koele voorzijde. Het strand was breed en nog vrijwel ongestoffeerd. Langs het water draafden in overmoed een paar losgelaten honden en de zee rolde aan in kalme golfslag. De kleur van het water was blauwachtig grijs - heel in de verte waren de omtrekken zichtbaar van een paar vrachtschepen.

- Hadden je vader en moeder nog plannen? informeerde ik.

- Vader en moeder? vroeg Catolientje verbaasd, tot de werkelijkheid terugkerend.

We lachten om haar afwezigheid.

- O... kopje thee drinken in Zeist... zei ze, haar mond tuitend tot een begrijpend hoofdknikken.

Zo ging dat dus. Dat zou Ansje over een jaar of twaalf van ons kunnen zeggen.

- Eigenlijk wreed om je ouders in de steek te laten... - De een laat z'n ouders thuis en de ander z'n vrouw, hè? zei ze plagend, maar ze zei het. Catolientje was geen kind meer.

Eerst tegen twaalfen kwam Maud. Ik stond op om haar fiets aan te nemen. -

Verrukkelijk weer, zei ze. - Wat ben ik laat, hè? Tante Trees was niet zo fit vanmorgen en Coba kwam pas tegen elf uur. Pff! Wat is het warm! Heel Den Haag loopt uit naar de zee...

- Ik haal gauw koffie voor je...

- Doe dat. Graag! zei ze, terwijl ze met een enkele oogopslag de situatie goedkeurend opnam.

Ook op het plankier was nu het grote defilé van voorbijgangers reeds aangevangen.

Op het strand vlijden zich steeds meer groepjes dagjesmensen met karbiezen neer.

- De zon is wel heet, maar er staat toch nog een schrale noordenwind, zei Maud.

Ze had een lichtblauwe strandjurk aan met bolero en zette aanstonds haar donkere bril op.

- Ik zie je ogen niet meer, zei ik bestraffend.

Ze deed alsof ze het niet hoorde - dat was maar goed ook. Ze verwachtte zeker niet dat ik een beetje zou gaan flirten.

Tegen twaalfen kwamen de dames met Hans Marlène naar de voorzijde. De oudste dame had haar bolero afgelegd en koesterde haar bleke huid in de zon. De jongere vertoonde zich nu in een zilver geschubd tweedelig badpak. Ze vlijde zich neer op een plaid en begon, voorover liggend, het hoofd gestut in beide handen, een groezelig bibliotheekboek te lezen.

Het jongetje verkende het terrein.

- Hoe laat komt Pa? vroeg de jonge vrouw.

- Pa? Die komt vandaag niet van zijn balcon... let op... De jonge vrouw zei nog iets terug dat ik niet goed verstond.

Eer wij er erg in hadden was het reeds druk geworden. Op de boulevard rijden zich de auto's en fietsen tot een lange onafgebroken file. Het parkeerterrein vulde zich met auto-cars die drommen provincialen aanvoerden. Na een urenlange rit in de beslotenheid van de car wensten zij niettemin het kudde-verband te bestendigen. Zij liepen in hun degelijke zondagse kledij achter en naast elkaar onwennig door het mulle zand - met nauw verholen misprijzen kijkend naar al dat blote om hen heen, tot de rand van het water, waar velen zich aanstonds bukten om schelpen te rapen. Wat later stonden zij over elkaars schouder, naar het spel der golven te kijken.

- Zo is nou de mens... zei Maud, - een kuddedier, hè? Ik kan daar uren aan verdoen om hier het mensdom te aanschouwen...

- Wie komen er nog meer? informeerde Catolientje.

- Dat is een verrassing, zei Maud, die al weer in de tent bezig was om de lunch klaar te maken.

Wij hadden nauwelijks ons broodje gegeten toen Catolientje waarschuwde: - Daar komt Pier met z'n karavaan!

Hij zwaaide al. - Geen stoel meer te krijgen... hoe vind je dat! 't Is wat fraais! Daar kom je voor uit Rijswijk... Het spitse vrouwtje dat achter hem aanliep met een dreumes van twee jaar keek met een schuinse blik naar onze voorraad ligstoelen.

Maud was opgestaan en haar tegemoet gegaan. Pier en Cobi. Ik rees uit mijn luie stoel op.

- Dit is nou Gerben... je weet wel... zei hij.

Zij gaf mij haar kleine, stevige hand.

- Ga toch zitten, mensen, noodde Maud.

Ook de andere spruiten kwamen nu nader - een dikke jongen en een mager meisje. Allebei goed en warm ingepakt. De kinderen ploften bijna.

- Wat een vreemd weer... zei Cobi. - Ik dacht dat het aan zee wel fris zou zijn.

- Het is ook nog wel fris als je stil zit, zei Maud.

- Ik stik, zei Pier en gooide onder een misprijzende blik van Cobi zijn falcon neer.

- Hé - hé... netjes ophangen in de tent, mijnheer Pier, waarschuwde Catolientje.

- Hoor dat nest! Zoveel praats had je acht jaar geleden ook niet, zei hij.

- Ik ben altijd nog dankbaar voor uw gedroogde appeltjes, hoor, zei Catolientje deemoedig.

Cobi zat al.

- Wil je mijn tas even aangeven, man?

Het was precies een vrouwtje om 'man' tegen Pier te zeggen.

Ook de kinderen werden nu uitgepeld en gleden in het zand, dat zij sprakeloos door de vingers lieten glijden. - Ik ben dood-op, zei Cobi. - Eerst die stikvolle tram... toen dat wachten... overstappen... Je werd haast doodgedrukt En tot overmaat van ramp nog geen stoel ook. We hadden rustig in 't Rijswijkse bos kunnen zitten.

- Rustig, zei je... smaalde Pier. - Zeker op Pinkstermaandag!

Het leek mij een kribbig wijfje, die Cobi van Pier.

De zon scheen nu volop aan de voorzijde - ik begon het warm te krijgen.

- Zullen we? vroeg Pier.

We brachten onze jasjes in de tent.

Pier trok z'n stoel kameraadschappelijk naast de mijne - stopte zijn pijp. Hij begon te acclimatiseren en keek vergenoegd rond, de kinderen aan Catolientje overlatend en Cobi aan Maud.

- 't Was hier vanmorgen zeker al fijn, hè? zei hij. - Eer je weg bent met z'n allen, zei hij misprijzend, - de ochtend gaat er mee heen. Enfin, dat snap je zeker wel...

Cobi had het gehoord en keek hem niet erg zachtzinnig aan.

- Meneer Van Beusekom... als ik Pier z'n zin gaf, dan lieten we ons huis in de grootste wanorde achter... Hij was niet te houden toen hij de zon zag schijnen en er aan dacht, dat u hier al koffie zat te drinken...

Ze trok nu toch een beetje bij en er gleed zelfs een lachje over haar spits muizengezichtje.

- We hebben samen zo 't een en ander beleefd, mevrouw, vergoelijkte ik. - Het is prettig, om weer eens bij te praten, zoals dat heet.

Dat Pier ongeduldig werd van de gedachte dat ik hier met Maud zat, klopte voor mij als een bus. Zo was het toen toch ook al? Het vermaakte mij heimelijk, doch ik paste er wel voor op dit te laten blijken.

- Mogen we pootje baden? vroegen de kinderen.

Cobi keek Catolientje eens aan. Zij stond al klaar.

De middagwarmte maakte ons lui en loom. Het strand was zo langzamerhand eivol geworden. De Quartels waren gearriveerd en ook de burens hadden hun aanloop gekregen van de talrijke langs lopende bekenden die, moe van het dreutelen, even een praatje maakten en ten-

slotte dankbaar bleven hangen. Er waarde iets rond van een algemene verbroedering op deze uitzonderlijke Pinkstermaandag.

- Met wie komt Pa daar aan! riep de dochter, wier stoel met de rug tegen de mijne stond. Wij zaten zo dicht op elkaar, dat ik de gesprekken van de burens nog beter kon volgen dan het discours in onze eigen kring, waar Quartel op de hem bekende wijze een ietwat badinerend gesprekje met Pier had opgezet.

Ik zag Pa aankomen, een zeer gesoigneerd heer, die zich min of meer geneerde zich te midden van de strandmenigte te moeten voortbewegen. Naast hem liep een gebruide Indischman.

Ma was opgerezen en ontving de heren met haar beminnelijkste glimlach. Ook de dochter was uit haar lethargische houding ontwaakt.

- Nee... daar is helaas niets van gekomen, hoorde ik Pier zeggen. - Ach, hoe ging dat na de oorlog... Ik had een aardig ding op het oog, vlak bij Nunspeet... Het was best te verbouwen geweest, en geld was er ook wel te krijgen, maar het stuitte af op de materialen... Trouwens, als ik u dat allemaal moest vertellen... Ik had de omstandigheden niet mee en ja, hoe gaat dat, hè. Je wilt trouwen... en Cobi... een prima huisvrouw! Maar geen fantasie. Geen type vrouw om wat risico aan te durven... De rest ontging mij door gelach aan de andere kant, waar Pa en zijn gast eveneens een gezamenlijke herinnering ten beste gaven aan de dames. - Hoe ben je de oorlog doorgekomen? vroeg Pa.

De gast vertelde over zijn kampjaren. Hij had het voortdurend over de Jappen en het onmenselijk zware werk aan de spoorlijn.

- Gerben, jij nog thee? vroeg Maud. Zij had al haar gerief in gebruik. Het oliestel - de nikkelen theepot, de glazen kopjes... Het was helemaal Maud, alles tot in de puntjes verzorgd.

- Toch waren er ook aardige dingen... hoorde ik de stem van de gast weer achter mij.
 - We hadden in '44 met de grootste moeite wat georganiseerd om Kerstfeest te vieren, hè. Maar het grootste geschenk kwam - nou, je zal 't niet raden! - van twee christen Jappen! Die hadden van hun rantsoen maanden lang sigaretten opzij gelegd. We waren met zeshonderd man, hè, en we kregen de man twee sigaretten van die kerels. Dat werd oogluikend toegestaan. Nou... je weet, Gerard, ze moeten mij niet met preken aan me kop zaniken. Ik was hele goeie maatjes met de dominee, maar op een afstand blijven! Dat was de conditie. Maar wat die twee christenjappen voor ons gedaan hebben... nou... dat vergeet ik niet. Voor die twee hoefden we ook niet te buigen, dat was gauw bekend...

- Daar is Catolientje, zei Cobi... Zou ze ons niet zien? Oe - hoe... Ooe - hoe... - 't Is ook zo stikvol... Ja... hier moet je zijn! En... hoe is het water? O... Dinco... wat ben je nat... Kijk eens naar je mooie broekje? Wat heb jij in vredesnaam uitgevoerd?

- Och mevrouw, dat droogt wel! zei Catolientje.

Ik zag nu pas dat Jan Bruins ook was gearriveerd. - Hallo! zei Catolientje.

- Ga je mee een eind wandelen? Je struikelt hier over het volk.

Hij wees in de richting van het Wassenaarse Slag.

- Jullie drinken eerst een kopje thee, gebod Maud. De dag is nog lang. Ik heb meer van die vurige paarden zien stijgeren... Ze wipte de tent in.

- Dat is lang geleden, hè? meesmulde Pier tegen mij.

Ik greep naar mijn portemonnaie. - Hier jongens... ga voor jullie wat lekkers halen. Wat zal het zijn? Noga, sorbet, cola? Zeg het maar.

Dinco keek zijn zusje aan. Kiezen? Hij durfde zijn moeder niet aanzien, nog onder de indruk van de reprimande.

- Geeft u maar het goedkoopste... zei Marietje beleefd. Pier schoot plots uit in een aanstekelijke bulderende lach. - Wat zeg je van zo'n stel kinderen? Wat een begrip, hè? Waar vind je dat tegenwoordig? Geeft u maar het goedkoopste...

Cobi geneerde zich wel een beetje, maar Pier niet. Hij was tenslotte geworden wat hij altijd geweest was; een Hollandse kantoorbediende. Hij wou het weten ook.

- Je stelt je teveel aan de zon bloot, Mary, hoorde ik achter mij zeggen. - Je huid ziet helemaal rood.

- Och kom, Pa, dat schikt best. Nee... dan die dame dáár... wees ze, over 't plankier.

Het was niet zo gemakkelijk uit te maken welke dame zij bedoelde in de mensenkluwen, dat zich met overgave bloot gaf aan zon en wind. Er zaten vrouwen, die, verrast door de hitte, in arrenmoede hun japon hadden uitgetrokken. Het was een onsmakelijk gezicht.

De jongen en het meisje, die zich vanmorgen sportief gedroegen waren nu door de zomerwarmte bevangen en kleefden verloren in elkaar.

Het was nu bijna vloed geworden. Het vanmorgen nog brede strand was al meer ingekort, terwijl de populatie nog steeds toenam. Niettemin werd met hartstocht gebald, bok-gesprongen, verstopperij gespeeld en zonder gêne gevrejen. Ook de stroom van wandelaars op het plankier hield onverdroten aan en riep vergelijkingen op met een zotte maskerade. Voorzichtige oude dametjes en heertjes op hun jaarlijkse Pinksterwandeling, provincialen met zwarte pakken en dikke moeke's in zwaar gebloemde jurken en daartussen exotische strandnimfen met badcostuums in de meest verschillende kleuren en afmetingen. Het lichaam dwong hier onbeschaamd om bewondering of afkeuring.

Quartel zat lui in z'n stoel en tipte zo nu en dan de as van zijn sigaar. Hij gaf geen commentaar - keek alleen maar. Er liepen mannen in minimale shorts met goed-

gebouwde lichamen waartegen de dikbuikige vijftigers wanstaltig afstaken.

- Heb je wel opgemerkt, zei Quartel, - dat maar heel weinig mensen er voordeliger gaan uitzien als ze zich ontkleden?

- Je kijkt je ogen uit als je nooit buiten komt, zoals ik, bekende mevrouw Quartel.
- Het gaat alles wat meer ongegeneerd dan vroeger, zou ik zeggen. Minder charme en minder romantiek... hè?

- Het strandleven heeft zijn eigen wetten, zei Quartel. - Zoals je hier loopt, doe je het niet in de Spuistraat... - Accord, gaf mevrouw toe. - Maar als dan ook het strandleven zijn eigen wetten heeft - nou, dan wordt er hier toch wel heel wat gezondigd tegen de goede smaak..

Ik had, na vanmorgen, nog niet veel woorden met Maud kunnen wisselen - zij zat niet aan mijn kant en was voortdurend in de weer met haar gasten. Ik vond het prettig, haar zo van nabij te kunnen volgen - zij had nog altijd dat gemakkelijke in de omgang... altijd paraat om de komische kant te zien, maar raadselachtig voor wie zou vorsen naar de achtergrond van haar bestaan. Speelde zij comedie? Leefde zij nog een ander leven waarvan wij niet wisten? Ik vermoedde het - sloot de ogen en liet mij drijven op het veelstemmig koor van strandgeluiden op een zonnige feestdag als deze. Stemmengezwatel - het luide roepen van kinderen in hun spel en het gegons van de motoren op de boulevard.

- Het is krankzinnig druk, zei Pa achter mij. - Op zo'n dag moest je thuis blijven in je tuin of op je balcon... - Geef die mensen toch hun verzet... de winters duren zo lang...

- Wie wil er nog een kopje thee? hoorde ik Mauds stem van ver.

- Ik geloof, dat Gerben slaapt... zei ze. Ik sloeg mijn ogen even op... Zij keek naar mij. Wij zagen elkaar aan,

voor mijn gevoel eigenlijk voor 't eerst, dit week-end. Het was maar een ondeelbaar ogenblik. Toen eerst drong het tot mij door, dat zij haar zonnebril niet meer op had. Ik sloot opnieuw de ogen.

- Je redt het nu wel, Maud?

Pier heeft de eerste dagen na de bevrijding altijd nog het gevoel dat hij Maud op de een of andere wijze ter zijde moet staan. Maar wat er nu, dank zij de droppings, op tafel komt is zó feestelijk en zo overvloedig, dat het haast zonde lijkt om weg te gaan.

Maar Pier gaat, want het ouderlijk huis trekt onweerstaanbaar. Pier wil zijn vader en moeder zien en of hij daarna nog weer naar kantoor zal gaan? Hij heeft andere plannen. Voorlopig wil hij geen slaafse banden. Er is werk genoeg in de vrije sector; hij zal het wel eens aanzien.

Maud heeft nog een paar busjes 'meat and vegetables' in zijn koffertje gepakt. Zij staat in de gang te wachten terwijl hij zijn fiets met de houten voorband oplaadt.

- Dat ik je nou in de steek laat, zegt hij nog eens, weifelend.

Maud begrijpt het wel: hij hunkert naar een weerwoord, waaruit zal blijken dat ze hem zal missen. Niet alleen zijn hulp, maar hem zelf. Hij heeft vanmorgen nog een flinke voorraad hout gehakt voor de majo. Het is een stralende Meidag.

- Je hebt de wind mee, zegt Maud.

Hij knikt. Vanmiddag nog zal hij in Zwammerdam zijn. - Heb je de recepten bij je? vraagt ze, monkelend.

- We spreken elkaar nader over dat plan, zegt hij.

Dan stapt hij de gang weer binnen.

- Nog wat vergeten, Pier?

- Ja, een moment please, zegt hij en doet de deur dicht. Ze ziet hem vragend aan.

- Kijk, zegt hij - nou wil ik je toch even bedanken...

- Och malle - weert ze af. - Ga nu maar.

- Nee, om de dooie dood geen malle. Maud... wat jij voor mij geweest bent, deze winter... Hij bijt zich plotseling op de lippen. - Je hebt mij gehòlpen... Dat zal ik nooit vergeten...

- En jij mij, Pier... heus, we hoeven elkaar niet te bedanken.

- Wèl waar, zegt hij koppig. Hij probeert zijn ontroering meester te blijven. Er is te veel gebeurd deze winter. En dit afscheid gaat niet buiten zijn hart om. Wat er gebeurd is tussen Maud en Gerben weet hij niet. Hij wil daar op dit ogenblik niet aan denken ook. Hij lacht Maud toe; hij weet wat hij gaat doen en er is geen mens die het hem zal beletten in deze laatste ogenblikken van hun samenzijn, ook Maud niet.

Hij pakt haar hoofd tussen zijn handen en geeft haar een klinkende zoen. - Hier, zegt hij, - een van mij en een van mijn moeder...

- Toe maar, zegt Maud, zich met moeite beheersend, want opeens voelt ze, hoe ze van hem houdt.

- Boos? vraagt hij als een betrapte kind.

- Nee... nee... Vooruit... hier heb je er van mij ook een omdat je altijd zo'n fijne kerel bent geweest.

Zo is het goed. Zo is het helemaal goed. Pier kan vertrekken. Toch aarzelt hij nog even. Hij zou willen zeggen: Dus heb je toch wel van mij gehouden... Hij zegt het niet, want Maud heeft de deur weer wijd geopend, beducht voor zwakke ogenblikken.

Ze wuift hem na als hij, steeds omziende, de Delistraat uitrijdt.

Die avond zit ze tegenover Gerben. Boven hun hoofd klinkt het heen en weer lopen van Frouke die weer in haar element is nu ze Lex krachtig voedsel kan voorzetten.

- En? Hartroerend afscheid genomen?

- Ja. Ik zal Pier missen, zegt Maud.

- Die goeie Pier. Hij hield beslist veel van je, Maud. Enfin, dat zal je zelf beter weten dan ik.

- Wat bedoel je?

- Niets onaangenaams, haast hij zich.

- Vertel liever van kantoor.

- Een gekkenhuis, zegt hij, afwezig.

- Druk?

- Ook dat. Ik ben er helemaal uit. En dan nog wat: Vanmiddag een onderhoud met Stikkelorum gehad.

- Promotie?

- Als je 't zo noemen wilt. Hij biedt me een baan bij de Noord-Hollandse in Amsterdam. Leidende functie.

Even ontmoeten hun ogen elkaar. In momenten als deze is Gerben zich pijnlijk de afstand bewust van de ene mens tot de andere. Wat weet ik eigenlijk weinig van haar. Zelfs van háár! Het aanbod van Stikkelorum, in volkomen zakelijke sfeer gedaan, heeft hem, ondanks alles, benauwend bevreemd.

- En?

- Ik weet nog niet... Wat zou jij er van denken?

Maud haalt even diep adem. - Ik heb zelf ook een aanbod van hem, zegt ze en op dat ogenblik is er weer bij Gerben dat raadselachtige gevoel van ontoereikendheid. Er gebeurt iets waarvan hij de draagwijdte niet kan overzien.

- Jij... stamelt hij.

- Waarom jij en ik niet? zegt ze met opeens koele ogen. - Wou je dan weer naar kantoor?

Ze knikt. - Mijn taak is hier afgelopen.

- Weet je dat zo zeker?

- Ja.

- Maud?

- Niet sentimenteel worden, hè, dringt ze.

- Wat doe je kil, zegt hij, bezeerd.

Dan pakt ze zijn hand. - Sorry, Gerben... maar eerlijk...

denk je zelf ook niet, dat 't zo beter is?

Ze vermoedt ets van zijn tweestrijd Ze heeft deze winter begrepen dat hij niet goedkoop gezondigd heeft. Soms denkt ze: als ik nu maar eens één ogenblik kon voelen zoals hij als orthodox gelovige voelt.

En dan is er ook nog de onuitgesproken vraag naar de wezenlijke diepte van zijn gevoelens voor haar - wat hem nu eigenlijk zwaarder weegt, zijn vermeende morele gebondenheid door wat was gepasseerd - of zijn liefde? Toch moet ik hem laten gaan - ik moet opnieuw beginnen, denkt ze hardnekkig. Ze kan niet anders dan de deur wijd open zetten en de gekooide vogel zijn vrijheid hergeven. Vlieg dan... vlieg dan... Vergeet mij maar. Tussen ons wordt het toch niet wat het zou moeten zijn. In je hart vind je me een heiden en dat ben ik ook.

- Ik voel me aan je gebonden, Maud...

- Kom, wees nuchter... We zijn te verschillend, Gerben.

- Al zou je mij de deur uitgooien, dan nog zou ik mij aan je gebonden voelen.

- Je bent vrij...

- Ik ben niet vrij van jou...

- Maak het niet moeilijk...

- Ik hou meer van jou dan jij van mij.

- Waarom zeg je zo iets?

- Je hield misschien wel meer van Pier - zegt hij, in een plotselinge behoefte haar te wonden.

- Gerben, zwijg!

- Nee... zegt hij hartstochtelijk. - Ik wil niet zwijgen, ik wil er over praten... Ik laat me geen promotie opdringen... ik laat me de deur niet uitzetten... ik wil weten waar ik aan toe ben... Je vergeet...

Neen, Maud is het niet vergeten, maar haar plannen staan vast.

- Luister dan, zegt ze zacht. - Je was hier plotseling ondergedoken... We kenden elkaar van kantoor... natuurlijk, heel anders dan we elkaar nu kennen. Van toen af waren

we elke dag samen, de hele dag... week in, week uit... Het was geen normaal leven, zegt ze, geëmotioneerd.

- Nee...

- Je hebt een bepaalde overtuiging... je staat aan de kant van Siliakus, al ben je een heel ander type. Maar toch ben je een kerkmens. Dat zal ik nooit worden. Dat moet je begrijpen, Gerben... Denk niet dat jij gelukkig zal zijn met een vrouw die je daarin niet volgen kan.

- Maar waarom kan je me daarin niet volgen?

Het is een wanhoopsvraag, want hij moet erkennen dat hij als christen haar niet jaloers heeft kunnen maken op zijn geloof. Dat hij het verknoeid heeft bovendien door zijn zwakheid.

Maar tegelijkertijd kwelt hem de worgende vraag of hij niet het slachtoffer is geworden van een vrouw, die wist wat zij deed en wat zij later zou doen.

- Ik heb mij beroerd gedragen..., zegt hij somber.

- Je hebt je er nooit op laten voorstaan dat je vroom was... Ik verwijt je niets. Ik hoop alleen... dat je het mij ook niet zult doen, zegt ze, met afgewende ogen.

- Dat zal ik niet, zegt hij dof. Ik ben voor alles verantwoordelijk, ook voor dat, waardoor ik me aan je gebonden voel.

Als hij deze woorden zegt, weet hij heel zeker, dat dit een van de smartelijkste ogenblikken in zijn leven zal blijven, want eerst nu voelt hij hoeveel hij van haar houdt, hoezeer hij haar zal missen.

- Dat is een misvatting, Gerben... Ik aanvaard mijn portie. We waren geen kinderen...

- Jij houdt niet genoeg van mij, zegt hij nogmaals verslagen.

- Het leven is kort als je in alles harmonieert. Maar als je, zoals wij... Heus, Gerben, alleen de Zondagen al... Ik zou er niet aan kunnen wennen...

Ze staat op.

Ik moet mijn verlies nemen, denkt hij. Ik ben een twee-

mens. Een huichelaar. Een zwakkeling. Een hypocriet en ook nog een gelovige...

- Je moet mij vergeven, Maud.

- Er is niets te vergeven...

- Verstokte humaniste...

- Ik meen het.

- We verstaan elkaar niet.

- Daar heb je gelijk in. En dat is de reden waarom je het voorstel van Stikkelorum maar moet aannemen.

Ik ken haar niet... ik kèn haar niet, denkt hij aldoor in een gevoel van gescheurd-zijn. Heel de winter heeft hij achter haar rokken gelopen. Hij was, behalve de hulpeloze kleine jongen, toch ook de minnaar op zijn tijd. Ben ik haar slaaf geweest? Het had niet langer moeten duren, denkt hij. Is het zó moeilijk een vrouw te doorgronden? Misschien was ik wel aan haar te gronde gegaan.

Hoe is het mogelijk dat ze hem loslaat? Hoe heeft ze Pier laten gaan?

- Is dat je laatste woord?

- Ja.

[X]

- Hans-Marlène! Hans-Marlène!

Toen ik wakker schrok zag ik Pier van Ommen met zijn kinderen op de rug door het zand kruipen. Ik was ver weg geweest en had zelfs hier flarden van mijn standaarddroom gehad.

Wanneer ik midden in de nacht wakker werd, gebeurde het vaak dat ik mij beroerd voelde omdat die droom mij bleef kwellen. Er was soms wel enige variatie in, maar altijd was er het loodzware weten: wij behoorden nu toch te trouwen, maar hoe moet het dan met Ruth? Ik was met Ruth verloofd en voelde mij gebonden aan Maud en kon er niet toe komen er met Ruth over te praten. Vaak gebeurde het dat ik, wakker geworden, mij omdraaide en de droom verder droomde, die altijd weer culmineerde in dat vreemd koele twistgesprek met Maud, waarin ik voelde dat zij de kwellingen niet kende, waardoor ik werd gepijnigd. Slechts één enkele maal was ook de gestalte van Pier tussenbeide gekomen. Hij deed niet anders dan zijn arm beschermend om Maud heenslaan met de zekerheid van de ware Jozef.

Dat gebaar kon ik verklaren. Ik had, ongemerkt, hen beiden een keer zo samen gezien. Nooit had ik Maud rekenschap gevraagd - veel minder Pier. Maar wat ik had gezien had zijn uitwerking op mij niet gemist. Sedert dien was er iets verzwegen tussen ons drieën. Het had mij vooral van Pier meer vervreemd dan ik als kameraad - als geloofsgenoot nog wel! - verantwoord kon.

Als ik ooit de kans kreeg Maud voor de voeten te werpen

dat zij van twee walletjes had willen eten zon dat mijn eigen geweten zeker ontlasten - ik wist dat.

Dat het leven vreemd kon lopen wist ik nu ook. Ik was dit week-end naar Den Haag getrokken en Ruth had mij laten gaan, zonder protest. Wij hadden ons beiden geconfronteerd met het feit van Oma's ziekte en de, inderdaad toevallige, gelijktijdige convocatie voor het feest van tante Trees.

Het enige, wat Ruth mij terloops nog had gezegd (terwijl zij haar koffer pakte) was: Je moet mij bij gelegenheid alles nog eens haarfijn vertellen van je onderduiktijd... - Maar dan ook alles, zei ik geforceerd vrolijk. Ezel die ik was. Alsof Ruth al lang niet had vermoed, dat ik nog nooit geheel en al open kaart had gespeeld, terwijl ik zelf maar al te goed de juiste momentjes wist te benutten om haar spelenderwijs uit te horen over haar eigen vroegere erotische ervaringen.

Als het zover zou moeten komen om alles op te biechten dan was nu de tijd niet ver meer af. Ik begon, nog vóór dit week-end achter de rug was, te begrijpen, dat ik op een keerpunt was aangekomen. Ruth en ik waren nu zeven jaar getrouwd. Wij waren nog steeds twee mensen die 't redelijk goed met elkaar konden vinden. Maar de ogenblikken waarin wij ons afvroegen of wij elkaar ooit ten diepste zouden begrijpen, werkelijk begrijpen, waren niet zeldzaam.

Sinds ik tot de ontdekking was gekomen dat ik nog maar weinig van mij zelf begreep, twijfelde ik er voortdurend aan of ik ooit Ruth zou doorgronden. Zo was ik er nog nooit toe gekomen mijn standaarddroom aan haar te vertellen.

En in deze ogenblikken, waarin ik toekeek naar het spel van Pier, de gelukkige vader met zijn kinderen, realiseerde ik mij dat ik door de jaren droom en werkelijkheid was gaan verwarren. Zo wist ik nu al niet zeker meer welke woorden Maud en ik, tijdens ons laatste

onderhoud, hadden gewisseld en verkeerde ik soms in twijfel over bepaalde onderdelen van het gesprek, welke zeer goed mogelijk in de gevoelswaarde van de droom toch wezenlijk zouden kunnen verschillen met hetgeen wij die avond woordelijk hadden gezegd.

Ik had immers, na het plotselinge aanbod van Stikkelorum, nauwelijks afscheid genomen van Maud. Er was, na dat laatste koele gesprek, een vreemd zwijgen tussen ons geweest. Ik was ook nooit te weten gekomen wat ik zo gaarne had willen weten: of zij, evenals ik, door de omstandigheden had toegegeven aan een sluimerende genegenheid, dan wel of er au fond alleen maar vrouwelijke lichtzinnigheid in het spel was geweest waarvan ik, met mijn orthodoxe opvattingen, gewoonweg in een zwak ogenblik de dupe was geworden. En wie weet, voor of na mij, ook die goeie Pier!

Ik wist heel goed dat dit een tamelijk gemene gedachte van mij was en had die altijd weer van mij pogen af te schudden. Zo was Maud niet. Zo was zij niet. Natuurlijk was zij, evenals ik, door de ellendige omstandigheden alleen maar uit het lood geslagen geweest, ten prooi aan een zwak ogenblik, aan een niet meer te bedwingen behoefte aan menselijke tederheid, midden in de grauwe ellende van de oorlog. Daar had ik mij aan vastgeklampt. Het was vanavond de laatste avond - als ik nog met haar wilde spreken, was er niet veel tijd meer te verliezen. Het einde van het week-end in de Archipel was in zicht.

Quartel had bij de Chinees nasi goreng besteld tegen zes uur.

Tegen half zes waren de Van Ommens vertrokken. De sfeer tussen Pier en mij was de gehele dag uitstekend geweest. Wij hadden met geen woord over de oude kwestie gesproken. Dat was alles fini. Maar ik had wel gezien dat hij er het zijne van had gedacht: Ik heb haar niet gekregen, maar hij ook niet.

Toen ik hem nakeek, zag ik opeens heel scherp de kleine tragedie van de vervlogen illusie. Er was van die stoofpottenhistorie niets terecht gekomen. Geen verbouwde boerderij, geen bungalow, geen vrijheid. Het leven van Pier was streng begrensd door zijn kantoorbaantje. Ook hij was naamloos ondergedoken in de eindeloze file wielrijders die tussen acht en negen het beeld van de hoofdverkeerswegen bepaalden. Mensen met overzichtelijke inkomens, met overzichtelijke genoegens, met overzichtelijke tegenslagen.

Pier zou zich troosten met de dartelheid der kinderen en zo nu en dan een beetje kokkerellen in de keuken met sla-tjes en zo.

En dan had hij ook zijn Cobi nog.

Ik kon onmogelijk jaloers zijn op dat vrouwtje. Ik hoopte het beste voor hem, die goeie Pier.

Het strand begon nu langzamerhand een verlaten aanzien te krijgen. In het Zuid-Westen, nog ver weg, doemde een donkere wolkenrand op.

Er werd nauwelijks op gelet, want de zon stond nog hoog, al was het nu wel wat minder warm geworden. Wij begonnen, na de schroeiende middaghitte, te verademen.

Als ik naar de roodgeblakerde lichaamsdelen keek van het strandvolk dat zich uren had laten roosteren, was ik blij, dat ik mijn armen en benen bedekt had gehouden. De koorts zou vannacht velen uit de slaap houden. Ook de moeder en de dochter achter mij hadden gul geofferd aan de zonnegod. Hun gesprekken waren al minder luid. Zij zaten met de gesoigneerde vader zwijgend hun broodje te eten. Hun gast was vertrokken. Het jongetje Hans-Marlène had al zijn energie verbruikt en hing lusteloos in een stoel.

- Heb je ook voor Catolientje besteld? vroeg mevrouw Quartel.

- Catolientje? Nee... ik verwacht haar niet... Zij zal

wel genoeg hebben aan wat Jan Bruins haar offreert. Mevrouw Quartel schudde misprijzend haar hoofd.

Maud dekte de tafel en leende een paar zitstoelen bij de burens. Quartel bestelde bier - hij hield van nasi - goed gekruid - veel sambal en dan de keel beurtelings prikkelen en koelen.

- Onbegrijpelijk - als je aan gisteren denkt, dat we hier búiten zitten te eten, zei Mevrouw Quartel nogmaals. - Jammer, dat Catolientje er niet bij is.

- Laat dat kind toch plezier hebben...

- Plezier... plezier... mokte zijn vrouw, - het is voor mij nog de vraag.

- En voor haar misschien al een weet... Quartel bedwong met moeite een oprisping.

Ik mengde mij niet in de echtelijke discussie over Catolientje, doch ook ik was er niet gerust op. Ik kende het type van Jan Bruins wel zo'n beetje; dat had minder scrupules dan wij vroeger. Minder romantiek, noemde mevrouw Quartel dat fijntjes. Ik had er een ander woord voor. Enfin - Catolientje was er zelf bij, ze was ook niet van gisteren - wie weet, kreeg Jan Bruins vandaag een lesje dat hem heugen zou.

- Begrijp je dat nou? zei Quartel, - kijk eens naar de vlaggen - de wind komt nog uit het Noord-Oosten en als je 't mij vraagt komt er in 't Westen een bui opzetten...

- Die krijgen we hier niet, zei Maud gedecideerd. Ze keek niet eens om. Maar als ik mijn ene oog dichtkneep en langs een der lange stokken waaraan onze luifel was bevestigd naar de wolkenrand tuurde, zag ik wel degelijk, dat de bui hier op aan dreef.

De koffie met sprits besloot het eenvoudig etentje.

We strekten onze benen weer.

Er kwam langzaam aan wat meer werking in de lucht. Steeds meer mensen maakten aanstalten om te vertrekken. Het strand lag bezaaid met papieren - de verlaten kuilen en zandbergen lieten een desolate indruk achter.

- Ik geef de zon nog een kwartier, zei Quartel.

- Dan wordt het voor ons tijd om in de tram te komen, vond mevrouw. Ze begon zorgvuldig haar zaakjes bij elkaar te zoeken.

- Och, blijft u toch... drong Maud. - U laat zich ook altijd opjagen.

Maar toen ze omzag, zweeg ze, want de hemel sprak nu toch een te duidelijke taal.

- Die bui komt tegen de wind in, wat ik je zeg... Wat doen jullie? vroeg Quartel.

- Wij? Blijven zitten natuurlijk... waar hebben we anders een tent voor? zei Maud. Zij had blijkbaar haar programma nog niet afgewerkt.

- Ik ben er niet gerust op, man - laten we gáán... drong mevrouw Quartel weer.

- Eu jullie dan? vroeg Quartel nog eens.

- Wij zullen de boel wel opruimen..., zei ik.

Quartel had geen jas bij zich. - Het is jammer, zei hij, nogmaals naar de lucht kijkende.

Toen gingen ze, stroomafwaarts, spoedig verloren in de massa. We keken hen na. Mevrouw Quartel wuifde nog terug - toen gaf zij haar man een arm en verdwenen zij in de menigte.

We gaven geen commentaar. Er was over dit huwelijk niets meer te zeggen dat we al niet wisten. Het was een huwelijk uit vele - zonder glans. Toch mochten we deze mensen zo graag - ze behoorden in onze voorstelling bij elkaar.

Ik bood Maud een sigaret aan.

We gingen weer zitten in onze luie stoelen en zagen geanimeerd toe hoe kribbig de meeste mensen hun verlies namen. Aan de ontbloting was een einde gekomen. De kleding schuurde onbarmhartig tegen de verbrande huid - de angst voor de bui gedoogde geen rustig aankleden; kinderen jammerden hartbrekend.

Toen, opeens was er een windvlaag. De eerste druppels

vielen. Wij stonden haastig op om onze stoelen naar binnen te brengen.

- Kijk toch eens! riep Maud.

Een nieuwe windstoot wierp het zand hoog op in een werveling meenemend wat het achtergebleven volk niet in de hand had. Vrouwen in negligé holden krijsend achter haar bedekking aan. Japonnen, jasjes, badgoed, hoeden vlogen de vluchtenden vooruit in een wervelende zandstorm. Ook het linnen dak van ons houten huisje sidderde, doch hield het.

- Het zeil voor de ingang! hijgde Maud, geschrokken.

We kregen het er voor, doch lieten het op knie hoogte open om niets te missen van het schouwspel.

De overgebleven strandgasten vluchtten in de lege tenten. Binnen weinige ogenblikken was het strand verlaten en stroomde de regen neer. De zee was woelig geworden - er waren plotseling grauwe, nijdige golven. Een valse scheut zonlicht tussen de jagende wolken gaf aan het verlaten strand met de omvergewaaide badstoelen een sinistere aanblik. Toen klaterde de eerste felle donderslag.

Maud keek mij aan.

- Catolientje, zei ik. In gedachten zag ik haar vluchten in een bunker, doorweekt en rillend. Ik gaf niet toe aan mijn absurde gedachten. Ik had, van kindsbeen af, altijd weinig nodig gehad om in een flits complete drama's te zien.

- Wat een weer, zeiden we, eensgezind.

We keken over het tentzeil naar buiten, naar de roetzwarte bui die nu het laatste zonlicht had verduisterd. - Hoor de regen gezellig op het dak, zei Maud kalmerend. Toen drong het tot ons door dat wij samen in de tent waren overgebleven.

Hier is ze nu, dacht ik, - de kwelgeest uit je dromen - in levenden lijve...

- Doe een jas aan... zei ze, mij aanziende. - Je rilt... Wat heb je... je bent toch niet ziek?

Ik schudde van neen, doch kon op dat moment niet spreken.

Maud ontstak opnieuw het petroleumstel. - We zijn hier voorlopig nog niet weg, zei ze. - Ik zet nog thee.

- Goed heet en goed sterk... zei ik. Gelukkig kon ik weer normaal spreken, al moest ik mijn tanden telkens nog op elkaar klemmen om te verbergen hoe ik rilde.

Toen het ergste geweld voorbij was en ik met een kop hete thee tussen mijn vingers luisterde naar de regen op ons tentdak, had ik mijzelf weer in de hand.

- Wat een overgang van temperatuur... zei ik, glimlachend.

De regen ruiste. Maud zat in een laag vouwstoeltje en ik op de kist. Er viel een pijnlijke stilte toen wij waren uitgepraat over de bui en alles wat daarmee in verband kon worden gebracht. Ik had willen zeggen: het is lang geleden, dat we samen zo zaten te wachten op de bevrijding - maar ik zei het niet, omdat ik wist, dat zij in deze ogenblikken hetzelfde dacht als ik.

- Ja, wat vliegen de jaren... mompelde ze.

- Hoe máák je het eigenlijk... vroeg ik. - Ben je tevreden met je leven?

- Tevreden? Ik heb alle redenen om tevreden te zijn... - Maar bèn je het werkelijk?

- Nee - dat niet, zei ze, - maar ik schik me.

- Je hebt een goeie baan gekregen...

- Ja...

- Waarom trouwen meisjes en vrouwen zoals jij niet? Je hebt mij eens verweten dat ik angst had voor het huwelijk. Goed - ik heb die angst overwonnen. Waarom jij niet?

- De ware Jozef, hè? Misschien zocht ik die verder dan nodig was...

Ze zweeg.

- Je had mijn vrouw kunnen zijn, weet je nog? zei ik

opeens roekeloos en weinig kies.

- Niet alleen jouw vrouw, zei ze, koeltjes.
- Pier zeker.
- Ja, daar zou ik bijna spijt van gehad hebben.
- Waarom zou je. Pier en jij... Nee...
- Ik had anders Pier graag een wat meer sportieve vrouw toegewenst.
- Waarom heb je hem die kans dan niet gegeven?
- Ik meen niet dat ik jou daar rekenschap van verschuldigd ben.
- Toch wel.
- Verklaar je nader...
- Ik heb een standaarddroom. (Mijn stem stakte.)
- Echt iets voor jou.

Ik zweeg en keek naar buiten, naar het verlaten strand, naar de regen die neerstroomde in zee. Het ogenblik was gekomen dat ik spreken moest.

- Heel vaak droom ik van een gesprek tussen ons beiden, vlak voor mijn vertrek naar Amsterdam. Ik wil niet gaan omdat ik mij aan jou verbonden voel. Dan denk ik: hoe moet het dan met Ruth? En als ik dan naar jou toe kom, legt Pier beschermend zijn arm om je heen.

- Nogal ingewikkeld...
- Nou ja... dat van Pier heb ik niet alleen gedroomd, maar ook eens in werkelijkheid gezien.
- En daar ben je nu speciaal voor naar Den Haag gekomen om er je geweten mee te ontlasten. Of heb ik het mis?
- Wat word jij opeens venijnig, zeg.
- Ja. Stel je voor dat ook Pier zich gaat herinneren iets gezien te hebben.
- Ik vind niet dat we de juiste toon te pakken hebben om hierover te spreken.
- Laten we dan over wat anders praten.
- Nee... ik zou willen weten of je eigenlijk van Pier niet meer gehouden hebt dan van mij.

- Wat heeft dat voor zin?
 - Dan zal ik alles beter begrijpen.
 - Het zou je eigen paadje wat beter schoonvegen, hè?
 - Misschien.
 - Toch zal ik je dat antwoord schuldig moeten blijven. - Dat zul je niet, Maud.
 - Zeg, wat bezielt jou eigenlijk?
 - Ik wil schoonschip maken.
 - Aha! Ik begin er iets van te snappen, geloof ik...
 - Gelukkig.
 - Zal ik je eens wat zeggen?
 - Nou?
 - Je hebt nog steeds geen open kaart gespeeld met Ruth, hè? Dat zit je dwars.
 - Wie weet.
 - Is dat zo moeilijk voor je, als getrouwd man?
 - Ja.
 - Kom, kom... ze is toch van 't zelfde geloof?
 - Dat wel.
 - Nou... wees dan een kerel... Of zit je soms onder de plak?
 - Dank je.
 - We praten hier als kameraden, Gerben... ik wil je niet beledigen.
 - Misschien moet je zelf getrouwd zijn om te begrijpen hoe moeilijk het kan zijn om met je vrouw over een bepaald onderwerp te spreken, zei ik.
 - En als je Ruth nu kon vertellen dat Maud zo onscrupuleus geweest is om ook met Pier...
 - Zeg, hou op als je blijft.
 - Waarom? Je hoeft mij, als heiden, niet te sparen.
 - Er is dus niets geweest tussen jou en Pier?
 - Niet wat jij denkt...
 - Mag ik je nog één indiscrete vraag doen?
- Ik wachtte niet op antwoord. Ik had mijn schepen al achter mij verbrand. Als zij mij nu verachtte om wat ik

gezegd had, was het mijn verdiende loon.

- Heb je er nooit spijt van gehad dat je mij toen hebt losgelaten? vroeg ik.

Er viel even een stilte. We keken naar buiten, waar, aan de verre horizon, een streep licht zichtbaar werd. Het einde van de bui was in zicht.

- Ik ben niet gelovig, zoals jij, zei ze. - Wij zouden ten diepste vreemd aan elkaar zijn gebleven. Voor de opvoeding van jouw Ansje zal je je, wat dat betreft, geen zorgen behoeven te maken.

Zij had mijn vraag ontweken. Ik drong niet verder aan. - Ik ben toch blij met dit gesprek, zei ik. - Eigenlijk zouden we nog uren moeten praten...

Ik zou nog duizend dingen willen zeggen over het geloof, over het hele tijdsgebeuren, maar er was iets dat mij waarschuwde maat te houden, wilde ik niet meer bederven dan ik reeds gedaan had.

- Heb je een foto bij je van Ansje?

Ze vroeg het mij zonder mij aan te zien. Eerst nu begreep ik dat zij niet los van mij geweest was.

Het gaf mij een vreemde, sterke ontroering.

Ik zocht in mijn portefeuille naar de foto, die ik aan mevrouw Quartel had laten zien.

Zij liep er mee naar de ingang van de tent. De regen was opgehouden.

De lichtstreep op zee werd breder en breder. Aan de kim scheen de zon reeds op de golven. Ze bezag de foto lang. Gaf mij die toen terug.

- Ik ga met Stikkelorum trouwen, zei ze, als enig commentaar.

Het klonk als een onverwachte, na-komende donderslag. Ik beheerste mij, doch kon, na een ogenblik van gespannen stilte, toch niet nalaten te zeggen: - En dat vertel je me nú pas?

- Jij bent de eerste aan wie ik het vertel.

- Gelukkigwenst... stamelde ik en gaf haar een hand.

- Dank je, Gerben.

Toch was het teveel voor mij op dit moment.

Toen ik haar een hand gaf was zij plotseling als een vreemde voor mij. Ik voelde mij min of meer verraden. De meest absurde gedachten besprongen mij. Ik had haar nooit gekend, nu niet en nooit niet. Enfin - zij en Stikkelorum - het zij zo! Zij waren aan elkaar gewaagd... Ik zag hem opeens voor mij, de celibatair, die met een superieur glimlachje had toegezien hoe zijn collega's een voor een trouwden en zich vroegtijdig in de zorgen staken, terwijl hij zelf, jaar na jaar, in koele berekening, zijn diploma's haalde, rechten studeerde en ten slotte een directeursplaats had veroverd.

Hoewel haar abrupte mededeling mij had geschokt was het, vreemd genoeg, of er in deze ogenblikken een mistig waas voor mijn ogen optrok.

Voor het eerst begon het mij helder te worden dat het beeld, dat ik mij in de afgelopen jaren van Maud had gevormd niet, of althans niet meer, klopte met de werkelijkheid. Zij had toch iets in haar karakter dat mij verzoende met het feit dat zij mij in '45 mijn vrijheid had hergeven.

Goed - ik had van haar gehouden - zelfs méér dan zij had vermoed. Het had mij lang genoeg dwars gezeten - zelfs toen ik reeds getrouwd was met Ruth. Het werd hoog tijd dat ik voor goed met het geliefkoosde herinneringsbeeld van Maud Lankamp afrekende, met de erkenning mijnerzijds dat zij destijds een scherper kijk op de situatie had gehad dan ik.

Wie zal zeggen welk een disharmonie zij zich zelf en mij door haar optreden had bespaard.

Wij stonden aan de opening van de tent en keken naar de schittering van zilver en goud op de golven. Toen de vurige zonnebal onder de zwarte wolkenrand zakte, stroomde de tent vol goud.

Wat is zij mooi in dit avondlicht, dacht ik nog, steeds-

gewijze naar haar ziende en elke nuchtere overweging ten spijt.

Zij hielp mij met het opeenstapelen van de stoelen. Ik haalde er moeizaam de ketting doorheen en knelde mijn vingers.

- Nog altijd even onhandig, bestrafte ze.

We namen beiden afscheid van de tent.

- Onze heer Directeur houdt niet van 't strand, zei ze, met een zucht - hij laat een huis bouwen in Wassenaar. - 't Kon minder, zei ik, met een mislukte poging tot onverschilligheid.

Terwijl we naar de tram liepen keken we nog naar de ondergaande zon. Het was een heerlijke avond.

Ik liep in een droom naast Maud. Zij babbelde, nu ze haar geheim had prijsgegeven, als een jong meisje.

Stikkelorum was nu in Londen. Hij kwam Zaterdag terug en dan zouden ze hun verloving bekend maken.

Ik behoefde niet veel te zeggen. Zij had volkomen de leiding en ik vond het goed zo.

Onder de galerij zagen we plotseling Catolientje en Jan Bruins in een cafetaria. De hemel zij dank - zij stak haar hand op en wenkte ons, doch wij gingen niet naar binnen. Gezamenlijk liepen wij naar lijn 9.

- We hebben kunnen schuilen in een bunker, vertelde Catolientje aanstonds.

Ik keek Maud aan, doch zij reageerde er niet op.

De tram liep vol - ik hing aan een lus. Jan Bruins zei niet veel. Ik zag het cynische lachje toen zijn ogen tussen de reclames op een welgemeende raad bleven rusten: *Meisje, zorg dat men je blijft respecteren.*

Catolientje kon, ondanks een krampachtige poging om gewoon te doen, niet verbergen dat zij anders was dan anders. Zij leek mij geforceerd kalm, maar ik begreep dat zij de situatie meester was gebleven.

- Een Pinkstermaandag om niet licht te vergeten, zei Maud, van haar zitplaats naar mij opziende.

- Daar kunnen we het allemaal wel mee eens zijn, vond ik. - Wat een eensgezindheid, smaalde Jan Bruins.

Toen we bij de Atjehstraat uitstapten, zagen we in het Oosten, onwezenlijk groot, de maan. De zon was onder; in het Westen bloeide de hemel nog diep rood. Het was windstil en zo zacht als een lenteavond kon zijn.

We liepen de Delistraat in. Hier en daar waren de ramen opengeschoven. De merels zongen bij het scheiden van de dag nog hartstochtelijk.

- Luister, zei Maud. - Mevrouw De Bruyère speelt... De Engelse suite van Bach.

Ja - zo was het vroeger ook geweest - dit klare, koele spel, dat klonk over de achtertuinen.

Dàt was de Delistraat, met de silhouetten der bomen op het kerkhof tegen de lichte avondhemel.

Ik kreeg te kampen met een onweerstaanbaar gevoel van weemoed. Maar tegelijkertijd zonk er een gevoel van diepe rust in mijn hart. Niet voor niets was ik geconfronteerd met het verleden. Ik keek tersluiks naar Maud. Zij liep rustig te genieten van de stille avond en het klare pianospel. Mijn hart stroomde vol dankbaarheid nu ik er iets van begon te zien hoe rijk ik was en waarom alles was gegaan zoals het gegaan was.

Ik bekende mij dat ik plotseling heftig naar huis verlangde.

Ik zal alles aan Ruth vertellen, dacht ik. Maar dan ook alles. En ook Ansje heb ik, dat heerlijke kind. Ik heb een vrouw en een kind. Ruth en Ansje heb ik.

Toen onze ogen elkaar ontmoetten knikte Maud mij bemoedigend toe.

Verkeerde zij in een zelfde gemoedsstemming als ik? Had ook zij aan de vooravond van het nieuwe leven dat zij tegemoetging, willen afrekenen met het oude, het voorbije? Ik zou het nooit wéten - maar ik voelde het zo. Er was tussen ons ook nog een gesprek gevoerd zonder woorden.

Wij gingen aan de overkant staan om naar tante Trees te zien.

Zij zat op haar plaatsje, met het theecomfoor op tafel. Het raam was opengeschoven. Zij keek roerloos naar buiten, naar het wegstervende licht in het Westen.